

Evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen

Haarlem, 31 augustus 2006

mr. H.C.J.L. Borghouts
mr. R.D.E. Daverschot
mr. G.C. Gillissen

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
1.1	Instelling Commissie	6
1.2	Taakstelling Commissie	6
1.3	Werkwijze	6
1.4	Leeswijzer	7
2	Juridisch kader	10
2.1	Inleiding	10
2.2	Historische context van het formeel militair strafrecht	10
2.3	Organisatie van militaire strafrechtspraak	14
2.4	Strafvordering in militaire zaken	16
2.5	Strafvordering tijdens militaire operaties	19
2.6	Juridische aspecten van militaire operaties	20
2.6.1	Het mandaat	21
2.6.2	Rules of engagement	22
2.6.3	Rechtsmacht Nederland en strafrechtelijke positie Nederlandse militair	24
2.7	Het <i>Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden</i> en internationale militaire operaties	29
2.8	Samenvatting	33
3	Resultaten van het onderzoek	36
3.1	Inleiding	36
3.2	Procedures binnen de strafvordering	37
3.3	Strafvordering in militaire zaken	39
3.3.1	Wettelijk kader	39
3.3.2	Procedures	46
3.3.3	Toepassing procedures	52
3.3.3.1	Opsporingscapaciteit Koninklijke Marechaussee	52
3.3.3.2	Kennis en kunde	53
3.3.3.3	Communicatie en cultuur	59
3.4	Samenvatting	63
4	Beoordelingskader, conclusies en aanbevelingen	66
4.1	Inleiding	66
4.2	Beoordelingskader	66
4.3	Conclusies en aanbevelingen	68
4.3.1	Wettelijk kader	68
4.3.2	Procedures	70
4.3.3	Toepassing procedures	72
4.3.3.1	Kennis en kunde	73
4.3.3.2	Communicatie en cultuur	74
	Bijlagen	76
Bijlage 1	Instellingsbesluit	78
Bijlage 2	Samenstelling Commissie en ondersteuning	80
Bijlage 3	Verantwoording van de onderzoeksmethoden	82
Bijlage 4	Geraadpleegde schriftelijke bronnen	84
Bijlage 5	Casus	92
Bijlage 6	Lijst met geïnterviewde personen	104
Bijlage 7	Organogrammen	106

Voorwoord

De laatste jaren wordt de Nederlandse krijgsmacht steeds vaker ingezet om deel te nemen aan een breed scala aan militaire operaties, variërend van militaire bijstand via traditionele vredesoperaties tot gevechtsoperaties, onder zeer uiteenlopende omstandigheden. In de periode van 1 januari 2000 tot 1 november 2005 hebben er in totaal 14 militaire operaties naar (risico)gebieden plaatsgevonden, waarbij Nederlandse militairen waren betrokken. En hoewel deze militaire operaties in het algemeen goed zijn verlopen, is een aantal Nederlandse militairen verdacht van en vervolgd voor strafbare feiten. Uit de commotie rond de rechtszaak tegen Eric O. is ondermeer gebleken dat er bij sommigen onduidelijkheid bestond over de vraag welke regels er gelden en op welke wijze zij dienen te worden toegepast.

Mede door deze onduidelijkheid en door het toenemende aantal militaire operaties is door de kamerleden Van Baalen en Eijssink een motie ingediend. De motie bevat het verzoek om door onafhankelijke deskundigen te laten beoordelen of de procedures en hantering van het huidige stelsel van het militaire strafprocesrecht bij operaties van Nederlandse militairen in risicogebieden voldoen of dat er bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk zijn. Aan dit verzoek is door de ministers van Justitie en Defensie gehoor gegeven door instelling van de Commissie evaluatie militair strafprocesrecht bij uitzendingen.

Om te voldoen aan de onderzoeksoopdracht heeft de Commissie evaluatie militair strafprocesrecht bij uitzendingen de afgelopen maanden relevante literatuur en een aantal casus bestudeerd. Daarnaast heeft de Commissie, om de (praktijk)ervaringen te onderzoeken, uitgebreide interviews gehouden met 39 vertegenwoordigers van relevante bij de strafvordering in militaire zaken betrokken organisaties (Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee) en deskundigen. De Commissie dankt alle respondenten voor de belangrijke bijdrage die zij aan het onderzoek hebben geleverd.

Tijdens het onderzoek heeft de Commissie geconstateerd dat de afgelopen jaren reeds veel is verbeterd. De Commissie spreekt de hoop uit dat dit rapport een extra handvat zal zijn om de procedures en hantering van het huidige stelsel van het militaire strafprocesrecht te vervolmaken.

Mr. H.C.J.L. Borghouts
Voorzitter Commissie

1 Inleiding

1.1 Instelling Commissie

Op 20 december 2005 hebben de minister van Justitie en de minister van Defensie de Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen ingesteld (hierna: de Commissie, zie voor het instellingsbesluit bijlage 1). De Commissie is ingesteld naar aanleiding van de door de Tweede Kamer aangenomen motie van de leden Van Baalen en Eijnsink. In deze motie wordt de regering verzocht door onafhankelijke deskundigen een onderzoek te laten doen naar "zowel de structuur, als de werkwijze en de procedures die bij de vervolging van uitgezonden militairen aan de orde zijn (...)".¹

1.2 Taakstelling Commissie

De Commissie heeft tot taak gekregen te onderzoeken:

- 1 welke procedures gelden binnen het huidige stelsel van militair strafprocesrecht;
- 2 op welke wijze de geldende procedures in de praktijk worden gehanteerd;
- 3 aan welke criteria de procedures zouden moeten voldoen;
- 4 of de procedures en de hantering daarvan bij uitzending van Nederlandse militairen naar risicogebieden voldoen;
- 5 of er bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk zijn en zo ja, welke.²

1.3 Werkwijze

Bij de uitvoering van de werkzaamheden is de Commissie inhoudelijk en procesmatig ondersteund door een secretariaat. De samenstelling van de Commissie en secretariaat is opgenomen in bijlage 2.

Door het secretariaat is een plan van aanpak opgesteld dat tijdens het onderzoek als leidraad heeft gefungeerd. Het onderzoek, waarvan de resultaten hierna worden gepresenteerd, bestond uit drie delen:

- a bestudering schriftelijke bronnen;
- b interviews sleutelfunctionarissen en deskundigen;
- c rapportage.

De drie delen worden hieronder kort beschreven; een uitgebreide beschrijving is opgenomen in bijlage 3.

Bestudering schriftelijke bronnen

Het eerste deel van het onderzoek bestond uit het bestuderen van relevante schriftelijke bronnen. Een overzicht van geraadpleegde literatuur is opgenomen in

Noot 1 Gewijzigde motie van de leden Van Baalen en Eijnsink ter vervanging van die gedrukt onder nr. 38. Voorgesteld 7 december 2004. *TK 2004-2005, 29800 X, nr. 51.*

Noot 2 Besluit van de minister van Justitie en de minister van Defensie van 20 december 2005, nr. 5393454/505. Instelling Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen. *Stcrt. 23 december 2005, nr. 250, p.19.*

bijlage 4. Naast beschikbare literatuur zijn strafdossiers bestudeerd die betrekking hebben op Nederlandse militairen die gedurende de periode waarover het onderzoek zich uitstrekte tijdens militaire operaties zich mogelijk schuldig hadden gemaakt aan het plegen van strafbare feiten. In de onderzoeksperiode speelden ruim 300 zaken die een parketnummer hebben gekregen. De Commissie heeft 14 van deze zaken nader bestudeerd en als casus beschreven. Het resultaat daarvan is opgenomen in bijlage 5.

Interviews sleutelfunctionarissen en deskundigen

Het tweede deel van het onderzoek bestond uit het afnemen van interviews. In totaal heeft de Commissie 30 interviews afgenomen met 39 vertegenwoordigers van relevante bij de strafvordering in militaire zaken betrokken organisaties (Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee) en deskundigen. Bijlage 6 bevat een lijst met geïnterviewde personen. Bij het afnemen van de interviews is zoveel mogelijk met de volgende chronologie van functiegroepen gewerkt: deskundigen (i.c. wetenschap, advocatuur en rechterlijke macht); militairen en officieren van Justitie in uitvoerende functies, een hoofdofficier van Justitie, vlag- en opperofficieren en andere hogere ambtenaren. Op deze wijze kon bij latere interviews van de resultaten van de eerdere interviews gebruik worden gemaakt. Van alle interviews zijn schriftelijke verslagen gemaakt die na goedkeuring door de geïnterviewde door de voorzitter van de Commissie zijn vastgesteld.

Rapportage

Het derde deel van het onderzoek bestond uit de rapportage. In dit rapport zijn de onderzoeksresultaten opgenomen en is antwoord gegeven op de onderzoeksvragen. De resultaten van het eerste en tweede deel van het onderzoek - schriftelijke bronnen en interviews - zijn tot een samenhangend geheel geïntegreerd. Op basis daarvan heeft de Commissie conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan. Bijlage 7 bevat de organogrammen van de defensieorganisatie en het Openbaar Ministerie.

Afbakening onderzoek

Conform de onderzoeksopdracht heeft de Commissie de periode 1 januari 2000 tot 1 november 2005 in beschouwing genomen.³ De strafvordering in militaire zaken in de Caraïbische landen van het Koninkrijk is buiten beschouwing gebleven.⁴

Toetsing conclusies en aanbevelingen

De concept conclusies en aanbevelingen van het onderzoek zijn op 25 juli 2006 gepresenteerd aan vertegenwoordigers van Defensie, het Openbaar Ministerie, het Ministerie van Justitie en de Koninklijke Marechaussee. Naar aanleiding van de reacties tijdens deze bijeenkomst zijn de conclusies en aanbevelingen op enkele punten aangepast.

1.4 Leeswijzer

De hoofdtekst van het rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt eerst de historische context gegeven van het formeel militair strafrecht, waarna wordt ingegaan op de organisatie van de militaire strafrechtspraak, de strafvordering in

Noot 3 In het instellingsbesluit van de Commissie is de onderzoeksperiode begrensd van 1 januari 2000 tot 1 november 2005. De Commissie heeft deze periode voor wat betreft de interviews, verruimd tot 1 juli 2006. Op die datum waren alle interviews afgenomen.

Noot 4 Nederland, de Nederlandse Antillen en Aruba zijn drie zelfstandige landen die behoren tot één Koninkrijk. De Nederlandse Antillen en Aruba worden niet gezien als uitzendgebied in de zin van de onderzoeksopdracht van de Commissie.

militaire zaken in het algemeen en tijdens militaire operaties in het bijzonder. Voorts wordt ingegaan op de juridische aspecten van militaire operaties, zoals het mandaat, de Rules of engagement en de status van Nederlandse militairen. Tot slot wordt aandacht besteed aan het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden en internationale militaire operaties. Hoofdstuk 2 vormt het uitgangspunt voor de beantwoording van de onderzoeksvragen in de hoofdstukken 3 en 4. In hoofdstuk 3 staat de beantwoording van de eerste twee onderzoeksvragen centraal. Allereerst worden de formele procedures beschreven die gelden binnen het huidige stelsel van militair strafprocesrecht. Vervolgens wordt een beeld gegeven van de wijze waarop de geldende procedures worden toegepast. Daarbij is tevens aandacht voor maatregelen die tijdens de onderzoeksperiode zijn genomen om de procedures en de toepassing daarvan te verbeteren. Hoofdstuk 4 bevat de conclusies en de aanbevelingen van de Commissie. Hieraan voorafgaand wordt door de Commissie aangegeven aan welke criteria de procedures zouden moeten voldoen, het beoordelingskader, en wordt de derde onderzoeksvraag beantwoord. In de conclusies wordt geoordeeld in hoeverre de procedures en de toepassing daarvan voldoen (vierde onderzoeksvraag). Daarbij wordt aangegeven welke procedures verbetering behoeven en in welke opzichten de toepassing daarvan nog niet aan het beoordelingskader voldoet. Tot slot doet de Commissie aanbevelingen over de wijze waarop tekortkomingen kunnen worden weggenomen. Daarmee is ook de vijfde en laatste onderzoeksvraag beantwoord.

2 Juridisch kader

2.1 Inleiding

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: “Voldoen de procedures en hantering [van het huidige stelsel van het militaire strafprocesrecht] bij operaties van Nederlandse militairen in risicogebieden of zijn bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk en zo ja, welke?”

Om een duidelijk beeld te krijgen van de geldende procedures en de hantering ervan zal in dit hoofdstuk een beschrijving worden gegeven van het juridisch kader waarbinnen militaire operaties plaatsvinden. De huidige opzet van het stelsel van militair strafprocesrecht dient gezien te worden vanuit de fundamentele keuzes die destijds aan de herziening van het militair straf- en tuchtrecht, in het bijzonder het formeel militair strafrecht, ten grondslag hebben gelegen. Dit hoofdstuk begint daarom met een beschrijving van het wettelijk stelsel vanuit historisch perspectief (paragraaf 2.2). Daarna wordt ingegaan op de organisatie van de militaire strafrechtspraak (paragraaf 2.3), strafvordering in militaire zaken (paragraaf 2.4) en strafvordering tijdens internationale militaire operaties (paragraaf 2.5). De meer materieelrechtelijke aspecten van militaire operaties worden ook in dit hoofdstuk belicht (paragraaf 2.6). In het bijzonder wordt daarbij de aandacht gevestigd op de rol van het mandaat (paragraaf 2.6.1), de Rules of engagement (paragraaf 2.6.2) en de strafrechtelijke positie van de Nederlandse militair tijdens een internationale militaire operatie (paragraaf 2.6.3). Tot slot wordt de mogelijke invloed van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens tijdens internationale militaire operaties besproken (paragraaf 2.7). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting (paragraaf 2.8).

2.2 Historische context van het formeel militair strafrecht

De Grondwet van 1814 voorzag in een afzonderlijke militair rechterlijke organisatie. Het wettelijk stelsel bezat in vergelijking met het huidige recht twee hoofdkenmerken:

- De krijgsmacht zelf (en niet het Openbaar Ministerie) besliste – binnen zekere grenzen en onder bepaalde voorwaarden – of militairen ter zake verdenkingen van door hen begane strafbare feiten wel of niet werden vervolgd.
- Werd tot vervolging besloten, dan stonden militairen terecht voor krijgsraden, die grotendeels – in bepaalde gevallen zelfs geheel – uit officieren bestonden.

In de periode tussen 1814 en de Tweede Wereldoorlog vond een aantal partiële wijzigingen van het militair strafprocesrecht plaats. Zo werden in 1912 onder andere de bestaande krijgsraden meer permanent gemaakt door benoeming van een burgerrechtsgeleerde president voor het leven, werd het recht op verdediging in de wet vastgelegd, het beginsel van openbaarheid ingevoerd en het appèlrecht uitgebreid.

Tijdens en kort na de Tweede Wereldoorlog was er sprake van militaire rechtspleging met een verschuiving van bevoegdheden van justitiële organen naar militaire organen. Vlak voor de bevrijding werd door de regering een besluit genomen dat het Nederlandse Militair Gezag de bevoegdheid verleende om tijdens en na de bevrijding indien nodig ‘krijgsraden te velde’ in te stellen. Het was de bedoeling, zodra de oorlog

definitief geëindigd was, terug te keren naar de vredesrechtspleging van voor de oorlog. Gezien de tijdens de oorlog gewijzigde krijgsmachtstructuur was dit echter zonder het wijzigen van het militair strafprocesrecht niet goed meer mogelijk. In 1952 werd door de ministers van Justitie en Defensie ter voorbereiding op een herziening van het militaire strafprocesrecht de commissie-Doornbos benoemd. De opdracht aan de commissie luidde:

"Het voorbereiden van de herzieningen van de militaire strafwetgeving, welke nodig worden geacht voor de aanpassing aan de, in de naoorlogse omstandigheden gerezen, behoeften te dien aanzien op nationaal en internationaal gebied."

Het werk van de commissie leidde in 1963 tot het aannemen door de Tweede Kamer van het wetsvoorstel tot wijziging van het militair strafprocesrecht (partiële herziening militair straf-, strafproces- en tuchtrecht). De inwerkingtreding in 1965 van de nieuwe wetgeving betekende de start van een algehele herziening van het militair strafprocesrecht. Deze betrof onder andere een nieuwe indeling van de krijgsraden en de opheffing van de 'krijgsraden te velde'. In plaats van de 'krijgsraden te velde' werden voor de zeemacht twee permanente krijgsraden en een vlootkrijgsraad ingesteld. Voor de land- en luchtmacht werden vier arrondissementskrijgsraden ingesteld, alsmede een mobiele krijgsraad landmacht en een mobiele krijgsraad luchtmacht.

In 1971 werden de arrondissementskrijgsraden vervangen door één arrondissementskrijgsraad te Arnhem. Voor de land- en luchtmacht functioneerden bovendien twee mobiele krijgsraden: de mobiele krijgsraad buitenland landmacht en de mobiele krijgsraad buitenland luchtmacht. De mobiele krijgsraden fungeerden met name ten behoeve van de berechting van in Duitsland gelegeerde Nederlandse militairen.

Elke krijgsraad bestond uit drie leden: een burger-rechtsgeleerde president en twee officieren. In hoger beroep oordeelde het Hoog Militair Gerechtshof. Dit hof bestond uit vijf vaste leden: een burger-rechtsgeleerde president, een burger-rechtsgeleerd lid en drie officieren, van elk krijgsmachtdeel één.

De rol van openbaar aanklager werd vervuld door respectievelijk een auditeur-militair bij de krijgsraden van land- en luchtmacht, een fiscaal bij de krijgsraden van de zeemacht en de advocaat-fiscaal bij het Hoog Militair Gerechtshof. Deze functies werden altijd al door burger-rechtsgeleerden bekleed. De openbare aanklager had met betrekking tot de beslissing over de vervolging echter geen zelfstandige positie.

De bevoegdheden ten aanzien van opsporing en vervolging in militaire zaken waren vergeleken bij de huidige situatie anders verdeeld. De centrale autoriteit met betrekking tot de opsporing van strafbare feiten gepleegd door militairen was de commanderend officier (meestal de commandant van een oorlogsschip, de commandant van een brigade, of de commandant van een vliegbasis). Aan de commanderend officier moest terstond omtrent elk strafbaar feit dat door een onder zijn bevel dienstdoende militair was begaan, worden gerapporteerd. Door opsporingsambtenaren opgemaakte processen-verbaal werden onverwijld gezonden aan de commanderend officier. Deze was veelal degene die de Koninklijke Marechaussee opdracht gaf een onderzoek in te stellen. De beslissing om een militair die werd verdacht van een strafbaar feit te verwijzen naar de militaire rechter, werd genomen door de verwijzingsautoriteit. Deze verwijzingsautoriteit, bij de Land- en Luchtmacht de commanderend generaal en bij de Marine de vlootvoogd, stond onder gezag van de minister van Defensie. De commanderend generaal moest voordat hij zijn beslissing tot verwijzing nam eerst advies inwinnen bij de openbare aanklager,

die onder het gezag van de minister van Justitie stond. De vervolgingstaken waren derhalve verdeeld tussen de openbare aanklager en de verwijzende autoriteit. Bij een verschil van inzicht tussen de commanderend generaal en de openbaar aanklager werd het Hoog Militair Gerechtshof om een beslissing gevraagd. Indien een verdachte militair naar de militaire rechter werd verwezen, lag de vervolging van de verdachte militair geheel in handen van de openbare aanklager.

In het kader van de algehele herziening van het militair strafprocesrecht werd in 1966 door de ministers van Justitie en Defensie aan de Tweede Kamer een uitvoerige nota over een nieuw militair strafprocesrecht aangeboden. In de nota werden vijf vraagpunten aan de Kamer voorgelegd:⁵

- 1 In hoeverre moet een afzonderlijke militaire rechter worden gehandhaafd?
- 2 Hoever moet de absolute competentie van de militaire rechter zich uitstrekken?
- 3 Hoe moet de organisatie van de krijgsraden zijn?
- 4 Welke rechtsmiddelen moeten er in de militaire strafrechtspleging zijn?
- 5 Hoe dient het Hoog Militair Gerechtshof te zijn samengesteld?

De in de nota neergelegde standpunten werden, met enkele kleine wijzigingen, in 1972 door de Tweede Kamer als conclusies aangenomen en vervolgens door de regering als uitgangspunt genomen bij de totstandkoming van een voorstel van rijkswet, inhoudende nieuwe regels inzake de militaire strafrechtspraak. De belangrijkste conclusie (het antwoord op de eerste vraag) luidde als volgt:

"Rechters gespecialiseerd in militaire zaken – met een overwegend burgerlijk element in de samenstelling der gerechten, die zoveel mogelijk geïntegreerd zijn als militaire strafkamers van deze gerechten – verdienen de voorkeur."⁶

Aan die conclusie werd in het wetsvoorstel zoveel mogelijk gevolg gegeven. Concreet laat de daarin uitgesproken gedachte zich in twee oogmerken splitsen:

- 1 het zoveel mogelijk integreren van de militaire strafrechtspraak in de gewone rechterlijke organisatie;
- 2 de toepasselijkheid van het commune strafprocesrecht behoudens uitzonderingen.

In 1983 werd het wetsvoorstel van rijkswet aan de Tweede Kamer aangeboden. Op 1 januari 1991 trad het ontwerp als de Wet militaire strafrechtspraak in werking. Met de inwerkingtreding van de Wet militaire strafrechtspraak kwam een einde aan de afzonderlijke militairrechterlijke organisatie.

De verantwoordelijkheid voor het opsporings- en vervolgingsbeleid berust sinds 1 januari 1991 bij het Openbaar Ministerie. Hoewel niet specifiek in de Wet militaire strafrechtspraak tot uitdrukking gebracht, wordt in de memorie van toelichting duidelijk de noodzaak tot overleg tussen het Openbaar Ministerie en vertegenwoordigers van Defensie weergegeven:

"Zij (de ministers van Justitie en Defensie) hebben (...) gemeend niet in de wet te moeten regelen op welke wijze de militaire autoriteiten hun zienswijze omtrent het vervolgingsbeleid kenbaar kunnen maken aan het Openbaar Ministerie en op welke wijze het ministerieel overleg over het algemene vervolgingsbeleid moet

Noot 5 Brief van de minister van Justitie en de minister van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Nota over een nieuw militair strafprocesrecht. *TK 1965-1966, 8706, nr. 2.*

Noot 6 Nota over een nieuw militair strafprocesrecht. Vraagpunten. *TK 1965-1966, 8706 nr. 3, p. 27.*

worden geregeld. Deze materie leent zich niet voor wetgeving. Zij willen echter in deze memorie van toelichting wel hun zienswijze daaromtrent vastleggen. Wat het eerste punt betreft merken zij op dat indien naar aanleiding van een bij een militaire autoriteit binnengekomen zaak, waarin het Openbaar Ministerie bepaalde beslissingen heeft genomen of nog moet nemen, hij van oordeel is dat de belangen van de krijgsmacht niet voldoende tot uiting komen, hij de gelegenheid moet krijgen hiervan het Openbaar Ministerie op de hoogte te stellen. Dit zal zowel tijdens als na afloop van de behandeling van een zaak, bijvoorbeeld bij sepot, kunnen geschieden in de vorm van een advies. Het Openbaar Ministerie behoudt echter een zelfstandige verantwoordelijkheid ter zake.

Indien een militaire autoriteit meent dat in het beleid gevoerd door het Openbaar Ministerie, desondanks de belangen van de krijgsmacht niet voldoende in acht worden genomen, kan het vervolgingsbeleid door de minister van Defensie aan de orde worden gesteld in het overleg met de minister van Justitie. Op deze wijze wordt bereikt dat al degenen die bij het vervolgingsbeleid zijn betrokken, de mogelijkheid krijgen om aan hen toevertrouwde belangen in voldoende mate te behartigen, ieder vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid."⁷

Het militaire element in de militaire strafrechtspraak wordt bewaakt door de berechting van militairen, in zowel eerste aanleg als in hoger beroep, op te dragen aan militaire kamers.

In de memorie van toelichting bij de Wet militaire strafrechtspraak wordt uitgebreid aandacht besteed aan de noodzaak van specialisatie als voorwaarde voor een adequate organisatie van de rechtspraak over militairen. Onder verwijzing naar hetgeen in de reeds genoemde nota over een nieuw militair strafprocesrecht hierover is uiteengezet, stelt de memorie van toelichting:

"(...) de militaire rechtspraak "moet worden gekenmerkt door een voldoende mate van deskundigheid ten aanzien van binnen het militaire milieu geldende bijzondere normen en omstandigheden. Hieruit vloeit voort dat aan deze rechtspraak ook personen moeten deelnemen wier maatschappelijke positie en persoonlijke ervaring hen in staat hebben gesteld zich de hier bedoelde deskundigheid te verwerven" en verder: "De hoge mate van invoelingsvermogen welke ook in vredestijd van de militaire rechter kan worden geëist ten aanzien van de omstandigheden waarin de militair verkeert en de normen welke in een militair apparaat gelden, zal in het bijzonder in het militair lid (...) gestalte moeten krijgen" en "op andere wijze (kan) bezwaarlijk het gewenste element van actuele militaire kennis (...) worden ingebracht (...) De gewenste specialisatie in zaken betreffende militairen is enerzijds nagestreefd door binnen die rechterlijke organen, die belast zullen worden met bedoelde rechtspraak in eerste aanleg en in hoger beroep, militaire kamers te formeren (...). Anderzijds is de deskundigheid bereikt door in die militaire kamers militairen als deskundige leden op te nemen."⁸

De Wet militaire strafrechtspraak regelt niet alleen de organisatie van de militaire strafrechtspraak, maar bevat ook bepalingen van militair strafprocesrecht (de strafvordering in militaire zaken). Zowel de organisatie van de militaire strafrechtspraak als de strafvordering in militaire zaken zullen hieronder nader worden besproken.

Noot 7 Memorie van toelichting bij het wetsontwerp inzake de nieuwe regels van de militaire strafrechtspraak. *TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 41.*

Noot 8 *TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, pp. 6-7.*

2.3 Organisatie van militaire strafrechtspraak

De inwerkingtreding van de Wet militaire strafrechtspraak heeft een einde gemaakt aan de afzonderlijke militair-rechterlijke organisatie. Het Hoog Militair Gerechtshof en de krijgsraden zijn opgeheven. De strafrechtspraak over militairen is thans geconcentreerd bij de rechtbank en het gerechtshof te Arnhem. De rechtbank Arnhem kent een meervoudige militaire kamer bestaande uit drie leden (artikel 55 lid 1 Wet op de Rechterlijke Organisatie), twee burger-rechters en een niet tot de rechterlijke macht behorend militair-jurist. Het militair lid is bij voorkeur afkomstig uit het krijgsmachtdeel waartoe de verdachte behoort (artikel 55 lid 2 Wet Rechterlijke Organisatie). Militaire leden worden benoemd voor de tijd van 4 jaar. Om tot militair lid te worden benoemd, dient men op grond van artikel 6 lid 2 Wet militaire strafrechtspraak juncto artikel 48 lid 1 Wet op de Rechterlijke Organisatie:

- 1 militair te zijn, en niet behoren tot de Koninklijke Marechaussee;
- 2 de hoedanigheid van meester in de rechten te bezitten.

Naast de meervoudige kamer is er een enkelvoudige strafkamer in militaire zaken, bestaande uit één burger-rechter van de gewone leden van de rechtbank, die als gespecialiseerde militaire politierechter zitting houdt. Deze rechter bezit, ondanks deze titel, dus niet de hoedanigheid van militair.

Tegen de voor beroep vatbare vonnissen van de enkel- en meervoudige militaire kamer van de rechtbank te Arnhem staat hoger beroep open bij het gerechtshof te Arnhem (artikel 60 Wet op de Rechterlijke Organisatie).

Bij dit gerechtshof is voor de behandeling van het hoger beroep een meervoudige militaire kamer gevormd (artikel 68 lid 1 Wet op de Rechterlijke Organisatie). Ook deze kamer bestaat uit twee burger-rechters en een niet tot de rechterlijke macht behorend militair lid dat bij voorkeur behoort tot het krijgsmachtdeel waartoe de verdachte behoort (artikel 68 lid 2 Wet op de Rechterlijke Organisatie juncto artikel 5 lid 1 Wet militaire strafrechtspraak). Over de voorkeur voor een militair lid dat tot hetzelfde krijgsmachtdeel als de verdachte behoort, vermeldt de memorie van toelichting:

"De aanwezigheid van een militair lid in de meervoudige militaire kamer garandeert de inbreng van deskundigheid op dit bijzondere terrein. Daarbij is uiteraard inbegrepen de deelneming aan de beraadslaging in de raadkamer. Gelet op het belang van deze inbreng is het gewenst dat de aard van de deskundigheid een in de wet verankerde inhoud wordt gegeven. De leef- en werkomstandigheden binnen de drie krijgsmachtdelen vertonen in de praktijk aanmerkelijke verschillen. Een militair lid kan daarom in het algemeen alleen dan als werkelijk deskundige worden aangemerkt als hij geheel op de hoogte is van de leef- en werkomstandigheden waarbinnen de verdachte dagelijks verkeert. Ten einde de aanwezigheid van deze kennis te waarborgen is een regeling opgenomen die tot doel heeft zoveel mogelijk te bereiken dat het militaire lid behoort tot het krijgsmachtdeel waartoe de militaire verdachte of de strafrechtelijk belangrijkste militaire verdachte behoort. Omdat dit vereiste, indien absoluut geformuleerd, in de praktijk zou kunnen leiden tot onnodige vertraging in de behandeling van zaken, is het als een voorkeur uitgewerkt."⁹

Artikel 9 lid 3 Wet militaire strafrechtspraak bepaalt dat om tot militair lid van de militaire kamer van het gerechtshof te worden benoemd men niet alleen militair en

Noot 9 TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 18.

meester in de rechten moet zijn, maar ook tenminste de rang van kapitein ter zee of kolonel dient te bekleden. Op grond van lid 4 van hetzelfde artikel worden militairen met de rang van kapitein ter zee of kolonel als militair lid bevorderd tot de titulaire rang van commandeur, brigade-generaal of commodore.

Cassatieberoep in militaire strafzaken is net als in het commune strafrecht mogelijk bij de Hoge Raad.

Ingevolge artikel 2 lid 1 Wet militaire strafrechtspraak strekt de rechtsmacht van de militaire rechter zich uit tot:

- militairen;
- zij die bij of krachtens de wet met Nederlandse militairen zijn gelijkgesteld.

Beslissend is niet de aard van het delict, maar de status van militair. Met andere woorden: de rechtsmacht van de militaire rechter strekt zich uit over alle strafbare feiten die militairen waar ook ter wereld kunnen plegen en beperkt zich niet tot uitsluitend delicten zoals genoemd in het Wetboek van Militair Strafrecht.

Mobiele rechtbanken

Artikel 10 Wet militaire strafrechtspraak biedt een voorziening die afwijkt van de commune strafrechtspleging, namelijk de mogelijkheid tot het instellen van mobiele rechtbanken. Mobiele rechtbanken kunnen worden ingesteld indien bijzondere omstandigheden daartoe aanleiding geven. Het gaat om tijdelijke rechterlijke colleges en de leden worden niet voor het leven benoemd. Mobiele rechtbanken zijn geen tot de rechterlijke macht behorende gerechten in de zin van artikel 2 Wet op de Rechterlijke Organisatie. Het rechtsgebied van een mobiele rechtbank wordt bij de instelling door de regering bepaald. Voor zover leden van de rechterlijke macht beschikbaar zijn, is de samenstelling zoveel mogelijk gelijk aan die van de militaire kamer van de rechtbank Arnhem. De wet voorziet in de mogelijkheid om indien niet voldoende of geen leden van de rechterlijke macht beschikbaar zijn, hun plaats in te laten nemen door niet tot de rechterlijke macht behorende militairen (artikel 12 lid 2 Wet militaire strafrechtspraak). Bij de afwezigheid van leden van het Openbaar Ministerie kunnen militairen met waarneming van de taak van het Openbaar Ministerie worden belast (artikel 13 lid 2 Wet militaire strafrechtspraak).

Ingevolge artikel 10 Wet militaire strafrechtspraak kan de regering op voordracht van de ministers van Justitie en Defensie mobiele rechtbanken (doen) instellen:

- in gebieden waarvoor een uitzonderingstoestand (als bedoeld in artikel 103 lid 1 Grondwet) is afgekondigd;
- voor de berechting buiten Nederland.

Artikel 103 Grondwet ligt ten grondslag aan de mogelijkheid mobiele rechtbanken in te stellen in gebieden waarvoor een uitzonderingstoestand geldt. Dit artikel maakt het mogelijk om na afkondiging van een uitzonderingstoestand af te wijken van artikel 113 lid 1 Grondwet waarin is bepaald dat de berechting van strafbare feiten is opgedragen aan de rechterlijke macht. Zoals blijkt uit de memorie van toelichting ziet de uitzonderingstoestand op een toestand van staat van oorlog of staat van beleg. De mogelijkheid tot het in een dergelijke situatie instellen van een mobiele rechtbank voorziet in de dan te verwachten toename van het aantal strafzaken. Volgens de memorie van toelichting dient rekening te worden gehouden met de situatie dat de gewone rechtscollages, die belast zijn met de militaire strafrechtspraak, de grote

toevloed van strafzaken niet kunnen verwerken, waardoor een onaanvaardbare vertraging in de afdoening zou kunnen ontstaan.¹⁰

Bij wet voorzien in een mogelijkheid tot het instellen van mobiele gerechtshoven werd niet noodzakelijk geacht.¹¹

Artikel 113 lid 4 Grondwet ligt ten grondslag aan de mogelijkheid om mobiele rechtbanken in te stellen voor de berechting in het buitenland. Lid 1 van dit artikel bepaalt dat de berechting van strafbare feiten is opgedragen aan de rechterlijke macht. Ingevolge lid 4 kan de wet voor berechting buiten Nederland (en voor het oorlogsstrafrecht) afwijkende regels stellen.

Wat de functie van mobiele rechtbanken voor berechting in het buitenland betreft, vermeldt de memorie van toelichting:

"Bij een langdurig verblijf in het buitenland van een aanzienlijk aantal militairen kan het voor een goede en tijdige berechting van zaken onder bepaalde omstandigheden bezwaarlijk zijn indien deze in of vanuit Nederland moet geschieden. Immers betekent dit ook dat de werkzaamheden van het Openbaar Ministerie in de fase van het opsporingsonderzoek alsmede het gerechtelijk vooronderzoek in of vanuit Nederland moeten plaatsvinden."¹²

Als uitgangspunt geldt echter volgens de memorie van toelichting dat mobiele rechtbanken voor de berechting in het buitenland slechts in buitengewone omstandigheden worden ingesteld:

"In beginsel zal de vervolging en berechting van strafbare feiten vanuit de bestaande organen van de rechterlijke macht geschieden. Eerst als op die wijze een adequate vervolging en berechting niet is te realiseren, zal tot instelling van mobiele rechtbanken worden overgegaan."¹³

2.4 Strafvordering in militaire zaken

Tot 1991 behoorde de wetgeving over het strafprocesrecht in militaire zaken tot de oudste in Nederland. Het Wetboek van Strafvordering was in strafzaken tegen militairen formeel niet van toepassing. De belangrijkste afwijking van het commune strafprocesrecht was gelegen in de beslissing over strafvervolging. Deze beslissing werd genomen door een militaire autoriteit, waarbij aan de openbaar aanklager een adviserende rol toekwam (zie hiervoor onder 2.2). Dit systeem is in de Wet militaire strafrechtspraak geheel verlaten. Thans is het de officier van Justitie te Arnhem die in militaire strafzaken de vervolgingsbeslissing neemt. Aan de militaire autoriteiten komt geen zeggenschap over strafvervolging meer toe. Als hoofdregel geldt nu artikel 1 lid 2 Wet militaire strafrechtspraak dat luidt:

"Het Wetboek van Strafvordering is van toepassing, tenzij daarvan in deze wet wordt afgeweken."

Noot 10 *TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 24.*

Noot 11 *TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 10.*

Noot 12 *TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 24.*

Noot 13 *TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 25.*

De afwijkingen in de Wet militaire strafrechtspraak van het commune Wetboek van Strafvordering zijn gering in aantal. In dit kader kan worden volstaan met het vermelden van de volgende inhoudelijke uitzonderingen:

- De mogelijkheid dat in militaire strafzaken (met uitzondering van beroep in cassatie) een officier van de krijgsmacht als raadsman op kan treden (artikel 23 Wet militaire strafrechtspraak). Blijkens de memorie van toelichting is een van de redenen, om de mogelijkheid een officier als raadsman op te laten treden in stand te houden, gelegen in het feit dat het voor kan komen dat de strafvordering in militaire zaken zich in het buitenland afspeelt en een advocaat in dat geval niet altijd voorhanden is.¹⁴
- Ruimere mogelijkheden voor het toepassen van voorlopige hechtenis.
- Bijzondere bewijsregels met betrekking tot de strafbaarheid van door een schildwacht begane feiten en een bijzondere bewijsregel voor bepaalde delicten tegen een militaire meerdere.
- Uitreiking van gerechtelijke mededelingen aan het onderdeel van de verdachte.
- Het ontbreken van een kinderrechter.

Buiten het Koninkrijk is, indien Nederland feitelijk rechtsmacht uitoefent, het Wetboek van Strafvordering van toepassing. Wel bepaalt artikel 62 Wet militaire strafrechtspraak:

"Buiten het Koninkrijk kunnen bevoegdheden inzake opsporing, vervolging en berechting van strafbare feiten en tenuitvoerlegging van vonnissen slechts worden uitgeoefend voor zover het volkenrecht dit toelaat."

Het gezag over de opsporing van strafbare feiten berust exclusief bij het Openbaar Ministerie. De politieke verantwoordelijkheid ligt bij de minister van Justitie. Het Openbaar Ministerie te Arnhem, in het bijzonder sectie Militaire Zaken van het team Bijzondere Wetten, is verantwoordelijk voor de opsporing en vervolging van naar Nederlands recht strafbare feiten die door Nederlandse militairen binnen of buiten Nederland worden gepleegd.

In relatie tot de bevoegdheid van het Openbaar Ministerie bij het gerecht te Arnhem ten aanzien van militaire strafzaken gelden de volgende uitzonderingen:

- Het Openbaar Ministerie bij het gerecht in eerste aanleg van de Nederlandse Antillen en bij het gerecht in eerste aanleg van Aruba is belast met de opsporing en vervolging van strafbare feiten van Nederlandse militairen begaan in het bevelsgebied van commandant Zeemacht Caraïbisch Gebied.
- De opsporing en vervolging van strafbare feiten begaan door niet militaire justitiabelen op terreinen onder beheer van de minister van Defensie geschiedt door het regulier bevoegde parket van het Openbaar Ministerie.

Een nuancering op de Arnhemse bevoegdheid vormt verder nog de regeling in artikel 4 Wet militaire strafrechtspraak waarin is vastgelegd dat de militair, die samen met een niet-militair een strafbaar feit heeft gepleegd, bij voorkeur wordt vervolgd en berecht in het arrondissement waar de bevoegdheid ten aanzien van de niet-militair berust.

Noot 14 TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 35.

De militaire politietaak: Koninklijke Marechaussee

Het opsporingsonderzoek in militaire zaken is in handen van de Koninklijke Marechaussee. Ambtenaren van de Koninklijke Marechaussee bezitten opsporingsbevoegdheid in alle gevallen waarin zij werkzaam zijn in de uitoefening van de hen opgedragen taken. Artikel 6 lid 1 onder b Politiewet 1993 noemt als één van de aan de Koninklijke Marechaussee opgedragen taken:

"(...) de uitvoering van de politietaak ten behoeve van Nederlandse en andere strijdkrachten, alsmede internationale militaire hoofdkwartieren, en ten aanzien van tot die strijdkrachten en hoofdkwartieren behorende personen."

Bij de uitvoering van hun militaire politie of opsporingstaak maakt de Koninklijke Marechaussee gebruik van dezelfde wettelijke bevoegdheden als politieambtenaren. Ambtenaren van de Koninklijke Marechaussee stellen in hun hoedanigheid van opsporingsambtenaar ambtsedige processen-verbaal op en zenden deze stukken aan de officier van Justitie. De taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden op het gebied van opsporing van strafbare feiten worden door de Koninklijke Marechaussee verricht onder gezag van de officier van Justitie die de Koninklijke Marechaussee bevelen en aanwijzingen kan geven (artikel 148 Wetboek van Strafvordering).

Rechter-commissaris in militaire zaken

Ook de specifieke positie van de rechter-commissaris tijdens het strafvorderingsproces in militaire zaken verdient hier vermelding. Deze wijkt namelijk op een aantal punten af van de commune rol van de rechter-commissaris wanneer het militair lid als rechter-commissaris optreedt. Rechters-commissarissen die in militaire zaken optreden, worden aangewezen uit de leden en plaatsvervangend leden van de militaire kamers (artikel 29 lid 1 Wet militaire strafrechtspraak). De bevoegdheden van het tot rechter-commissaris aangewezen militair lid zijn beperkt. In de eerste plaats is hij op grond van artikel 29 lid 2 onder a Wet militaire strafrechtspraak niet bevoegd om bevoegdheden met een vrijheidsbeperkend karakter uit te oefenen zoals:

- het geven van een bevel tot bewaring (artikel 63 Wetboek van Strafvordering);
- het in verzekering stellen van de verdachte (artikel 206 Wetboek van Strafvordering);
- het in verzekering stellen van een getuige (artikel 214 Wetboek van Strafvordering);
- het gijzelen van een getuige (artikel 221 Wetboek van Strafvordering).

In de tweede plaats kan een militair lid op grond van artikel 29 lid 2 onder b en c Wet militaire strafrechtspraak uitsluitend als rechter-commissaris optreden indien:

- het onderzoek van de zaak geheel of overwegend buiten Nederland plaats heeft;
- de zaak naar het oordeel van de voorzitter van de militaire kamer van zodanige aard is dat onderzoek door een militair lid de voorkeur verdient.

Het laatstgenoemde punt zal voornamelijk spelen in zaken met typisch militaire aspecten. Een militair lid zal gelet op zijn militaire deskundigheid de meest geschikte persoon zijn om als rechter-commissaris op te treden, aldus de memorie van toelichting:

"Indien het onderzoek door een rechter-commissaris geheel of overwegend buiten Nederland zal plaatsvinden, dan wel indien zich bij een zaak typisch militaire aspecten voordoen, zal veelal een militair lid door zijn in het algemeen grotere mobiliteit en door zijn militaire deskundigheid de meest geschikte persoon zijn

voor het houden van een gerechtelijk vooronderzoek. Aan het beleid van de voorzitter van de militaire kamer wordt het overgelaten te bepalen of er in concreto sprake is van een strafzaak, die van zodanige aard is dat onderzoek door een militair lid de voorkeur verdient."¹⁵

2.5 Strafvordering tijdens militaire operaties

Bij militaire operaties wordt door het meezenden van een detachement van de Koninklijke Marechaussee, bestaande uit opsporingsambtenaren en hulpofficieren, voorzien in de militaire politietaak ten behoeve van het contingent Nederlandse militairen. Indien Nederlandse militairen worden verdacht van het plegen van strafbare feiten, neemt de Koninklijke Marechaussee de opsporing op zich, in de hoedanigheid van Nederlandse opsporingsambtenaar, onder verantwoordelijkheid van het Openbaar Ministerie te Arnhem. De memorie van toelichting bij de Wet militaire strafrechtspraak erkent het belang van de militaire politietaak en in het bijzonder de aanwezigheid van een of meer hulpofficieren van Justitie tijdens uitzendingen:

"Nu de regels betreffende de opsporing en vervolging uit het Wetboek van Strafvordering ook van toepassing zullen zijn buiten het Koninkrijk, zal het beleid erop gericht moeten zijn dat bij verplaatsing van militaire eenheden van enige omvang naar het buitenland steeds een of meer hulpofficieren van Justitie aanwezig zullen zijn of op korte termijn daarbij aanwezig kunnen zijn."¹⁶

De hulpofficier van Justitie heeft meer strafvorderlijke bevoegdheden dan de gewone opsporingsambtenaar. Anders dan de gewone opsporingsambtenaar kan de hulpofficier bijvoorbeeld de invezekeringstelling van de verdachte bevelen (artikel 57 Wetboek van Strafvordering). In tegenstelling tot de officier van Justitie is de hulpofficier van Justitie niet bevoegd tot verlenging van de invezekeringstelling (artikel 60 Wetboek van Strafvordering). De hulpofficier van de Koninklijke Marechaussee beschikt over strafvorderlijke kennis en is op de hoogte van de feiten en omstandigheden in het uitzendgebied. De informatie van de hulpofficier is van belang voor de officier van Justitie te Arnhem om verantwoorde strafvorderlijke beslissingen te kunnen nemen.

Bij grotere militaire operaties gaat meestal een militair jurist (*de legal advisor* ook wel LEGAD genaamd) mee, die de contingentscommandant onder andere adviseert bij de toepassing van het militair straf- en tuchtrecht. Onder bepaalde omstandigheden kunnen commandanten tijdens militaire operaties bevoegdheden uitoefenen die in het Wetboek van Strafvordering zijn toegekend aan hulpofficieren van Justitie of opsporingsambtenaren (artikel 59 lid 1 en 2 Wet militaire strafrechtspraak). De eenheid waarover de commandant het bevel voert, zal zich in dat geval buiten het Koninkrijk of binnen de territoriale zee moeten bevinden. Daarnaast kan de commandant de bevoegdheden enkel uitoefenen in het geval er geen hulpofficier van Justitie of opsporingsambtenaar aanwezig is en diens komst niet kan worden afgewacht. Op grond van artikel 539d Wetboek van Strafvordering kan de commandant worden belast met de opsporing van strafbare feiten en komen hem in dat geval bepaalde bevoegdheden toe. In een dergelijk geval dient de commandant echter op aanwijzing van de officier van Justitie te handelen (artikel 539b lid 1 Wetboek van Strafvordering).

Noot 15 TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, p. 43.

Noot 16 TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5, pp. 53-55.

2.6 Juridische aspecten van militaire operaties

Een van de in artikel 97, lid 1 Grondwet aan de krijgsmacht opgedragen taken betreft de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde:

"Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht."

Bij de formulering van deze taak van de krijgsmacht heeft de grondwetgever aansluiting gezocht bij artikel 39 van het Handvest van de Verenigde Naties waarin wordt gesproken over optreden met betrekking tot handhaving of herstel van de internationale vrede en veiligheid. Door de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde te formuleren als taak van de krijgsmacht, wordt tot uitdrukking gebracht dat de krijgsmacht meer dan voorheen in een context van internationale verhoudingen en verplichtingen is komen te staan en dat bij de inzet van de krijgsmacht steeds meer nadruk is komen te liggen op het vervullen van internationale taken.

Nederland voert een actief vredes- en veiligheidsbeleid wat onder meer met zich meebrengt dat de Nederlandse krijgsmacht in internationaal verband kan worden ingezet in gewapende conflicten en crisisbeheersingsoperaties. Waar crisisbeheersingsoperaties eerder voornamelijk traditioneel vredesbewarend van karakter waren, lijkt de nadruk geleidelijk te verschuiven naar deelname aan vredesafdwingende operaties. Hiermee wordt het relatief passieve optreden van Nederlandse militaire eenheden veelal verlaten en wordt tot meer multifunctionele vormen van militair optreden gekomen. Nederlandse militairen zullen in toenemende mate bijdragen aan internationale militaire operaties hoger in het geweldsspectrum.¹⁷ Het type operatie in kwestie zal in grote mate bepalend zijn voor de vraag in hoeverre en binnen welke grenzen militairen bevoegd zijn geweld aan te wenden in de uitvoering van de operatie. In tijd van oorlog of gewapend conflict wordt het gebruik van geweld door militairen overwegend beheerst door het internationaal humanitair recht, het *ius in bello*. In situaties waarin het internationaal humanitair recht in beginsel niet van toepassing is – buiten tijd van oorlog of gewapend conflict – wordt het gebruik van geweld door militairen overwegend beheerst door het commune recht.

De regels voor het gebruik van geweld worden in beide situaties vastgelegd in instructies die zijn afgestemd op de concrete omstandigheden waaronder moet worden opgetreden. Het internationale karakter van militair optreden maakt dat de legitimatie van het gebruik van geweld doorgaans wordt vastgelegd in een mandaat van internationale coalities of organisaties zoals de Verenigde Naties. De bevoegdheid voor het gebruik van geweld ligt in dat geval besloten in het mandaat. Op grond daarvan wordt op internationaal niveau een specifiek voor de betreffende missie geldende geweldsinstructie opgesteld. Deze wordt aangeduid met de term Rules of engagement. Deze internationaal vastgestelde Rules of engagement kunnen nationaal worden beperkt door het maken van voorbehouden (*national caveats*) bij bepaalde onderdelen ervan. Op nationaal niveau worden de Rules of engagement vertaald in meer concrete geweldsinstructies voor de individuele militair (voor Nederlandse commandanten een aide-mémoire en een instructiekaart geweldgebruik voor de individuele militair).

Noot 17 Zie bijvoorbeeld de brief van de minister van Defensie en de Staatssecretaris van Defensie van 2 juni 2006 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de actualisering van de Prinsjesdagbrief. TK 2005-2006, 30300X, nr. 107, p. 8.

Er zijn drie hoofdelementen waarin de juridische aspecten van een militaire operatie zijn onder te brengen:

- 1 het mandaat of de juridische grondslag voor de operatie;
- 2 de Rules of engagement en overige geweldsinstructies (aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik);
- 3 de rechtsmacht van Nederland en de strafrechtelijke positie van de Nederlandse militair.

Vanzelfsprekend kunnen zich, afhankelijk van het soort militaire operatie en de specifieke omstandigheden waaronder deze wordt uitgevoerd, nog andere juridische vraagstukken voordoen. De hierboven aangegeven hoofdelementen spelen echter bij elke internationale militaire operatie een rol.

2.6.1 Het mandaat

Militair optreden buiten Nederland vindt zijn grondslag in een besluit van de regering. Een dergelijk besluit wordt beheerst door het volkenrecht en, met uitzondering van het bestaan en de doelomschrijving van de krijgsmacht zoals omschreven in artikel 97 van de Grondwet, niet door het nationale recht. In het volkenrecht is met het opstellen van het Handvest van de Verenigde Naties het recht van staten om met militaire middelen een ander land aan te vallen strikt gelimiteerd binnen een collectief veiligheidssysteem. Artikel 2, lid 4, van het Handvest van de Verenigde Naties bepaalt dat alle leden zich dienen te onthouden van dreiging met of gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of politieke onafhankelijkheid van een staat. Het verbod op interstatelijk geweldgebruik is echter niet absoluut. Het volkenrecht kent een aantal grondslagen voor militair optreden buiten het eigen land. Zo geldt voor staten op grond van artikel 51 Handvest van de Verenigde Naties het recht tot (individuele of collectieve) zelfverdediging in geval van een gewapende aanval. Een gewapende aanval bestaat uit het optreden van reguliere strijdkrachten op het grondgebied van een andere staat. Ook terroristische acties kunnen onder bepaalde omstandigheden als zodanig worden aangemerkt. Binnen de Verenigde Naties is de Veiligheidsraad het orgaan dat primair is belast met de handhaving van de internationale vrede en veiligheid. Ook landen die uit zelfverdediging handelen kunnen niet om de Veiligheidsraad heen. Zij zullen de genomen maatregelen moeten melden waarna de Veiligheidsraad op ieder moment kan overgaan tot het optreden dat nodig wordt geacht voor het handhaven of het herstel van de internationale vrede en veiligheid. Voorts kan de Veiligheidsraad op grond van artikel 42 Handvest van de Verenigde Naties optreden tot herstel van de internationale vrede en veiligheid. Militair optreden is in dit kader het uiterste middel dat de Veiligheidsraad ter beschikking heeft. De grondslag is in dat geval een mandaterende resolutie van de Veiligheidsraad met daarin opgenomen de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van een strijdmacht.

De taken en de daarbij benodigde geweldsbevoegdheden zijn vastgelegd in het mandaat op basis waarvan de militaire operatie wordt uitgevoerd. Deze taken zijn alleen bevoegd opgedragen voor zover zij overeenkomen met het mandaat of met de juridische basis uit het volkenrecht. In het geval van een mandaat van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties zullen de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden, zoals gezegd, in het mandaat zelf zijn opgenomen. Resoluties van de Veiligheidsraad zijn volkenrechtelijke instrumenten die zich in beginsel richten tot staten en niet tot individuele militairen. Uitwerking van de internationaal-rechtelijke grondslag van de missie is daarom een voorwaarde voor het scheppen van een juridisch kader in het Nederlandse recht voor het gebruik van geweld bij de uitvoering

van de operatie. Dat betekent dat nadere instructies nodig zijn. Deze worden in de praktijk verstrekt door het land of de organisatie dat de leiding heeft over een operatie. Dit kan de Verenigde Naties zijn, maar ook (een groep van) landen of een andere organisatie zoals de NAVO. Die nadere instructies op basis van het mandaat zijn de reeds genoemde Rules of engagement.

2.6.2 Rules of engagement

Rules of engagement zijn regels betreffende de geweldsbevoegdheden in het kader van de taakuitoefening in verband met een militaire operatie. Rules of engagement scheppen het politiek-juridische kader voor militair optreden. Voor iedere missie worden specifieke Rules of engagement opgesteld door de (staf van de) hoogste militaire commandant (*Force Commander*) van de operatie. De Rules of engagement kunnen per operatie verschillen. Wel bestaat tegenwoordig een gemeenschappelijke basis. Organisaties zoals de NAVO en de Verenigde Naties hanteren een catalogus van regels die, al naar gelang het soort operatie, kunnen worden geactiveerd. Rules of engagement uitgevaardigd ten behoeve van een gewapend conflict of crisisbeheersingsoperaties zullen, gelet op de aard en het geweldsspectrum van de betreffende internationale militaire operatie, van karakter verschillen.

In het algemeen staan Rules of engagement het gebruik van geweld toe voor de volgende doeleinden: het uitvoeren van opgedragen taken (*mission accomplishment*) en het beschermen van personen en goederen van de eigen troepenmacht of die van coalitiegenoten (*force protection*). Voorts kan ook geweld worden gebruikt met het oog op het beschermen van aangewezen personen en goederen. Rules of engagement zullen moeten worden toegepast binnen de grenzen van proportionaliteit en subsidiariteit, die in hedendaagse militaire operaties doorgaans expliciet worden opgenomen in de Rules of engagement.

Bij operaties van de Verenigde Naties worden de Rules of engagement opgesteld door het *Department of Peacekeeping Operations* in overleg met de aangewezen *Force Commander*, waarna ze worden vastgesteld door de Ondersecretaris-generaal voor vredesoperaties en aan de deelnemende landen worden bekendgemaakt. Optreden in overeenstemming met de Rules of engagement kan op sommige onderdelen in strijd komen met nationale rechtsregels of beleid. De deelnemende landen kunnen om die reden desgewenst nog nationale voorbehouden (*national caveats*) afspreken en maken op de Rules of engagement voor hun eigen eenheden. Het is niet toegestaan om verruiming van de Rules of engagement voor de nationale eenheden toe te passen.

Indien de grondslag van een militaire operatie ligt in het interstatelijke recht op individuele en collectieve zelfverdediging dat is verankerd in het Handvest van de Verenigde Naties, is sprake van een oorlog of gewapend conflict waarop het internationaal humanitair recht, het *ius in bello*, van toepassing is. In tijd van oorlog of gewapend conflict fungeren de Rules of engagement in een geheel andere context dan bij deelname aan een crisisbeheersingsoperatie. Zolang het internationaal humanitair recht niet van toepassing is op een crisisbeheersingsoperatie, zijn de bevoegdheden van de militairen beperkt tot die welke voortvloeien uit het mandaat of de juridische grondslag voor het optreden.

Tijd van oorlog of gewapend conflict

In tijd van oorlog of gewapend conflict is het gebruik van geweld gelegitimeerd op grond van het internationaal humanitair recht. Individuele militairen mogen binnen de grenzen van het internationaal humanitair recht geweld toepassen. In tegenstelling tot de formele handelingen die noodzakelijk zijn voor een oorlogsverklaring (vergelijk

artikel 96 Grondwet), gaat het bij het benoemen van een toestand van gewapend conflict om feitelijke vaststellingen. Het vaststellen van het bestaan van een gewapend conflict vereist een analyse van de feitelijke situatie, gebaseerd op de aard en omvang van de gevechtshandelingen, de doelstelling daarvan, alsmede de grondslag waarop de handelingen worden verricht. Incidentele of sporadische gevechtshandelingen, bijvoorbeeld in het kader van een crisisbeheersingsoperatie, welke slechts toepassingen betreffen van het recht op zelfverdediging jegens vijandige handelingen, maken de betrokken militairen nog geen partij bij een conflict. Anders wordt dat indien de handelingen aanhoudend en grootschalig zijn en de handelingen erop zijn gericht de strijdkrachten van de tegenpartij uit te schakelen. Het op grond van het internationaal humanitair recht gelegitimeerde geweld kan om operationele, diplomatieke, politieke en juridische redenen door het opstellen van Rules of engagement verder worden ingeperkt. De Rules of engagement zijn zodoende inperkend van aard.

Crisisbeheersingsoperaties

Tijdens crisisbeheersingsoperaties wordt de legitimatie van geweld gevonden in een mandaat van internationale coalities of organisaties zoals de Verenigde Naties. Ter uitvoering van de taak stelt de *Force Commander* een operatieplan op waarin onder andere de Rules of engagement zijn vastgelegd. Anders dan in tijd van oorlog of gewapend conflict steunen de bevoegdheden tot militair optreden primair op de Rules of engagement. In dit geval maken de Rules of engagement - naast het recht op zelfverdediging - het gebruik van geweld mogelijk en hebben ze een bevoegdheidsverlenend karakter.

Toepassing internationaal humanitair recht

Het internationaal humanitair recht geeft aan hoe partijen zich, in tijd van oorlog of gewapend conflict, ten opzichte van elkaar hebben te gedragen en aan welke regels zij zich dienen te houden. De kern van het internationaal humanitair recht wordt gevormd door de vier verdragen van Genève van 1949 en de twee Aanvullende Protocollen van 1977 bij deze verdragen.

Uit het toepassingsbereik van het internationaal humanitair recht volgt dat dit recht in beginsel niet van toepassing zal zijn op crisisbeheersingsoperaties. Pas als militairen in crisisbeheersingsoperaties min of meer structureel geweld gaan gebruiken en militairen zelf feitelijk gaan deelnemen aan het conflict als partij, kan sprake zijn van een gewapend conflict waarop het internationaal humanitair recht van toepassing is. In alle overige gevallen zijn militairen tijdens crisisbeheersingsoperaties althans formeel niet door het internationaal humanitair recht gebonden en is op hen het overige internationale recht, waaronder primair het mandaat of de regels met betrekking tot de volkenrechtelijke grondslag voor de operatie, van toepassing. Daarnaast is er het inherente recht op zelfverdediging.

Het internationaal humanitair recht kent beperkingen en bevoegdheden. De beperkingen betreffen voornamelijk de regels aangaande de middelen en methoden van oorlogsvoering en dienen onder meer om bescherming te bieden aan personen die niet (meer) deelnemen aan het conflict. De bevoegdheden betreffen het recht van militairen om deel te nemen aan het conflict en de wijze waarop zij tijdens het conflict mogen opereren.

In Nederland geldt als vaststaand beleid dat ook tijdens operaties waarop het internationaal humanitair recht formeel niet van toepassing is, de restricties uit dat recht altijd dienen te worden nageleefd.

2.6.3 Rechtsmacht Nederland en strafrechtelijke positie Nederlandse militair

Wanneer Nederlandse militairen tijdens een internationale militaire operatie met toestemming op het grondgebied van een andere staat verblijven, wordt de status van deze militairen in de regel beheerst door statusovereenkomsten (*status of forces agreements*) die per operatie met het betrokken land, of indien het om een operatie van de Verenigde Naties gaat, met de secretaris-generaal van de Verenigde Naties worden gesloten.¹⁸ Door het Ministerie van Defensie wordt getracht bij het sluiten van statusovereenkomsten exclusieve strafrechtelijke jurisdictie van Nederland over de uit te zenden Nederlandse militairen te verkrijgen. Er wordt naar gestreefd Nederlandse militairen niet onder de rechtsmacht van een ander land te laten vallen. Dit is echter niet altijd mogelijk omdat landen soms vasthouden aan hun soevereine recht om rechtsmacht uit te oefenen over eenieder die zich op hun grondgebied bevindt.¹⁹ Bij inzet in het kader van een gewapend conflict is bijvoorbeeld het internationaal humanitair recht (dwingend) van toepassing dat ten aanzien van oorlogsmisdrijven voorziet in universele rechtsmacht en een verplichting tot strafvorderlijk optreden.

De vraag aangaande materiële jurisdictie is van belang om te kunnen beoordelen of Nederland bevoegd is rechtsmacht over de militairen ook daadwerkelijk uit te oefenen. Het Nederlands strafrecht, waaronder het militair strafrecht, is formeel te allen tijde van toepassing op de Nederlandse militair, waar ook ter wereld. Dit is vastgelegd in artikel 2 en artikel 4 Wetboek van Militair Strafrecht:

"Artikel 2. Op de niet in dit wetboek omschreven feiten, begaan door in artikel 2 van de Wet militaire strafrechtspraak genoemde personen, is het gemene strafrecht toepasselijk, behoudens de afwijkingen bij de wet vastgesteld."

"Artikel 4. De Nederlandse strafwet is toepasselijk op de militair, die zich buiten Nederland aan enig strafbaar feit schuldig maakt."

Voor het antwoord op de vraag of Nederland ten aanzien van een Nederlandse militair rechtsmacht bezit, is de plaats waar het strafbare feit is begaan in beginsel dus niet van betekenis (vgl. eerste alinea 2.6.3).

Noot 18 Verblijven Nederlandse militairen zonder toestemming op het grondgebied van een andere Staat, dan is mogelijk sprake van een bezetting in volkenrechtelijk zin. De rechtsmacht over de militairen die zich in bezet gebied bevinden, komt in dat geval aan de bezetter toe.

Noot 19 Bijvoorbeeld tijdens de deelname van Nederland aan de VN-operatie in Ethiopië en Eritrea (UNMEE) en er een helikopterdetachement in Djibouti werd gestationeerd. " (...) Vooral op het punt van de rechtsbescherming zijn stevige onderhandelingen gevoerd, aangezien de autoriteiten van Djibouti handhaving van de soevereiniteit als uitgangspunt hanteerden. In de uiteindelijke overeenkomst houdt de regering van Djibouti vast aan haar jurisdictie in die gevallen waarin alleen een geldelijke straf kan worden opgelegd. De Djiboutiaanse rechter bepaalt dan de hoogte van de boete, binnen het wettelijke kader. Voor alle vergrijpen van zwaardere aard wordt de jurisdictie aan Nederland overgedragen. In beide gevallen zal terstond de Koninklijke marechaussee worden ingelicht, die bij de verdere afhandeling aanwezig zal zijn. Deze regeling wijkt weliswaar af van wat er bijvoorbeeld in de model-SOFA van de VN staat, maar biedt ruim voldoende rechtsbescherming aan het uitgezonden personeel." Brief van de minister van Buitenlandse Zaken a.i. en van Defensie van 19 januari 2001 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. *TK 22831, nr. 19, p.4*. Een tweede voorbeeld is de stationering van een Nederlands chirurgisch team, tijdelijk toegevoegd aan de Britse geneeskundige ondersteuning in het kader van de operatie Enduring Freedom. "(...) Oman bleek niet bereid ten behoeve van de stationering van het Nederlandse team een aparte statusovereenkomst met Nederland af te sluiten. Het personeel is dientengevolge gestationeerd op basis van een Memorandum of Understanding tussen het VK en Oman. De status van het Nederlandse personeel is op dezelfde wijze veiliggesteld als die van het Britse personeel. Teneinde de juridische risico's te reduceren zijn aanvullende gedragsregels opgesteld." Brief van de minister van Defensie van 27 juni 2002 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. *TK 2001-2002, 27925, nr. 63, p. 3*.

Artikel 5 Wetboek van Militair Strafrecht ziet op de toepassing van de Nederlandse strafwet in tijd van oorlog:

"Artikel 5. De Nederlandse strafwet is toepasselijk op ieder die zich, in tijd van oorlog, buiten Nederland schuldig maakt aan een strafbaar feit, waarvan onder die omstandigheden de kennisneming behoort aan de gerechten bedoeld in de Wet militaire strafrechtspraak."

Welke personen, behalve militairen, in tijd van oorlog buiten Nederland onder de rechtsmacht van de militaire rechter vallen, bepaalt artikel 2 lid 2 Wet militaire strafrechtspraak. Ook op deze personen is derhalve in tijd van oorlog de Nederlandse strafwet van toepassing, waar ter wereld zij zich ook bevinden.

Supranationaal strafrecht

Het bovenstaande betreft het toepassen van Nederlands strafrecht in zaken waarbij strafbare feiten niet op Nederlandse grondgebied begaan zijn. Daarnaast bestaat het zogenaamde supranationaal strafrecht. Daarbij gaat het om het recht zoals toegepast door internationale tribunalen en het Internationaal Strafhof in Den Haag. De bestaande tribunalen hebben ieder een eigen, specifiek mandaat en zijn voor Nederlandse militairen doorgaans niet direct relevant wat betreft eventueel door hen gepleegde strafbare feiten.

Het Internationaal Strafhof heeft een wereldwijd mandaat, maar zal zich slechts in hoogst uitzonderlijke gevallen moeten uitspreken over door Nederlandse militairen gepleegde strafbare feiten. Het Internationaal Strafhof is immers op grond van haar eigen statuut complementair aan de nationale rechtssystemen. Dit betekent dat het Internationaal Strafhof alleen tot vervolging kan overgaan indien een staat niet zelf kan of wil berechten. Ingevolge artikel 17 van het Statuut van het Internationaal Strafhof is een strafvervolging voor het Internationaal Strafhof niet ontvankelijk indien de zaak reeds wordt onderzocht of vervolgd door een staat die zelf rechtsmacht heeft, tenzij die staat *unwilling or unable* is om de zaak zelf behoorlijk te berechten. De Openbaar Aanklager bij het Internationaal Strafhof kan marginaal toetsen of een staat *unwilling* is geweest in de vervolging en berechting. Voorts kan het Internationaal Strafhof alleen berechten indien sprake is van één (of meer) misdrijven waarover de rechtsmacht van het Internationaal Strafhof zich uitstrekt. Het gaat om drie categorieën misdrijven: het misdrijf genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven. De betreffende artikelen stellen onder meer (opzettelijk) doden, het (opzettelijk) toebrengen van letsel en mishandeling in een bepaalde context (bijvoorbeeld tijdens 'gewapend conflict') strafbaar. Nederland heeft door middel van de Wet internationale misdrijven de eigen strafwetgeving aangepast om ervoor te zorgen dat alle misdrijven, waarover het Internationaal Strafhof jurisdictie heeft, ook strafbaar zijn naar Nederlands recht. De Wet internationale misdrijven geldt, als onderdeel van het Nederlandse strafrecht, voor iedere Nederlandse militair overal ter wereld. De Nederlandse militair die een van de relevante misdrijven pleegt zal dan ook steeds door Nederland vervolgd (kunnen) worden.

Geweldgebruik en delictsomschrijvingen

Gedragingen van militairen in de uitvoering van de hen opgedragen taken kunnen naar Nederlands recht onder omstandigheden een strafbaar feit opleveren. Zo kan op het overschrijden van de bevoegdheden om geweld te gebruiken een strafbepaling van toepassing zijn. Drie categorieën strafbepalingen kunnen onderscheiden worden: internationale misdrijven, militaire delicten en commune delicten:

- 1 De sinds 1 oktober 2003 van kracht zijnde Wet internationale misdrijven voorziet in de strafbaarstelling van de misdrijven die ook tot de bevoegdheid van het Internationaal Strafhof behoren. In de Wet internationale misdrijven worden

genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, oorlogsmisdrijven en foltering strafbaar gesteld (artikel 3-8 Wet internationale misdrijven).

- 2 Specifiek militaire delicten zijn strafbaar gesteld in het Wetboek van Militair Strafrecht. In geval van onrechtmatig geweldgebruik door militairen komen in het bijzonder de schending van het dienstbevel (artikel 125-131 Wetboek van Militair Strafrecht) en de niet-naleving van het dienstvoorschrift (artikel 135-138 Wetboek van Militair Strafrecht) in aanmerking.
- 3 Het Wetboek van Militair Strafrecht is geen *lex specialis*, maar bevat aanvullend strafrecht. Het is op militairen van toepassing naast en in aanvulling op het commune strafrecht.²⁰ Op wederrechtelijke gedragingen door militairen kunnen dus ook de geweldsdelicten uit het Wetboek van Strafrecht (bijvoorbeeld de delicten in titel XIX, misdrijven tegen het leven gericht; titel XX, mishandeling; titel XXI, veroorzaken van de dood of van lichamelijk letsel door schuld) van toepassing zijn.

Geweldgebruik en strafuitsluitingsgronden

Geweldgebruik door militairen in de uitvoering van de aan hen opgedragen taken (functioneel geweld) is geoorloofd binnen de grenzen die internationaal en nationaal recht stellen. Op overschrijding van deze grenzen kan een strafbepaling van toepassing zijn. Indien functioneel geweld als strafbaar feit kan worden gekwalificeerd en berecht wordt, staat nog niet vast dat terzake ook straf opgelegd kan worden. Strafuitsluitingsgronden kunnen hieraan in de weg staan. Dit zijn gronden die het rechtsvermoeden dat door het vervullen van de delictsomschrijving de wederrechtelijkheid en verwijtbaarheid vaststaan, kunnen weerleggen. Zij nemen de strafrechtelijke aansprakelijkheid weg. Strafuitsluitingsgronden kunnen worden onderverdeeld in rechtvaardigingsgronden en schulduitsluitingsgronden. De voor militairen meest relevante strafuitsluitingsgronden worden hieronder kort besproken.

Rechtvaardigingsgronden

Strafuitsluitingsgronden dienen te worden gezien in de context van het recht dat in de gegeven omstandigheden van toepassing is. Een belangrijke rechtvaardigingsgrond voor militairen kan worden gevonden in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht. Dit artikel luidt:

"Niet strafbaar is hij die in tijd van oorlog binnen de grenzen zijner bevoegdheid een naar regelen van het oorlogsrecht geoorloofd feit begaat, of wiens bestraffing strijdig zou zijn met een verdrag, geldend tussen Nederland en de mogendheid waarmee Nederland in oorlog is, of enig voorschrift, ingevolge zodanig verdrag vastgesteld."

Artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht biedt een rechtvaardigingsgrond voor handelingen die onder normale omstandigheden strafbaar zouden zijn, maar in tijd van oorlog zijn toegestaan. Daarbij gelden wel de voorwaarden dat het internationaal humanitair recht niet wordt geschonden en de militair de grenzen van zijn bevoegdheden niet heeft overschreden.

Meer zekerheid voor de individuele militair over de formele toepassing van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht kan worden verkregen door op grond van artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht te bepalen dat voor een deel van de krijgsmacht in een bepaalde periode 'tijd van oorlog' aanwezig wordt geacht.²¹ Artikel 38 Wetboek

Noot 20 Vgl. HR 23 december 1980. *Militair Rechtelijk Tijdschrift (MRT)* 1981, p. 300, m.nt. W.H.V.

Noot 21 Artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht luidt: "Zodra aan een gedeelte der krijgsmacht op de door Ons te bepalen wijze is bekendgemaakt, dat het door het militair gezag is aangewezen, hetzij ter deelneming aan

van Militair Strafrecht is immers alleen van toepassing in geval van oorlog. Echter, een verklaring op grond van artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht maakt van een crisisbeheersingsmissie nog geen tijd van oorlog. De verklaring heeft alleen toegevoegde waarde als er feitelijk sprake is van oorlogsomstandigheden.²² Artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht sluit aan bij het internationaal humanitair recht dat uitsluitend tijdens gewapende conflicten (of traditionele oorlogen) van toepassing is. Artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht vereist dat het handelen naar de regels van het oorlogsrecht (het internationaal humanitair recht) geoorloofd dient te zijn. Het toepassen van artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht betreft een discretionaire bevoegdheid van het Ministerie van Defensie. De beslissing tot toepassing uit zich in een 'bekendmaking' vanwege Defensie aan het betreffende deel van de krijgsmacht. Op grond van het Rijksbesluit uitvoeringsbepalingen militair straf- en tuchtrecht geschiedt de bekendmaking als bedoeld in artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht door de militair die over het aangewezen gedeelte van de krijgsmacht het bevel voert. In de praktijk gebeurt dit enkel na opdracht of toestemming van de minister van Defensie.

Toepassing van artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht heeft niet tot gevolg dat Nederland in oorlog wordt verklaard. Artikel 96 Grondwet gaat over de in-oorlog-verklaring van het Koninkrijk als geheel, waarvoor de toestemming van de Staten-Generaal vereist is.

Net als iedere burger kan ook een militair zich in bepaalde omstandigheden beroepen op het recht op zelfverdediging (noodweer). Dit recht is vastgelegd in artikel 41 lid 1 Wetboek van Strafrecht:

"Niet strafbaar is hij die een feit begaat, geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of andermans lijf, eerbaarheid of goed tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding."

Het gebruik van geweld is, ook zonder of buiten de geweldsinstructies, geoorloofd indien en voor zover dit uit het oogpunt van zelfverdediging noodzakelijk is. Op de militair, die - buiten de geweldsinstructies om - uit zelfverdediging heeft gehandeld, is artikel 41 Wetboek van Strafrecht van toepassing. In geweldsinstructies wordt benadrukt dat deze het inherente recht op zelfverdediging niet beperken. Rules of engagement beperken niet de expliciete bevoegdheid en het recht van een commandant om alle beschikbare, noodzakelijke middelen te gebruiken en alle passende maatregelen te nemen om voor de zelfverdediging van zijn eenheid zorg te dragen. Het recht op zelfverdediging is met andere woorden hieraan inherent en ter uitoefening daarvan behoeft, mits wordt voldaan aan de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit, in feite geen beroep te worden gedaan op de Rules of engagement.

Artikel 42 Wetboek van Strafrecht bepaalt dat niet strafbaar is degene die een feit begaat ter uitvoering van een wettelijk voorschrift:

"Niet strafbaar is hij die een feit begaat ter uitvoering van een wettelijk voorschrift."

Onder wettelijk voorschrift wordt elk voorschrift, gegeven door een orgaan waaraan regelgevende bevoegdheid is toegekend, verstaan. Daarnaast gelden enkele

een militaire expeditie, hetzij ter bestrijding ener vijandelijke macht, hetzij ter handhaving der onzijdigheid van de staat, hetzij tot enig optreden ofwel tot collectieve of tot individuele zelfverdediging, ofwel tot handhaving of herstel van de internationale orde en veiligheid, hetzij ter voldoening aan een vordering van het bevoegd gezag in geval van oproerige beweging, wordt ten aanzien van dat gedeelte, totdat die taak is geëindigd, tijd van oorlog aanwezig geacht, en worden, ten aanzien van datzelfde gedeelte, de personen tegenover wie het geweld der wapenen wordt of kan worden aangewend, gelijkgesteld met de vijand."

Noot 22 Vgl. artikel 71a Wetboek van Militair Strafrecht.

inhoudelijke eisen wil er sprake zijn van wettelijk voorschrift in de zin van artikel 42 Wetboek van Strafrecht.²³ De omstandigheid dat voorschriften niet door een Nederlandse autoriteit zijn vastgesteld hoeft geen beletsel te zijn om deze als wettelijke voorschriften aan te merken. Onder wettelijke voorschriften moeten mede regels van internationaal recht worden verstaan die hen die aan de Nederlandse rechtsorde onderworpen zijn rechtstreeks binden. Het is de vraag of Rules of engagement die behoren bij het door een volkenrechtelijke organisatie opgesteld mandaat van een militaire operatie als zodanig aangemerkt kunnen worden.

Krachtens artikel 43 lid 1 Wetboek van Strafrecht is een militair niet strafbaar wanneer hij een feit begaat ter uitvoering van een ambtelijk bevel. Deze bepaling luidt:

"Niet strafbaar is hij die een feit begaat ter uitvoering van een ambtelijk bevel, gegeven door het daartoe bevoegde gezag."

Het ambtelijk bevel geldt voor de ontvanger van het bevel als rechtvaardigingsgrond indien hij binnen de grenzen van proportionaliteit en subsidiariteit het bevel uitvoert en daardoor niettemin aan de delictsomschrijving van enig strafbaar feit voldoet. Met betrekking tot de vraag of in een bepaald geval aan de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit is voldaan, speelt de hoedanigheid van de dader een belangrijke rol (*Garantenstellung*).

Het bevel is enkel bevoegd, indien er een op publiekrecht gebaseerde gezagsverhouding bestaat tussen de bevelgever en de bevelontvanger en het bevel binnen de wettelijk bepaalde bevelgevende bevoegdheid van de bevelgever past. Bevelen van buitenlandse militairen kunnen niet zonder meer als bevoegd gegeven ambtelijk bevel in de zin van artikel 43 Wetboek van Strafrecht worden opgevat.

Er bestaat discussie over de vraag of Rules of engagement, aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik als ambtelijke bevelen in de zin van artikel 43 Wetboek van Strafrecht kunnen gelden. De tekst van artikel 43 Wetboek van Strafrecht bevat geen opsomming van wat onder een ambtelijk bevel dient te worden verstaan. Een dergelijk bevel hoeft niet te zijn gegeven voor een concreet geval maar kan ook bestaan uit een algemene, op schrift gestelde, instructie om in bepaalde situaties op een specifieke wijze te handelen. Ongeacht de vraag of geweldsinstructies al dan niet als ambtelijk bevel kunnen worden beschouwd, legitimeren zij op zichzelf niet iedere, onder de geweldsinstructies denkbare, uitvoering. Voor een succesvol beroep op de rechtvaardigingsgrond ambtelijk bevel dienen de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit in acht te zijn genomen.

Tot slot kan op artikel 40 Wetboek van Strafrecht worden gewezen. Op grond van dit artikel blijft de dader van een strafbaar feit straffeloos wanneer het delict is begaan onder dusdanig benarde omstandigheden dat van de dader in redelijkheid niet te vergen viel dat hij het door hem gepleegde feit naliet. Artikel 40 Wetboek van Strafrecht luidt:

"Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen."

Schulduitsluitingsgronden

De schulduitsluitingsgrond onbevoegd gegeven ambtelijk bevel vindt regeling in artikel 43 lid 2 Wetboek van Strafrecht. Dit artikel bepaalt dat een onbevoegd

Noot 23 Cleiren, C.P.M. en Nijboer, J.F. *Tekst & Commentaar Strafrecht*. Aantekening 4 bij artikel 42 van het Wetboek van Strafrecht.

gegeven ambtelijk bevel de strafbaarheid niet opheft, tenzij het bevel door de ondergeschikte te goeder trouw als bevoegd gegeven werd beschouwd en de nakoming binnen de kring van zijn ondergeschiktheid was gelegen. Artikel 43 lid 2 Wetboek van Strafrecht luidt:

"Een onbevoegd gegeven ambtelijk bevel heft de strafbaarheid niet op, tenzij het door de ondergeschikte te goeder trouw als bevoegd gegeven werd beschouwd en de nakoming daarvan binnen de kring van zijn ondergeschiktheid was gelegen."

De eis van te goeder trouw laat de eigen verantwoordelijkheid van de ondergeschikte onverlet. In dit verband speelt de hoedanigheid van de dader (*Garantenstellung*) een belangrijke rol.

In artikel 11 Wet internationale misdrijven is ten aanzien van de in die wet omschreven misdrijven voorzien in een speciale schulduitsluitingsgrond met betrekking tot het ambtelijk bevel. Artikel 11 lid 2 luidt:

"De ondergeschikte die een in deze wet omschreven misdrijf begaat ter uitvoering van een bevel van een meerdere is niet strafbaar, indien het bevel door de ondergeschikte te goeder trouw als bevoegd gegeven werd beschouwd en de nakoming daarvan binnen de kring van zijn ondergeschiktheid was gelegen."

Het mag niet gaan om een bevel dat onmiskenbaar onwettig was. Artikel 11 lid 3 Wet internationale misdrijven bepaalt dat bevelen en voorschriften tot het plegen van genocide of misdrijven tegen de menselijkheid onmiskenbaar onwettig moeten worden beschouwd.

Artikel 41 lid 2 Wetboek van Strafrecht voorziet in de schulduitsluitingsgrond noodweerexces. Het artikel luidt:

"Niet strafbaar is de overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging, indien zij het onmiddellijke gevolg is geweest van een hevige gemoedsbeweging, door de aanranding veroorzaakt."

Noodweerexces ziet op de situatie waarin de door de wederrechtelijke aanranding opgewekte hevige gemoedsbeweging voortduurt nadat het gevaar al is geweken. Onder omstandigheden sluit die gemoedsbeweging de strafbaarheid van de persoon uit, ook als daarbij de grenzen van de noodzakelijke verdediging zijn overschreden.

2.7 Het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden en internationale militaire operaties

De vraag rijst in hoeverre de rechten en verplichtingen die voortvloeien uit het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) en de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) van toepassing zijn op Nederlandse militaire operaties in het buitenland.²⁴ De staten die partij zijn bij het EVRM zijn op grond van artikel 1 EVRM verplicht de rechten die in het verdrag zijn neergelegd te verzekeren ten aanzien van eenieder die ressorteert onder hun rechtsmacht. De cruciale vraag is of personen die zich bevinden in een gebied waarin militairen

Noot 24 Zie uitgebreid Naert, F. De binding van NAVO- en EU-strijdkrachten aan mensenrechten bij operaties tegen terrorisme, *NJCM-Bulletin* 2005, pp. 909-919.

optreden, binnen de rechtsmacht van de zendstaten van deze militairen vallen wanneer deze zendstaten partij zijn bij het EVRM.
Relevant voor de interpretatie door het EHRM van het begrip rechtsmacht in de zin van artikel 1 EVRM is de redenering van het Hof in de zaak *Loizidou tegen Turkije*:

"Bearing in mind the object and purpose of the Convention, the responsibility of a Contracting Party may also arise when as a consequence of a military action – whether lawful or unlawful – it exercises effective control of an area outside its national territory. The obligation to secure, in such an area, the rights and freedoms set out in the Convention derives from the fact of such control whether it be exercised directly, through its armed forces, or through a subordinate local administration."²⁵

Het begrip rechtsmacht lijkt in de uitleg van het EHRM ruimer te zijn dan territoire (grondgebied). Ook buiten het eigen grondgebied kan van rechtsmacht sprake zijn als aldaar door militairen van de interveniërende staat gezag en controle wordt uitgeoefend. In de zaak *Bankovic e.a. tegen België e.a.* werd door het EHRM echter een belangrijke beperking aan de extraterritoriale werking van mensenrechten toegevoegd. Op grond van de overwegingen van het Hof in *Bankovic* moet het gaan om effectieve controle uitgeoefend door een partij bij het EVRM over het grondgebied van een andere partij bij het EVRM, tenzij een staat een algemene controle uitoefent over een gebied buiten zijn grondgebied en daar geheel of gedeeltelijk het gezag van de overheid uitoefent. Effectieve gezagsuitoefening bestaat volgens het EHRM enkel wanneer er sprake is van een militaire bezetting door grondtroepen of anderszins door een lokale administratie.²⁶ In de zaak *Issa tegen Turkije* werd deze zienswijze door het EHRM herhaald:

"The Court does not exclude the possibility that, as a consequence of (...) military action, [a] State could be considered to have exercised, temporarily, effective overall control of a particular portion of the territory of [another State]. Accordingly, if there is a sufficient factual basis for holding that, at the relevant time, the victims were within that specific area, it would follow logically that they were within the jurisdiction of [that State]."²⁷

De formele extraterritoriale werking van het EVRM lijkt zich te beperken tot bepaalde specifieke gevallen. Dit neemt niet weg dat de uit het EVRM voortvloeiende normen in het algemeen betekenis hebben voor Nederlandse militaire operaties in het buitenland. Met name vloeien uit het EVRM belangrijke uitgangspunten voort die kunnen gelden voor het strafrechtelijk onderzoek naar het gebruik van geweld waarbij doden of gewonden zijn gevallen. Hieronder worden deze uitgangspunten nader uiteengezet.

Artikel 2 EVRM – Het recht op leven

Artikel 2 EVRM legt een verplichting op aan de Nederlandse staat om het recht van een ieder op leven te beschermen. Het betreft een van de in artikel 15 EVRM neergelegde absolute rechten waar in beginsel ook in buitengewone omstandigheden niet van af mag worden geweken. Artikel 15 lid 2 EVRM maakt echter wel een

Noot 25 *Loizidou tegen Turkije. EHRM 18 december 1996.*

Noot 26 *Bankovic e.a. tegen België e.a. EHRM 12 december 2001. NJCM-Bulletin 2002, p. 631 ev, m.nt. Kamminga.*

Noot 27 *Issa tegen Turkije. EHRM 16 november 2004.* Vgl. *Hussein tegen Albanie e.a. EHRM 14 maart 2006* (niet-ontvankelijkheidsbeslissing). Vgl. ook *R. (al-Skeini and others) t. Secretary of State for Defence*, waarin een Britse rechtbank oordeelde dat het EVRM van toepassing was op Britse detentiecentra in Irak, maar niet op gevechtsacties in Irak. www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Admin/2004/2911.html.

uitzondering mogelijk op artikel 2 EVRM met betrekking tot slachtoffers als gevolg van *lawful acts of war*. Uit artikel 2 paragraaf 2 EVRM volgt dat het gebruik van dodelijk geweld in de daar genoemde gevallen gerechtvaardigd kan zijn. Onder andere het gebruik van dodelijk geweld ter verdediging van wie dan ook tegen onrechtmatig geweld wordt in beginsel niet geacht in strijd te zijn met artikel 2 EVRM.²⁸ Het EHRM stelt echter de eis dat door de staat toegepast geweld met dodelijke afloop altijd strikt noodzakelijk (*absolutely necessary*) en in de gegeven omstandigheden proportioneel moet zijn, wil er geen sprake zijn van een inbreuk op het recht op leven. Bij de beoordeling van de noodzakelijkheid betreft het Hof alle omstandigheden die tot het aanwenden van geweld hebben geleid. De standaardoverweging van het Hof op dit punt luidt:

"Article 2, which safeguards the right to life, ranks as one of the most fundamental provisions in the Convention and enshrines one of the basic values of democratic societies making up the Council of Europe. The Court must subject allegations of breach of this provision to the most careful scrutiny. In casus concerning the use of force by State agents, it must take into consideration not only the actions of the agents of the State who actually administered the force but also all the surrounding circumstances including such matters as the relevant legal or regulatory framework in place and the planning and control of the actions under examination."²⁹

Het Hof lijkt bij de toetsing van het handelen van degene die het geweld heeft aangewend, ruimte te laten voor de afweging die op dat moment op basis van de beschikbare informatie door de betrokkene moest worden gemaakt. In de zaak *McCann e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk* overwoog het Hof:

"It considers that the use of force by agents of the State in pursuit of one of the aims delineated in paragraph 2 of Article 2 of the Convention may be justified under this provision where it is based on an honest belief which is perceived, for good reasons, to be valid at the time but which subsequently turns out to be mistaken. To hold otherwise would be to impose an unrealistic burden on the State and its law-enforcement personnel in the execution of their duty, perhaps to the detriment of their lives and those of others."³⁰

Procedurele verplichtingen onder artikel 2 EVRM

Als afsluitende toets onder artikel 2 EVRM kijkt het EHRM of de staat de procedurele verplichtingen voortvloeiend uit artikel 2 EVRM is nagekomen. Uit artikel 2 EVRM vloeit de (positieve) verplichting voort om in geval van een mogelijke inbreuk op het recht op leven een onderzoek te verrichten naar de feiten en omstandigheden die de inbreuk veroorzaakt hebben. In de zaak *Nachova e.a. tegen Bulgarije* heeft het EHRM de in de jurisprudentie nader ontwikkelde vereisten waar het onderzoek aan zal moeten voldoen uiteengezet:

Noot 28 Artikel 2 lid 2 EVRM stelt dat de beroving van het leven niet geacht in strijd met het artikel te zijn wanneer zij het gevolg is van het gebruik van geweld dat absoluut noodzakelijk is: a) ter verdediging van wie ook tegen onrechtmatig geweld; b) teneinde een rechtmatige arrestatie te bewerkstelligen of het ontsnappen van iemand die op rechtmatige wijze is gedetineerd, te voorkomen; c) teneinde in overeenstemming met de wet een oproer of opstand te onderdrukken.

Noot 29 Zie bijvoorbeeld *Nachova e.a. tegen Bulgarije*, EHRM 6 juli 2005 en *McCann e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk*, EHRM 27 september 1995.

Noot 30 *McCann e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk*, EHRM 27 september 1995. Vgl. *Andronicou and Constantinou tegen Cyprus*, EHRM, 9 oktober 1997; *Gül tegen Turkije*, EHRM 14 december 2000; *Güleç tegen Turkije*, EHRM 27 juli 1998; *Ergi tegen Turkije*, EHRM 28 juli 1998.

"The obligation to protect the right to life under Article 2 of the Convention, read in conjunction with the State's general duty under Article 1 of the Convention to "secure to everyone within [its] jurisdiction the rights and freedoms defined in [the] Convention", requires by implication that there should be some form of effective official investigation when individuals have been killed as a result of the use of force (...). The essential purpose of such an investigation is to secure the effective implementation of the domestic laws safeguarding the right to life and, in those casus involving State agents or bodies, to ensure their accountability for deaths occurring under their responsibility (...).

The authorities must act of their own motion once the matter has come to their attention. They cannot leave it to the initiative of the next-of-kin either to lodge a formal complaint or to request particular lines of inquiry or investigative procedures (...). For an investigation into alleged unlawful killing by State agents to be effective, the persons responsible for and carrying out the investigation must be independent and impartial, in law and in practice (...).

The investigation must also be effective in the sense that it is capable of leading to a determination of whether the force used was or was not justified in the circumstances and to the identification and punishment of those responsible. The authorities must have taken the reasonable steps available to them to secure the evidence concerning the incident, including inter alia eye witness testimony and forensic evidence. The investigation's conclusions must be based on thorough, objective and impartial analysis of all relevant elements and must apply a standard comparable to the "no more than absolutely necessary" standard required by Article 2 § 2 of the Convention. Any deficiency in the investigation which undermines its capability of establishing the circumstances of the case or the person responsible is liable to fall foul of the required measure of effectiveness (...)"³¹.

Uit de zaak *Hugh Jordan tegen het Verenigd Koninkrijk* volgt nog een aantal aanvullende eisen:

"A requirement of promptness and reasonable expedition is implicit in this context (...). It must be accepted that there may be obstacles or difficulties which prevent progress in an investigation in a particular situation. However, a prompt response by the authorities in investigating a use of lethal force may generally be regarded as essential in maintaining public confidence in their adherence to the rule of law and in preventing any appearance of collusion in or tolerance of unlawful acts. For the same reasons, there must be a sufficient element of public scrutiny of the investigation or its results to secure accountability in practice as well as in theory. The degree of public scrutiny required may well vary from case to case. In all casus, however, the next-of-kin of the victim must be involved in the procedure to the extent necessary to safeguard his or her legitimate interests."³²

Er zal kortom sprake moeten zijn van een effectief, onafhankelijk en zorgvuldig onderzoek wanneer de staat geweld gebruikt waarbij een inbreuk op het recht op leven wordt gemaakt.³³ Onder omstandigheden moet het onderzoek kunnen leiden tot

Noot 31 Nachova e.a. tegen Bulgarije. *EHRM 6 juli 2005*. Vgl. Kaya tegen Turkije, *EHRM 19 februari 1998*; Gülec tegen Turkije, *EHRM 27 juli 1998*; McBride tegen het Verenigd Koninkrijk, *EHRM 9 mei 2006*.

Noot 32 Hugh Jordan tegen het Verenigd Koninkrijk. *EHRM 4 mei 2001*.

Noot 33 Ook geweld waarbij geen dodelijke slachtoffers maar gewonden vallen, kan onder omstandigheden resulteren in een inbreuk op artikel 2 EVRM. Zie bijvoorbeeld Berkay tegen Turkije, *EHRM 1 maart 2001* en Ihan tegen Turkije, *EHRM 27 juni 2000*: "The Court recalls that in the present case the force used (...) was not in the event lethal. This does not exclude an examination of the applicant's complaints under Article 2 (...)"

disciplinaire of strafrechtelijke bestraffing van de verantwoordelijken. Het onderzoek zal prompt na de gebeurtenissen verricht moeten worden en eventuele nabestaanden of slachtoffers dienen voldoende bij de uitvoering te worden betrokken.

2.8 Samenvatting

De inwerkingtreding in 1991 van de Wet militaire strafrechtspraak heeft een einde gemaakt aan de afzonderlijke militair-rechterlijke organisatie. Tegenwoordig is deze grotendeels geïntegreerd in de commune rechtspleging en, behoudens enkele uitzonderingen, wordt het commune strafprocesrecht toegepast.

De verantwoordelijkheid voor het opsporings- en vervolgingsbeleid in militaire zaken berust thans bij het Openbaar Ministerie te Arnhem. De strafrechtspraak over militairen is geconcentreerd bij de rechtbank en het gerechtshof Arnhem. Cassatieberoep is in militaire zaken op de gewone wijze mogelijk bij de Hoge Raad. Het militaire element in de militaire strafrechtspraak wordt bewaakt door de berechting van militairen zowel in eerste aanleg als in hoger beroep op te dragen aan militaire kamers. Deze militaire kamers bestaan uit drie leden, twee burger-rechters en een niet tot de rechterlijke macht behorend militair-jurist die bij voorkeur afkomstig is uit het krijgsmachtdeel waartoe de verdachte behoort. De rechtsmacht van de militaire rechter strekt zich uit tot alle strafbare feiten die militairen waar ook ter wereld kunnen plegen en is niet beperkt tot uitsluitend militaire delicten. Het opsporingsonderzoek in militaire zaken wordt onder gezag van de officier van Justitie verricht door de Koninklijke Marechaussee. Bij militaire operaties wordt door het meezenden van een detachement van de Koninklijke Marechaussee, bestaande uit opsporingsambtenaren en hulpofficieren, voorzien in de militaire politietaak ten behoeve van de Nederlandse militairen in het operatiegebied.

Een van de taken van de krijgsmacht betreft de handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde. In dit kader kunnen Nederlandse militairen worden ingezet in gewapende conflicten en crisisbeheersingsoperaties.

Het type missie zal in grote mate bepalend zijn voor de geweldsbevoegdheden van militairen. De juridische aspecten van militaire operaties hangen samen met het mandaat, de geweldsinstructies en de rechtspositie van de uit te zenden militairen.

Militair optreden buiten Nederland vindt zijn grondslag in een besluit van de regering. Een dergelijk besluit wordt beheerst door het volkenrecht. Binnen het volkenrecht kan militair worden opgetreden tot herstel van de internationale vrede en veiligheid. De taken en benodigde geweldsbevoegdheden worden vastgelegd in het mandaat op basis waarvan wordt opgetreden. Uitwerking van de internationaal-rechtelijke grondslag voor militair optreden is een voorwaarde voor het scheppen van een juridisch kader in het Nederlandse recht voor het gebruik van geweld door militairen bij de uitvoering van een militaire operatie.

Rules of engagement zijn instructies betreffende geweldsbevoegdheden in het kader van militaire operaties. Rules of engagement zullen naar de aard en het geweldsspectrum van de betreffende militaire operatie verschillen. De aan een militaire operatie deelnemende landen kunnen voor hun eigen eenheden nationale voorbehouden afspreken en maken op de Rules of engagement. In tijd van oorlog of gewapend conflict is het gebruik van geweld gelegitimeerd op grond van het internationaal humanitair recht. De Rules of engagement zullen in dat geval inperkend van aard zijn. Tijdens crisisbeheersingsoperaties wordt de legitimatie van geweld gevonden in het mandaat dat ten grondslag ligt aan het militair optreden.

In dit geval hebben de Rules of engagement een bevoegdheidsverlenend karakter. De status van Nederlandse militairen wordt tijdens internationale militaire operaties in de regel beheerst door statusovereenkomsten. Bij de totstandkoming van deze overeenkomsten wordt er naar gestreefd Nederlandse militairen niet onder de rechtsmacht van een ander land te laten vallen. Naast de toepassing buiten Nederland van het Nederlands strafrecht, bestaat het zogenoemde supranationaal strafrecht. Daarbij gaat het om het recht zoals toegepast door het Internationaal Strafhof. Het Internationaal Strafhof heeft een wereldwijd mandaat. In beginsel zal dit Hof zich niet hoeven uit te spreken over door Nederlandse militairen gepleegde strafbare feiten omdat het complementair is aan het nationale rechtssysteem. Nederland heeft middels de Wet internationale misdrijven de eigen strafwetgeving aangepast om ervoor te zorgen dat alle misdrijven waarover het Internationaal Strafhof jurisdictie heeft, ook strafbaar zijn naar Nederlands recht. Tenzij de Nederlandse staat niet bereid is in dergelijke zaken te vervolgen kan het Internationaal Strafhof derhalve geen rechtsmacht uitoefenen over Nederlandse militairen.

Gedragingen van militairen in de uitvoering van de hen opgedragen taken kunnen onder omstandigheden een strafbaar feit opleveren. Strafuitsluitingsgronden kunnen de strafbaarheid van het feit (rechtvaardigingsgrond) dan wel de strafbaarheid van de dader (schulduitsluitingsgrond) uitsluiten.

Het EVRM kan onder omstandigheden van toepassing zijn op Nederlandse militaire operaties in het buitenland. In het bijzonder de rechten en verplichtingen die voortvloeien uit artikel 2 EVRM zijn in dit kader van belang. Het EHRM stelt dat het gebruik van geweld door de staat waarbij doden of gewonden vallen altijd strikt noodzakelijk en in de gegeven omstandigheden proportioneel moet zijn, wil er geen sprake zijn van een inbreuk op het recht op leven. Voorts vloeit uit artikel 2 EVRM de procedurele verplichting voort om in geval van een mogelijke inbreuk op het recht op leven een onderzoek te verrichten naar de feiten en omstandigheden die de betreffende inbreuk hebben veroorzaakt.

3 Resultaten van het onderzoek

3.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is het militair strafprocesrecht beschreven. In dit hoofdstuk worden de eerste twee onderzoeksvragen beantwoord:

- 1 Welke procedures gelden binnen het huidige stelsel van het militaire strafrecht?
- 2 Op welke wijze worden de geldende procedures in de praktijk gehanteerd?

In paragraaf 3.2 wordt antwoord gegeven op de eerste onderzoeksvraag. Per fase van de strafvordering in militaire zaken wordt kort ingegaan op de van toepassing zijnde procedures en wordt aangegeven welke actoren daarbinnen een rol spelen. In paragraaf 3.3 wordt de tweede onderzoeksvraag beantwoord. De vraag naar de hantering in de praktijk van de van toepassing zijnde procedures kan niet los worden gezien van het wettelijk kader waarbinnen de strafvordering in militaire zaken plaatsvindt.

In paragraaf 3.3.1 wordt daarom eerst bezien of de wet onduidelijkheden of hiaten vertoont. Die kunnen immers de strafvordering in militaire zaken bemoeilijken. Vervolgens wordt in paragraaf 3.3.2 vastgesteld in hoeverre procedures volstaan of aanvulling behoeven. Daarna wordt in paragraaf 3.3.3 beoordeeld in hoeverre de toepassing van de procedures voor verbetering vatbaar is. Daarbij zal een onderscheid worden gemaakt tussen de thema's opsporingscapaciteit Koninklijke Marechaussee, kennis en kunde en communicatie en cultuur. In paragraaf 3.4 wordt tot slot een samenvatting gegeven.

Kanttekening

Procedures binnen de strafvordering in militaire zaken zijn aan verandering onderhevig. Zoals in hoofdstuk 1 werd aangegeven, is tijdens het onderzoek een periode van bijna 6 jaar in beschouwing genomen.³⁴ In deze periode zijn door Defensie³⁵, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee³⁶ diverse maatregelen genomen die ertoe hebben geleid dat procedures die aan het begin van de onderzoeksperiode niet voldeden nu wel voldoen.

Met deze dynamiek wordt in dit hoofdstuk rekening gehouden door per onderwerp ook de ontwikkelingen te beschrijven die tijdens de onderzoeksperiode hebben plaatsgevonden.

Zoals uit de onderzoeksverantwoording in bijlage 3 blijkt, zijn de bevindingen die in dit onderzoek worden gedaan, gebaseerd op drie bronnen: literatuur/documenten, bestudering van strafdossiers en interviews.³⁷ Per onderwerp zal steeds naar de bronnen worden verwezen waaraan de beschrijving is ontleend. Bij het gebruik van

Noot 34 In het instellingsbesluit van de Commissie is de onderzoeksperiode begrensd van 1 januari 2000 tot 1 november 2005. De Commissie heeft deze periode voor wat betreft de interviews, verruimd tot 1 juli 2006. Op die datum waren alle interviews afgenomen.

Noot 35 Met de term 'Defensie' wordt in het vervolg van deze rapportage bedoeld zowel de ambtelijke organisatie als de operationele organisatie van de volledige defensieorganisatie.

Noot 36 Organisatorisch is de Koninklijke Marechaussee ingebed in de defensieorganisatie. Voor zover zij de militaire politietaak uitoefent tijdens militaire operaties valt zij onder het gezag van het Openbaar Ministerie. Wanneer in het vervolg van deze rapportage over de Koninklijke Marechaussee wordt gesproken wordt daarmee uitsluitend dat deel van de Koninklijke Marechaussee aangeduid dat onder het gezag van het Openbaar Ministerie valt.

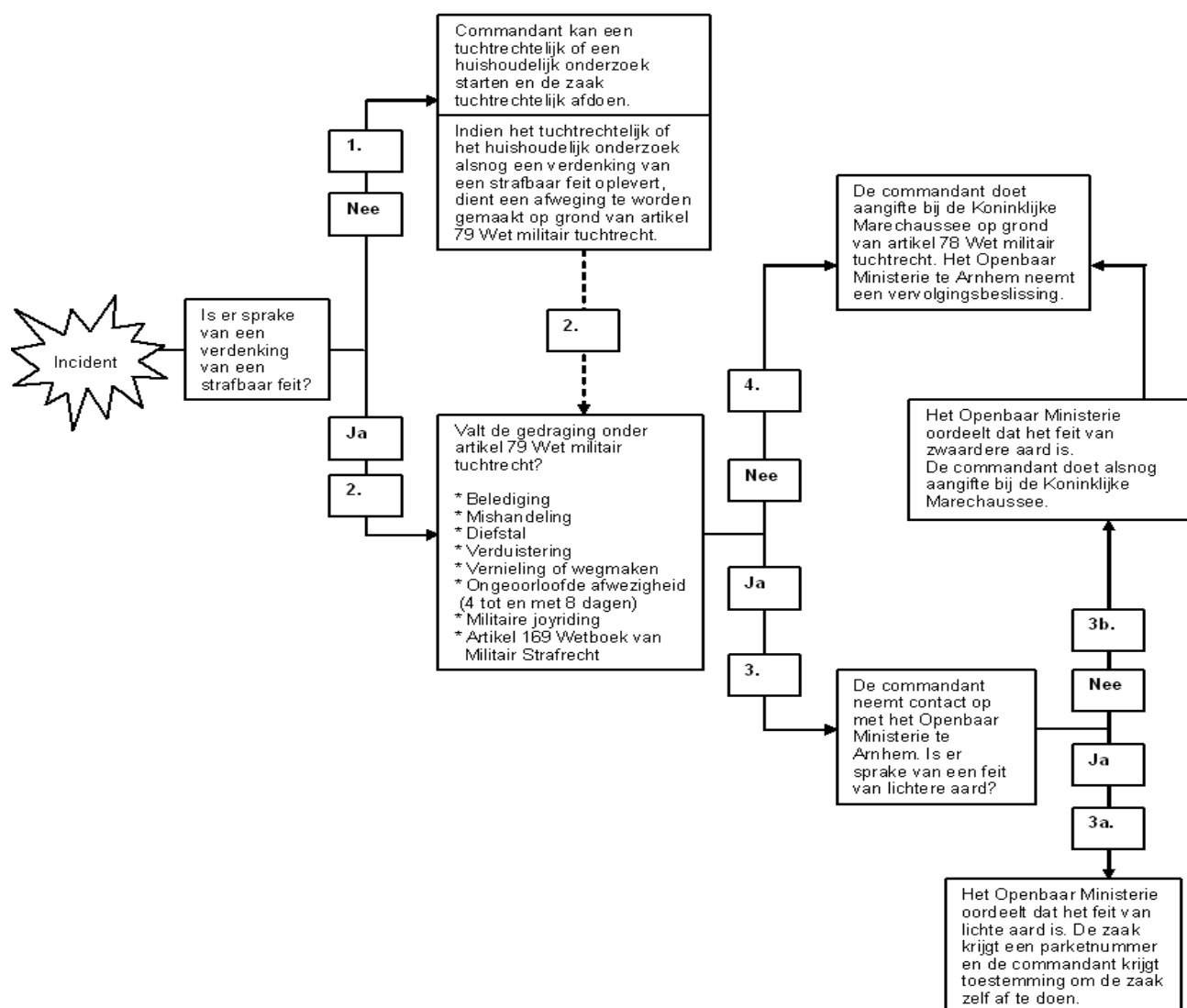
Noot 37 Zie voor een beknopte inhoudelijke beschrijving van de strafdossiers bijlage 5.

de bron 'interviews' moet echter de kanttekening worden gemaakt dat, vanuit het oogpunt van anonimiteit, niet naar personen wordt verwezen maar naar de organisaties/functiegroepen waartoe de geïnterviewden behoren. Daarbij worden onderscheiden: Defensie, het Openbaar Ministerie, de Koninklijke Marechaussee, de rechterlijke macht en deskundigen.

3.2 Procedures binnen de straffordering

Schema 3.1 hierna geeft een sterk vereenvoudigd overzicht van de procedures die binnen de straffordering in militaire zaken worden gehanteerd op het moment dat de commandant op de hoogte raakt van een incident binnen zijn eenheid. De vraag die een commandant zich daarbij moet stellen is of sprake is van een strafbaar feit. Voor onderstaand schema is gedeeltelijk gebruik gemaakt van de zogenaamde 'Groene procedurekaart artikel 79 Wet militair tuchtrecht', uitgegeven door het Openbaar Ministerie te Arnhem.

Schema 3.1 Procedures binnen de straffordering

Toelichting op het schema

Lijn 1. Indien sprake is van een overtreding van een gedragsregel in de Wet militair tuchtrecht, is de commandant bevoegd een tuchtproces te starten. Het tuchtproces in eerste aanleg begint met de uitreiking door of namens de commandant aan de militair van een beschuldiging en eindigt met een uitspraak. Indien er niet aanstonds sprake is van een strafbaar feit of van een overtreding van een in de Wet militair tuchtrecht opgenomen gedragsregel, en de commandant toch behoefte heeft nader van bepaalde feiten kennis te nemen, kan hij een huishoudelijk onderzoek starten. Opsporingsambtenaren van de Koninklijke Marechaussee dienen niet te worden belast met het instellen van een huishoudelijk onderzoek.³⁸

Lijn 2. In artikel 79 Wet militair tuchtrecht is bepaald dat het Openbaar Ministerie kan beslissen dat van een door de commandant aangegeven mogelijk strafbaar feit - de strafbare feiten zijn limitatief opgesomd - geen (verder) proces-verbaal wordt opgemaakt. De richtlijn 'tuchtsepot' (code 20) voor gevallen als bedoeld in artikel 79 Wet militair tuchtrecht geeft de commandant de bevoegdheid bepaalde feiten tuchtrechtelijk af te doen.³⁹

Ook indien de commandant tijdens het tuchtproces oordeelt dat er mogelijk sprake is van een strafbaar feit, dient deze afweging te worden gemaakt. Een ingesteld huishoudelijk onderzoek wordt geschorst, indien alsnog blijkt dat sprake is van een mogelijk strafbaar feit.⁴⁰

Lijn 3. De commandant neemt in persoon contact op met het Openbaar Ministerie in verband met het doen van aangifte van een strafbaar feit dat zich naar zijn mening tevens leent voor afdoening op grond van artikel 79 Wet militair tuchtrecht.

a Indien het Openbaar Ministerie van oordeel is dat de gedraging een feit oplevert dat de commandant op grond van artikel 79 Wet militair tuchtrecht zelf kan afdoen, krijgt de zaak een parketnummer en mag de commandant het strafbaar feit zelf afdoen.

Door de commandant kan echter worden besloten dat het, gelet op bijzondere feiten en omstandigheden, niet wenselijk is een bepaalde gedraging tuchtrechtelijk af wordt gedaan. Indien dit het geval is doet de commandant alsnog aangifte bij de Koninklijke Marechaussee.

b Indien het Openbaar Ministerie van oordeel is dat de gedraging geen feit oplevert dat de commandant op grond van artikel 79 Wet militair tuchtrecht zelf kan afdoen, dient de commandant ingevolge artikel 78 Wet militair tuchtrecht onverwijld aangifte te doen bij de Koninklijke Marechaussee.

Noot 38 *Aanwijzing van 14 november 2000 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/868. Eenvormige procedure voor het instellen van huishoudelijke onderzoeken.*

Noot 39 *Richtlijn tuchtsepot (code 20) voor gevallen als bedoeld in artikel 79 Wet militair tuchtrecht. Beschikking van 15 oktober 2000 van de hoofdofficier van Justitie bij het Openbaar Ministerie Arnhem, nr. BD2001/3301.*

Noot 40 *Aanwijzing van 14 november 2000 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/868. Eenvormige procedure voor het instellen van huishoudelijke onderzoeken.*

Lijn 4. De commandant is, bij een verdenking van een strafbaar feit dat niet valt onder artikel 79 Wet militair tuchtrecht, verplicht op grond van artikel 78 Wet militair tuchtrecht aangifte te doen bij de Koninklijke Marechaussee. Het Openbaar Ministerie heeft tot taak onderzoek naar strafbare feiten te (laten) doen en te besluiten over vervolging. De officier van Justitie stuurt het opsporingsonderzoek aan. Tijdens het opsporingsonderzoek verzamelen opsporingsambtenaren van de Koninklijke Marechaussee zo veel mogelijk gegevens, onder andere door middel van het horen van getuigen, het zoeken van sporen en het inwinnen van deskundigenadvies. De resultaten van het opsporingsonderzoek worden vastgelegd in een proces-verbaal. De informatie van de Koninklijke Marechaussee en het proces-verbaal zijn voor de officier van Justitie te Arnhem van belang om een vervolgingsbeslissing te kunnen nemen. Veel zaken worden in deze fase al definitief afgerond en worden niet vervolgd omdat blijkt dat er bijvoorbeeld binnen de geweldsinstructies is gehandeld en/of omdat er onvoldoende bewijs is voor strafbaar handelen. Door de officier van Justitie kan ook worden besloten de zaak voor de rechter te brengen of bijvoorbeeld een transactie aan te bieden.

3.3 Strafvordering in militaire zaken

In deze paragraaf worden achtereenvolgens het wettelijk kader, de procedures binnen de straffvordering in militaire zaken en de toepassing van deze procedures aan de orde gesteld.

3.3.1 Wettelijk kader

Onduidelijkheden of hiaten in de wet kunnen de straffvordering in militaire zaken compliceren. Uit het onderzoek is niet gebleken dat het huidige wettelijk kader onvolkomenheden bevat of problemen oplevert voor het strafrechtelijk afdoen van onrechtmatige gedragingen van Nederlandse militairen. Wel constateert de Commissie dat er discussie bestaat over het gebruik van het begrip 'tijd van oorlog' in het Wetboek van Militair Strafrecht en de juridische aspecten die daarmee samenhangen. Daarnaast heeft de Commissie geconstateerd dat de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies juridische vragen oproept.

'Tijd van oorlog', 'tijd van gewapend conflict'

Militaire operaties kunnen tegenwoordig grofweg worden ingedeeld in twee categorieën: gewapende conflicten en crisisbeheersingsoperaties.⁴¹ Het in het Wetboek van Militair Strafrecht gehanteerde begrip 'tijd van oorlog' is een verouderd begrip. Traditionele oorlogsverklaringen komen bijna niet meer voor. In plaats van het begrip 'oorlog' wordt tegenwoordig het begrip 'gewapend conflict' gebruikt. In de literatuur is het begrip 'oorlog' in het Wetboek van Militair Strafrecht verschillende malen bekritiseerd.⁴² Ook tijdens verschillende interviews is dit punt onder de

Noot 41 Brief van de Minister van Defensie van 1 februari 2006 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal naar aanleiding van de hoorzitting van de heer prof. dr. mr. G.J.J. Knoops op maandag 30 januari 2006 ter voorbereiding op de voorgenomen missie in Uruzgan (TK 2005-2006, 27925, nr. 202).

Noot 42 Zie bijvoorbeeld Coolen, G.L. Tijd van oorlog, een verouderd begrip. MRT 2000, pp. 270-274; Coolen, G.L. Het Openbaar Ministerie en de krijgsmacht. AA 54(2005) 5, pp. 358-360. Schooten-van der Meer, J. van. Oorlog en Vrede. Getuigend Staatsrecht, liber amicorum A.K. Koekkoek, Wolf Legal Publishers 2005.

aandacht van de Commissie gebracht en is voorgesteld de term 'oorlog' te vervangen door bijvoorbeeld 'gewapend conflict', 'operationele omstandigheden' of 'internationale crisisbeheersingsoperaties'. In de casus 'Slapende mariniers' (zie bijlage 4) heeft ook de rechtbank gewezen op het feit dat het begrip 'tijd van oorlog' onvoldoende aansluit bij de veranderende operationele omstandigheden waaronder de krijgsmacht internationale taken moet verrichten.

Artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht voorziet in de mogelijkheid ten aanzien van een bepaald deel van de krijgsmacht voor een bepaalde periode 'tijd van oorlog' in het leven te roepen, wanneer het, in tijd van vrede, door het bevoegd gezag is aangewezen voor één van de in artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht genoemde taken en er een correcte bekendmaking heeft plaatsgevonden. Zoals in paragraaf 2.6.3 werd aangegeven heeft een verklaring op grond van artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht gevolgen voor de toepassing van een aantal bepalingen uit het Wetboek van Militair Strafrecht. Naast het van kracht worden van een aantal strafverzwarende bepalingen, is een belangrijk gevolg dat de strafuitsluitingsgrond genoemd in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht van toepassing wordt. Artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht voorziet in een strafuitsluitingsgrond voor militairen die in 'tijd van oorlog' gevechtshandelingen verrichten, mits zij handelen binnen hun bevoegdheden en de regels van het internationaal humanitair recht naleven. De norm waarbij artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht aansluit is het internationaal humanitair recht. Voor een geslaagd beroep op deze strafuitsluitingsgrond dient het handelen naar de regels van het oorlogsrecht te zijn geoorloofd. Dit recht is uitsluitend tijdens gewapende conflicten (of traditionele oorlogen) van toepassing.

Ontwikkelingen

De Commissie heeft geconstateerd dat een reparatiewet zal voorzien in een aanvulling in het Wetboek van Militair Strafrecht met het begrip 'gewapend conflict' op het begrip 'oorlog'.⁴³ Te verwachten is dat aansluiting zal worden gezocht bij de terminologie zoals die nu reeds wordt gebruikt in de Wet internationale misdrijven en in het Wetboek van Strafrecht. In de Wet internationale misdrijven wordt het begrip 'gewapend conflict' gebruikt. In artikel 107a Wetboek van Strafrecht is het begrip '(tijd van) oorlog' ten aanzien van een aantal delictsomschrijvingen waarin dit begrip als bestanddeel is opgenomen reeds verruimd tot 'een gewapend conflict dat niet als oorlog kan worden aangemerkt en waarbij Nederland is betrokken, hetzij ter individuele of collectieve zelfverdediging, hetzij tot herstel van internationale vrede en veiligheid'.

Indien onder het begrip 'oorlog' straks mede 'gewapend conflict' wordt verstaan, zal een afzonderlijke verklaring op grond van artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht niet langer nodig zijn bij militaire inzet in een gewapend conflict. De toepasselijkheid van het internationaal humanitair recht is immers niet afhankelijk van formele juridische verklaringen, maar ontstaat door de feitelijke vaststelling van het bestaan van een gewapend conflict. Tijdens de interviews is naar voren gebracht dat een verklaring vooraf van de minister van Defensie meer rechtszekerheid aan de militair biedt en om die reden ook na de wetwijziging behouden zou moeten blijven. De

Huisman, N. Tijd van oorlog in Afghanistan. MRT 2006, pp. 1-12. Voetelink, J.E.D. Inzet van Nederlandse militairen en de Rules of Engagement. Carré 2005, nr. , pp. 13-17. Dolman, M.M., Ducheine, P.A.L., Gill, T.D. en Walgemoed, G.F. Functioneel geweldgebruik in internationale operaties: een spiegel van rechtspraak en praktijk. MRT 2005, pp. 369-420.

Noot 43 Brief van de minister van Defensie van 22 april 2005 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de toepassing van artikel 71 van het Wetboek van Militair Strafrecht en de aankondiging dat een wijzigingsvoorstel voor dit artikel in voorbereiding is. TK 2004-2005, 27925, nr. 172. Brief van de minister van Defensie van 25 november 2005 aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal over de juridische aspecten van vredesoperaties. EK 2005-2006, 30 300 X, A.

Commissie is van oordeel dat, afgezien van situaties waarbij evident sprake is van 'gewapend conflict', de juridische waarde van een dergelijke verklaring relatief beperkt is. Immers, een rechterlijke beoordeling achteraf van de feitelijke situatie bepaalt of (tijdelijk) het internationaal humanitair recht van toepassing was. Ook thans bepaalt artikel 71a Wetboek van Militair Strafrecht voor de meeste delicten in het Wetboek van Militair Strafrecht dat door de rechter, ondanks de aanwezigheid van een verklaring op grond van artikel 71 Wetboek van Militair Strafrecht, naar de feitelijke omstandigheden (ten tijde van het plegen van het feit) moet worden gekeken.

In de memorie van toelichting bij de Wet internationale misdrijven is opgenomen dat het vaststellen van het bestaan van een gewapend conflict een analyse van de feitelijke situatie vereist, gebaseerd op de aard en omvang van de gevechtshandelingen, de doelstelling daarvan, alsmede de grondslag waarop de handelingen worden verricht. Incidentele of sporadische gevechtshandelingen, bijvoorbeeld, van een – onder internationaal mandaat in een staat aanwezige – vredesmacht welke slechts toepassingen betreffen van het recht op zelfverdediging jegens vijandige handelingen, maken een vredesmacht nog geen partij bij een conflict. Anders wordt dat indien de handelingen aanhoudend en grootschalig zijn en gericht op het uitschakelen van de strijdkrachten van de tegenpartij.⁴⁴

Crisisbeheersingsoperaties die ontaarden in een situatie waarbij sprake is van min of meer structureel gebruik van geweld, kunnen onder omstandigheden als gewapend conflict worden aangemerkt. In die gevallen is na de voorgenomen wetswijziging voor de betrokken militairen de strafuitsluitingsgrond van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht van toepassing. Zoals gezegd zal er tegelijkertijd ten aanzien van een aantal delicten in het Wetboek van Militair Strafrecht ook sprake zijn van hogere strafbedreiging.

Door de voorgestelde wetswijziging zal de in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht neergelegde strafuitsluitingsgrond een groter toepassingsbereik krijgen. In het licht van het onderscheid – in aard en naar geweldgebruik – tussen enerzijds gewapende conflicten en crisisbeheersingsoperaties anderzijds, is de voorgestelde wetswijziging begrijpelijk. De Commissie vraagt zich echter af of met deze wijziging kan worden volstaan in het licht van de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen. In paragraaf 2.6 werd geconstateerd dat crisisbeheersingsoperaties tegenwoordig van meer afdwingende aard zijn en dat Nederlandse militairen in toenemende mate zullen bijdragen aan internationale operaties hoger in het geweldsspectrum. Gelet op de volkenrechtelijke eisen die aan het bestaan van een gewapend conflict worden gesteld, kan de Commissie zich militaire operaties voorstellen waarbij militairen regelmatig geweld zullen moeten gebruiken, maar waarop de strafuitsluitingsgrond genoemd in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (ook na de wetswijziging) niet van toepassing is. De Commissie begrijpt dat in die situaties voor de militair zonedig een beroep op de strafuitsluitingsgronden uit het commune Wetboek van Strafrecht openstaat. Tevens beseft de Commissie dat artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht – zoals het thans is geformuleerd – zich, gelet op de specifieke verwijzing naar het internationaal humanitair recht, niet eenvoudig laat uitbreiden tot situaties buiten oorlog of gewapend conflict. De Commissie is echter van mening dat de specifiek op militairen gerichte strafuitsluitingsgrond genoemd in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht zich op adequate wijze dient te verhouden tot de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen.

Noot 44 Wet internationale misdrijven. Memorie van toelichting. TK 2001-2002, 28337, nr. 3, pp. 12-13.

Strafrechtelijke status geweldsinstructies

Achtergrond

Tegen de militair die in de uitvoering van zijn taken geweld heeft gebruikt, maar zich daarbij niet aan de geweldsinstructies heeft gehouden, kan strafvervolgning door het Openbaar Ministerie worden ingesteld. Het Openbaar Ministerie kan daarbij kiezen voor twee wegen van vervolgen. Enerzijds een vervolging gebaseerd op de specifiek militaire delicten uit het Wetboek van Militair Strafrecht (het niet opvolgen van een dienstbevel of het overtreden van een dienstvoorschrift). Anderzijds vervolgen op grond van een van de commune geweldsdelicten uit het Wetboek van Strafrecht. In beide gevallen kunnen geweldsinstructies (Rules of engagement, aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik) strafuitsluitend werken.

In de zaak van sergeant-majoor der mariniers Eric O. (hierna Eric O.) werd uiteindelijk een militair delict tenlastegelegd en ging het om de vraag of er een dienstvoorschrift was overtreden (artikel 136 Wetboek van Militair Strafrecht). Door het gerechtshof Arnhem werd in die zaak geoordeeld dat zowel de instructiekaart geweldgebruik, de aide-mémoire als de Rules of engagement als een dienstvoorschrift in de zin van artikel 135 Wetboek van Militair Strafrecht moesten worden beschouwd, omdat zij aan alle daartoe gestelde eisen voldeden.⁴⁵ Na een beoordeling van de feiten en omstandigheden kwam het hof tot vrijspraak omdat het gebruikte geweld binnen de bevoegdheden van de Rules of engagement was toegestaan en van overtreding van dat dienstvoorschrift geen sprake was (hoewel de instructiekaart geweldgebruik en de aide-mémoire strikt genomen wel waren overtreden).

Vervolging en eindoordeel kunnen echter ook via de commune strafrechtelijke lijn verlopen. De vraag is welke strafuitsluitende werking in dat geval aan de geweldsinstructies toekomt. Het gerechtshof Arnhem kwam in de zaak Eric O. niet toe aan een antwoord op deze vraag. Los van het feit dat de uitspraak van het gerechtshof Arnhem in de zaak Eric O. in beginsel alleen ziet op dat specifieke geval, heeft de uitspraak als zodanig niet geleid tot volledige duidelijkheid over de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies.

Formele vereisten

De Rules of engagement, de aide-mémoire en de instructiekaart geweldgebruik worden door de commandant der Strijdkrachten vastgesteld en opgenomen in operatieaanwijzingen. Zij vormen op die wijze schriftelijke bevelen van de commandant der Strijdkrachten aan de militaire eenheden. Over de vraag of de instructiekaart geweldgebruik en de aide-mémoire als dienstvoorschrift in de zin van artikel 135 Wetboek van Militair Strafrecht kunnen worden gekwalificeerd, lijkt – zeker sinds het arrest inzake Eric O. – geen discussie te bestaan.

De vraag of een dienstvoorschrift ook als wettelijk voorschrift in de zin van de strafuitsluitingsgrond genoemd in artikel 42 Wetboek van Strafrecht kan worden aangemerkt, lijkt niet op voorhand bevestigend te kunnen worden beantwoord.⁴⁶

Noot 45 Artikel 135 Wetboek van Militair Strafrecht luidt: “Onder dienstvoorschrift wordt verstaan een bij of krachtens algemene maatregel van Rijksbestuur of van bestuur dan wel een bij of krachtens landsverordening onderscheidenlijk landsbesluit gegeven schriftelijk besluit van algemene strekking dat enig militair dienstbelang betreft en een tot de militair gericht ge- of verbod bevat.”

Noot 46 Vgl. Dolman, M.M., Ducheine, P.A.L., Gill, T.D., Walgemoed, G.F. Functioneel geweldgebruik in internationale operaties: een spiegel van rechtspraak en praktijk. MRT 2005, pp.369-420. Boddens Hosang, J.F.R. Bevelen en voorschriften in het strafrecht: het arrest in de zaak O. is geen grondslag voor aanpassing van het militaire strafrecht MRT 2005, afl. 9, , pp. 335-342. Voetelink, J. Inzet van Nederlandse

In de literatuur wordt aangenomen dat (algemene schriftelijke) ambtsinstructies, die zelf niet in een wet in materiële zin zijn vastgelegd, niet als wettelijk voorschrift kunnen worden aangemerkt.⁴⁷ Voorts wordt gesteld dat ter uitvoering van een wettelijk voorschrift alleen kan worden gehandeld wanneer dat voorschrift de plicht tot zodanig handelen oplegt, niet wanneer het daartoe enkel het recht geeft.⁴⁸ Rules of engagement, aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik zijn eerst en vooral bevoegdheidsverlenend van aard en bevatten niet zozeer gebiedende opdrachten tot handelen. Tegen laatstgenoemd argument kan worden ingebracht dat bepaalde bevoegdheden alleen mogen worden gebruikt wanneer iemand daar onder omstandigheden toe genoodzaakt is. Ook een voorschrift dat bevoegdheidsverlenend geformuleerd is, kan onder omstandigheden een plicht inhouden die bevoegdheid te gebruiken.⁴⁹

Met betrekking tot de kwalificatie van geweldsinstructies als wettelijk voorschrift is er door enkele geïnterviewden voor gepleit een wettelijke basis te creëren voor de bevoegdheid van de militair tijdens de uitvoering van zijn taken in internationale militaire operaties geweld te gebruiken. Indien in dat geval in overeenstemming met de geweldsinstructies wordt gehandeld, zou een beroep op de strafuitsluitingsgrond wettelijk voorschrift openstaan. Ook in de literatuur is dit voorstel terug te vinden.⁵⁰ Er wordt daarbij gewezen op de Rijkswet geweldgebruik bewakers militaire objecten, waarin op basis van een wet in formele zin een specifieke bevoegdheid tot het gebruik van geweld is opgenomen voor militairen in de rechtmatige uitoefening van militaire bewakings- en beveiligingstaken.⁵¹ De bevoegdheid van militairen om tijdens internationale militaire operaties geweld te gebruiken, vindt zijn grondslag in de in artikel 97 lid 1 Grondwet aan de krijgsmacht opgedragen taken en wordt voorts gereguleerd door het internationaal humanitair recht en/of het specifiek voor de betreffende missie tot stand gekomen mandaat en Rules of engagement. De Commissie constateert dat bovengenoemde suggestie bij het Ministerie van Defensie bekend is. In een brief van de Minister van Defensie aan de Voorzitter van de Eerste Kamer zijn de (mogelijke) bezwaren hiertegen als volgt verwoord:

“De rechten, plichten en verantwoordelijkheden van militairen tijdens operaties in het buitenland zijn (...) specifiek voor de betreffende operaties en kunnen derhalve per operatie verschillen. Het is (ook) om die reden niet goed mogelijk om dit stelsel in een Rijkswet vast te leggen. Een dergelijk wettelijk kader zou immers (...) ofwel in dermate algemene bewoordingen moeten worden opgesteld dat daarmee geen duidelijkheid wordt gegeven, ofwel steeds het risico creëren dat de wet niet aansluit bij de internationaal-rechtelijke kaders voor een operatie.”⁵²

militairen en de Rules of engagement. Carré 2005, afl. 5, p. 13-17. Coolen, G.L., Het OM en de krijgsmacht. *Ars Aequi* 54 (2005) 5, p. 358-360.

Noot 47 Cleiren, C.P.M. en Nijboer, J.F., Tekst & Commentaar Strafrecht. Aantekening 4 bij artikel 42 van het Wetboek van Strafrecht.

Noot 48 Noyon-Langemeijer-Remmelink, Het Wetboek van Strafrecht. Artikel 42, aantekening. 3.

Noot 49 Het gerechtshof Arnhem overwoog in de zaak Eric O. dat de Rules of engagement tot de militair gerichte ge- en verboden bevatten. Dat de Rules of engagement overwegend bevoegdheidsverlenend zijn, doet daar volgens het hof niet aan af, aangezien overschrijding van die bevoegdheden steeds verboden is.

Noot 50 Voetelink, J.E.D. Inzet van Nederlandse militairen en de Rules of Engagement, Carré 2005, nr. 5, pp. 13-17. Vgl. Coolen, G.L., Geweldsinstructies vanuit strafrechtelijk oogpunt bezien, MRT 2003, pp. 376-390.

Noot 51 Stb. 2003, 134. Een vergelijkbaar voorbeeld biedt de normering van het geweldgebruik door de politie. Dit is (thans) neergelegd in artikel 8 Politiewet 1993 (Stb. 1993, 724). Op basis van deze wettelijke bevoegdheid is in de Ambtsinstructie voor de politie het geweldgebruik door de politie nader gereguleerd.

Noot 52 Brief van de Minister van Defensie van 25 november 2005 aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal over de juridische aspecten van vredesoperaties. EK 2005-2006, 30300 X, A.

Gelet op de eerder genoemde wijze waarop de aide-mémoire en de instructiekaart geweldgebruik schriftelijke bevelen van de commandant der Strijdkrachten vormen en de ruime uitleg die in de literatuur aan het begrip ambtelijk bevel wordt gegeven, komen zij wel voor de status van ambtelijk bevel in de zin van de strafuitsluitingsgrond van artikel 43 Wetboek van Strafrecht in aanmerking en kunnen zij derhalve tot strafuitsluiting leiden.⁵³

Over de status van Rules of engagement bestaat, vanwege het internationaal-rechtelijke karakter en de wijze van totstandkoming en vaststelling en het kenbaarheidsvereiste, echter discussie. Uit het arrest van het gerechtshof Arnhem inzake Eric O. blijkt dat de Rules of engagement, mits wordt voldaan aan de vereisten van artikel 135 Wetboek van Militair Strafrecht, de status van dienstvoorschrift kunnen hebben. Over de mogelijke status van de Rules of engagement als ambtelijk bevel is nog niet door een rechterlijk oordeel uitsluitend gegeven.⁵⁴ In de literatuur wordt echter aangenomen dat Rules of engagement als ambtelijk bevel kunnen worden aangemerkt.⁵⁵ Tijdens de interviews is dit ook naar voren gebracht. Een aantal geïnterviewden heeft echter zorgen geuit over de volgens hen onzekere strafrechtelijke status en positie van de Rules of engagement. Zij zouden vanuit het oogpunt van rechtszekerheid voor de militair graag zien dat in aanvulling op het bestaande stelsel de status en positie van de Rules of engagement in het Nederlandse recht op enigerlei wijze (wettelijk) wordt vastgelegd.

Ontwikkelingen

Tijdens het onderzoek is van de zijde van het Ministerie van Defensie naar voren gebracht dat de uitspraak in de zaak Eric O. bij Defensie heeft geleid tot het aanpassen van de wijze waarop de geweldsinstructies worden vastgesteld. De op internationaal niveau tot stand gekomen Rules of engagement worden op nationaal niveau door de commandant der Strijdkrachten herbekrachtigd en in een operatieaanwijzing uitgegeven.⁵⁶ Dit vormt de schakel tussen de internationale en nationale rechtssfeer.⁵⁷ Op deze wijze komen de Rules of engagement en de daarvan afgeleide aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik als onderdeel van het van de operatieaanwijzing afgeleide operatiebevel terecht bij de commandant, de

- Noot 53 Noyon-Langemeijer-Remmelink. Het Wetboek van Strafrecht. Artikel 43, aantekening. 3: "Een bevel behoeft niet te zijn een bevel dat voor een concreet geval gegeven is, maar kan zijn een algemeen voorschrift, in voorkomende gevallen op te volgen." Cleiren, C.P.M. en Nijboer, J.F. Tekst & Commentaar Strafrecht. Aantekening 4 bij artikel 43 van het Wetboek van Strafrecht: "Een bevel behoeft niet te zijn gegeven voor een concreet geval maar kan ook bestaan uit een algemene – op schrift gestelde – instructie om in voorkomende gevallen zuss of zo te handelen."
- Noot 54 In het requisitoir in de zaak Eric O. is door de advocaat-generaal een aantal rechtsvragen gesteld, waaronder de vraag hoe de Rules of engagement naar nationaal recht geduid moeten worden. Het hof heeft zich enkel voor zover in die zaak nodig over deze vragen uitgelaten. Het hof overweegt hieromtrent: "In het requisitoir is een aantal rechtsvragen gesteld, die voor een gedeelte zijn beantwoord in dit arrest en voor een gedeelte niet. Het Hof onderkent het belang van (de beantwoording) van deze vragen (...). Voor een groot gedeelte zijn het vragen die het openbaar ministerie, in goed overleg met de militaire en militair-juridische deskundigen van het Ministerie van Defensie, zelf zou kunnen beantwoorden en ten grondslag zou kunnen leggen aan een afgewogen beleid voor instructie en vervolging."
- Noot 55 Boddens Hosang, J.F.R. Bevelen en voorschriften in het strafrecht: het arrest in de zaak O. is geen grondslag voor aanpassing van het militaire strafrecht. MRT 2005, pp. 335-342. Ducheine P.A.L., Walgemoed G.F., Militairen na 'rake zaken': de strafrechtelijke positie van militairen na functioneel geweldgebruik. MRT 2004, pp. 309-324. Jörg, N., Een opmerking over de reikwijdte van het beroep op ambtelijk bevel (...). MRT 2003, pp. 391-392.
- Noot 56 De commandant der Strijdkrachten is op grond van het Algemeen organisatiebesluit Defensie 2005 belast met het leidinggeven aan alle operaties, met inachtneming van de aanwijzingen en richtlijnen van de Minister van Defensie. De uitvoeringsregeling militair straf- en tuchtrecht 2000 geeft de commandant der Strijdkrachten de bevoegdheid dienstvoorschriften uit te geven.
- Noot 57 Vgl. de brief van de ministers van Defensie en Buitenlandse Zaken aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 25 februari 2005 over de bestrijding van internationaal terrorisme. TK 2004-2005, 27925, nr. 159.

commandant van de eenheid die is belast met de uitvoering van de Nederlandse bijdrage in het operatiegebied. Het is diens verantwoordelijkheid ervoor zorg te dragen dat de militairen onder zijn bevel bekend zijn met de inhoud van de voor hen geldende geweldsinstructies. Dit gebeurt onder andere door het uitreiken van aide-mémoires en instructiekaarten geweldgebruik, het opnemen van de geweldsinstructies in de operatieorders en het voorafgaand aan en tijdens de operatie brieven over en beoefenen van de geweldsbevoegdheden. De Rules of engagement richten zich echter niet tot de individuele militair, maar tot de commandant en zijn staf en zijn, in verband met operationele redenen, gerubriceerd. Zij krijgen derhalve een minder ruime bekendheid. Desondanks wordt volgens het Ministerie van Defensie op deze wijze geborgd dat de voor Nederlandse eenheden geldende Rules of engagement, en de daarvan afgeleide aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik voldoen aan de vereisten van dienstvoorschrift in de zin van artikel 135 Wetboek van Militair Strafrecht én ambtelijk bevel in de zin van artikel 43 Wetboek van Strafrecht. In een brief van de Minister van Defensie van 1 februari 2006 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer is de zienswijze van de regering op dit punt als volgt verwoord:

“(...) de zaak Eric O. (heeft) duidelijk aangegeven dat de militair die zich aan de ROE en het mandaat houdt niet strafbaar is. Daarnaast zorgt de Nederlandse wijze van vaststelling en doorgifte van de ROE en de operatiebevelen dat deze als dienstvoorschrift en als ambtelijk bevel kunnen worden beschouwd, en zodoende als strafuitsluitingsgrond fungeren.”⁵⁸

Voorts is de Commissie gebleken dat er tussen het Openbaar Ministerie en het Ministerie van Defensie overleg is geweest over het te voeren vervolgingsbeleid ten aanzien van onrechtmatig geweldgebruik door militairen tijdens militaire operaties. De Commissie begrijpt dat het Openbaar Ministerie en het Ministerie van Defensie de intentie hebben de uitkomsten van dit overleg te laten resulteren in een formeel vastgesteld vervolgingsbeleid.

De Commissie meent dat de door het Ministerie van Defensie beschreven wijze van vaststelling en doorgifte van de Rules of engagement de strafrechtelijke status als dienstvoorschrift én ambtelijk bevel borgt. Het bestaande stelsel van strafuitsluitingsgronden biedt in dat geval voldoende rechtsbescherming voor de militair die stelt conform zijn geweldsinstructies te hebben gehandeld. Niettemin deelt de Commissie de mening van de geïnterviewden die vanuit de gedachte dat de militair een zo groot mogelijke rechtszekerheid dient te worden geboden – in aanvulling op de bestaande wettelijke mogelijkheden tot strafuitsluiting – een meer op de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen toegesneden specifieke wettelijke bepaling voorstaan.

Het herziene militair straf- en tuchtrecht

Zoals uit het vorige hoofdstuk blijkt, heeft de herziening van het militair straf- en tuchtrecht in 1991 het oude stelsel van krijgswetten vervangen. Een belangrijke verandering is dat Defensie niet langer beslist over de vervolging en berechting van verdachte militairen. Thans beslist het Openbaar Ministerie of en op welke wijze vervolging plaatsvindt. De berechting vindt plaats door de militaire kamer van de

Noot 58 Brief van de minister van Defensie van 1 februari 2006 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal naar aanleiding van de hoorzitting van de heer prof. dr. mr. G.J.J. Knoops op maandag 30 januari 2006 ter voorbereiding op de voorgenomen missie in Uruzgan. TK 2005-2006, 27925, nr. 202.

rechtbank en het hof te Arnhem. De Commissie heeft geconstateerd dat het herziene stelsel over het algemeen positief wordt gewaardeerd.⁵⁹ De geïnterviewden zijn het er over eens dat militairen vervolgd en berecht moeten worden door een onafhankelijke organisatie en dat de huidige situatie een verbetering is ten opzichte van vroeger. Wel wordt er, met name van de zijde van Defensie en de Koninklijke Marechaussee, op gewezen dat de tuchtrechtelijke mogelijkheden zaken snel af te doen beperkter zijn geworden.⁶⁰ Tijdens militaire operaties wordt dit, gelet op de behoefte om te allen tijde tucht en orde te kunnen handhaven, in sommige gevallen als een gemis beschouwd.⁶¹ Daarnaast is er door een enkeling op gewezen dat in het oude stelsel de operationele belangen beter konden worden afgewogen tegen het belang van het strafrechtelijk onderzoek. Onder het huidige stelsel kunnen, bij een gebrekkige afstemming tussen het Openbaar Ministerie en Defensie beide belangen conflicteren. In het verlengde hiervan wordt er vanuit Defensie op gewezen dat de verhoudingen tussen de commandant en de Koninklijke Marechaussee bij tijd en wijle onder druk kan komen te staan omdat de Koninklijke Marechaussee, in de uitoefening van de militaire politietaak, niet meer onder het gezag staat van militaire autoriteiten, maar onder het gezag van het Openbaar Ministerie te Arnhem.

3.3.2 Procedures

Naast het wettelijk kader is in hoofdstuk 2 en meer in het bijzonder in paragraaf 3.2 gekeken naar de geldende procedures binnen de strafvordering in militaire zaken. De Commissie is gebleken dat een aantal procedures voor verbetering vatbaar is en dat het zinvol is tot enkele procedurele wijzigingen te komen. Hieronder komen deze onderwerpen aan de orde.

Uitreiken instructiekaart geweldgebruik door Defensie aan militairen

Militairen die deelnemen aan een internationale militaire operatie kunnen in een situatie raken waarin zij geweld moeten aanwenden. Het gebruik van geweld door militairen tijdens militaire operaties is aan regels gebonden en in beginsel beperkt tot van te voren omschreven situaties en omstandigheden. In beginsel beschikken militairen over een instructiekaart geweldgebruik waarop het geweldgebruik in de voor hen relevante situaties en omstandigheden beschreven staat. De Commissie constateert dat er bij Defensie geen regeling is die zeker stelt dat aan militairen, vóór hun deelname aan een militaire operatie, een instructiekaart geweldgebruik wordt uitgereikt. Gebleken is dat bij Defensie niet bekend is in hoeverre in de

Noot 59 Ook de minister van Defensie toont zich tevreden over het herziene stelsel. Op de website van Defensie valt te lezen: "De minister (van Defensie red.) antwoordde desgevraagd dat hij niet terug wil naar de Krijgsraad. "Het huidige systeem is goed. Ik leg verantwoording af tegenover de Tweede Kamer, de militaire top doet dat tegenover mij en er kunnen situaties zijn waarin individuele militairen verantwoording moeten afleggen tegenover het Openbaar Ministerie. Dat hoort bij onze Nederlandse rechtsstaat." http://www.defensie.nl/actueel/nieuws/2004/10/20041018_uitspraakkeriko.aspx.

Noot 60 Zie bijvoorbeeld ook Burg, F.H. van der. Militair strafrecht zonder nucleaire paraplu. *Nederlands Juristenblad van 17 september 2004, afl. 33, pp.1736-1739 (tevens gepubliceerd in Carré 2004-10, pp. 32-35)*.

Noot 61 "Bijna alle landen hebben wel een of andere regeling voor het snel en buitenstrafrechtelijk optreden tegen minder zware schendingen van militaire wetten en voorschriften, eventueel ook tegen overtredingen van het gewone strafrecht. De noodzaak van militaire orde en discipline brengt mee dat commandanten adequaat moeten kunnen reageren op schending van regels die in de burgermaatschappij niet mogelijk zijn of niet van betekenis worden geacht, of waaraan in de gewone strafvervolgning enz. geen grote prioriteit wordt toegekend." Dörenberg, A.J.T. International Society for Military Law and the Law of War: Seminar on Military Jurisdiction. *MRT 2001, afl. 10, pp. 378-381*.

onderzoeksperiode militairen aan militaire operaties hebben deelgenomen zonder dat zij beschikten over een instructiekaart geweldgebruik.

Ontwikkelingen

Van de zijde van Defensie is aangegeven dat de uitreiking van de instructiekaart geweldgebruik in de onderzoeksperiode is verbeterd, zeker na de zaak Eric O. De Commissie acht aanvullende maatregelen desalniettemin wenselijk (zie aanbeveling 4 in hoofdstuk 4).

Positie militair bij geweldsaanwending

Militairen die tijdens de uitoefening van hun taken vuurwapengeweld gebruiken, kunnen na een schietincident als verdachte worden aangemerkt. Alhoewel voor de betrokken militair (juridisch-technische) voordelen kunnen zijn verbonden aan de kwalificatie 'verdachte', is er een belangrijk emotioneel argument aan te voeren de militair in beginsel als getuige te kwalificeren. Voor een militair die op grond van zijn bevoegdheid geweld heeft gebruikt, is het namelijk moeilijk te aanvaarden dat hij zich bij voorbaat in termen van het strafrecht dient te verantwoorden.

Ontwikkelingen

In een Aanwijzing van het College van procureurs-generaal van 28 oktober 2004 is de strafrechtelijke positie van de militair bij geweldsaanwending nader geregeld. Bij een onderzoek naar een geweldsincident wordt de militair die in de uitoefening van zijn taken geweld heeft toegepast, in principe als getuige aangemerkt. Daarbij wordt de militair er op gewezen dat hij niet tot antwoorden verplicht is (de zogenoemde cautie).⁶² Immers, hij zou door beantwoording van vragen zichzelf kunnen benadelen. Naar het oordeel van de Commissie doet deze procedure recht aan de positie van de militair. Aanvullende maatregelen hoeven derhalve op dit punt niet te worden getroffen.

Rol commandant binnen het strafrechtelijk onderzoek

Er bestaat geen formele verplichting tot het in een strafrechtelijk onderzoek als getuige horen van bepaalde personen. Het is daarom mogelijk dat een commandant, onder wiens bevel de militair staat die wordt verdacht van een ernstig strafbaar feit, niet wordt gehoord. Uit het onderzoek is gebleken dat vrijwel alle geïnterviewden een dergelijke situatie ongewenst achten. Zowel vanwege Defensie, het Openbaar Ministerie als de Koninklijke Marechaussee is de wenselijkheid aangegeven gedurende een strafrechtelijk onderzoek de commandant bij een ernstig strafbaar feit te allen tijde als getuige te horen.⁶³ Twee redenen worden hiervoor aangevoerd. De eerste reden is dat het voor de verdenking, de vervolgingsbeslissing en de eventuele tenlastelegging noodzakelijk is helder zicht te hebben op de operationele omstandigheden waarbinnen het voorval heeft plaatsgevonden. De commandant heeft goed zicht op deze omstandigheden. Hij kent het operatiebevel en de van toepassing zijnde geweldsinstructies. Met deze kennis kan de commandant het Openbaar Ministerie voorzien van de noodzakelijke *situational awareness*. De tweede reden is dat door het horen van de commandant een goede verstandhouding tussen

Noot 62 Positie van militairen bij geweldsaanwending. *Aanwijzing van het College van procureurs-generaal van 28 oktober 2004, nr. PaG/BJZ/7612, aan de hoofdofficier van Justitie te Arnhem.*

Noot 63 Het spreekt voor zich dat de situatie anders ligt wanneer de commandant zelf als verdachte wordt aangemerkt.

hem en de Koninklijke Marechaussee en het Openbaar Ministerie wordt bevorderd. Door de commandant de mogelijkheid te bieden zijn visie op de situatie te geven is de kans groot dat hij zich tijdens het onderzoek coöperatiever opstelt dan wanneer hij niet wordt gehoord. Een onverschillige of zelfs negatieve houding van de commandant jegens het betreffende onderzoek kan uitstralen naar de militairen die hij onder zijn bevel heeft. Hierdoor bestaat de kans dat aan de Koninklijke Marechaussee niet alle medewerking wordt verleend die nodig is het onderzoek naar behoren uit te kunnen voeren. De zaak Eric O. illustreert bovengenoemd punt. De opvolgend commandant werd pas enige maanden na het incident gehoord en de commandant van de verdachte militair werd in het geheel niet gehoord. Uit het onderzoek is de Commissie gebleken dat dit de samenwerking tussen Koninklijke Marechaussee en het bataljon waartoe de verdachte behoorde niet ten goede is gekomen.

Ontwikkelingen

In de onderzoeksperiode heeft zich ten aanzien van dit onderwerp een duidelijke verandering voorgedaan. Na het arrest van het hof in de zaak Eric O. zijn er tussen het Openbaar Ministerie te Arnhem en Defensie mondelinge afspraken gemaakt over het horen van de commandant als getuige. In de praktijk wordt nu bij elk ernstig incident meestal ook deze procedure doorlopen. De werkwijze wordt mogelijk binnenkort verder geformaliseerd. In een aan de Commissie ter hand gesteld concept-Protocol 'Onderzoek Geweldsincident' wordt gesproken over de verplichting bij ernstige geweldsincidenten de direct leidinggevende van de van het strafbaar feit verdachte militair te horen.⁶⁴ De casus 'Tankongeval met dodelijke afloop' laat zien wat de voordelen zijn van deze procedure. In deze zaak werd de commandant gehoord als getuige waardoor direct duidelijk werd wat de opdracht van de betrokken militair was tijdens het incident.

De Commissie is van oordeel dat de commandant in ernstige zaken verplicht als getuige moet worden gehoord.⁶⁵ Het is daarom wenselijk dat de procedure betreffende het horen van de commandant zoals verwoord in het concept-Protocol 'Onderzoek Geweldsincident' ook daadwerkelijk wordt geformaliseerd (zie aanbeveling 5 in hoofdstuk 4).

Procedure rondom de overbrenging van een verdachte militair naar Nederland

Het Openbaar Ministerie beslist, ook tijdens militaire operaties, over de overbrenging van een militair die wordt verdacht van een strafbaar feit. De overbrenging naar Nederland na aanhouding kan een grote schok teweeg brengen bij de betrokken militair en binnen de eenheid waar hij deel van uitmaakt. In plaats van overbrenging na aanhouding, kan een verdachte militair ook in opdracht van Defensie naar Nederland terugkeren, in dat geval onder een niet-strafrechtelijke noemer.

Er bestaan geen afspraken tussen het Ministerie van Defensie en het Openbaar Ministerie waarin is bepaald op welke wijze beide organisaties onderling dienen af te stemmen wanneer het Openbaar Ministerie een verdachte militair naar Nederland wil laten terugkeren. Afstemming is noodzakelijk omdat belangen kunnen conflicteren. Het laten terugkeren naar Nederland van een militair kan onder omstandigheden nadelige gevolgen hebben voor de voortgang van de militaire operatie, terwijl het

Noot 64 Concept van 22 juni 2006.

Noot 65 Weliswaar kan een getuige naar Nederlands recht niet door een opsporingsambtenaar (wel door de rechter) worden verplicht ook daadwerkelijk een verklaring af te leggen.

opsporingsonderzoek in bepaalde gevallen noodzaakt tot directe terugkeer van de betrokken militair.

De zaak Eric O. illustreert de fricties die kunnen ontstaan wanneer de commandant niet is betrokken in de beslissing een verdachte naar Nederland te laten terugkeren. Bij deze zaak vond, voorafgaand aan het besluit tot aanhouding en overbrenging naar Nederland, telefonisch overleg plaats tussen de officier van Justitie en de directie Juridische Zaken van het Ministerie van Defensie. Nadat het Ministerie van Defensie uiteindelijk niet bereid bleek de militair naar Nederland te laten terugkeren, is zonder overleg met de verantwoordelijk commandant door het Openbaar Ministerie de overbrenging bevolen. Uit de interviews blijkt dat op hoog niveau overleg is geweest tussen het Openbaar Ministerie en het Ministerie van Justitie. Dit besluit heeft binnen Defensie tot veel onbegrip geleid. De casus 'Onrust op de basis Banja Luka' laat overigens zien dat van een belangenconflict bij overbrenging niet altijd sprake hoeft te zijn.

Van de zijde van Defensie is tijdens het onderzoek aangegeven dat het wenselijk is dat de officier van Justitie met de commandant overlegt alvorens tot het overbrengen van een verdachte naar Nederland wordt besloten. Indien de commandant en de officier van Justitie het niet eens worden over de terugkeer van een militair zou het besluit op een hoger niveau moeten worden genomen. Van de kant van het Openbaar Ministerie is aangegeven dat men positief tegenover dit voorstel staat en er voorstander van is de afstemmingsprocedure bij de beslissing over de terugkeer van een militair die verdacht wordt van een strafbaar feit in een aanwijzing vast te leggen.

De deskundigen die zijn geïnterviewd, delen dit standpunt. Zij menen dat er een formele aanwijzing dient te komen waarin wordt vastgelegd dat het Openbaar Ministerie (verplicht) overlegt met de commandant alvorens de beslissing tot overbrenging te nemen.

Ontwikkelingen

Voor zover de Commissie bekend heeft bovengenoemd punt niet geleid tot maatregelen. De Commissie acht het noodzakelijk dat ten aanzien van dit punt maatregelen worden getroffen (zie aanbeveling 6 en 7 in hoofdstuk 4).

Het verstrekken van de geweldsinstructies aan het Openbaar Ministerie voorafgaand aan militaire operaties

Militairen die handelen in strijd met hun geweldsinstructies kunnen op grond van artikel 136 Wetboek Militair Strafrecht worden vervolgd voor overtreding van een dienstvoorschrift. Het Openbaar Ministerie kan ook op basis van een verdenking van een gemeen delict vervolgen. In dat geval kunnen de geweldsinstructies strafuitsluitend werken. Om tot een juiste vervolgingsbeslissing te komen, dient het Openbaar Ministerie te beschikken over de Rules of engagement, de aide-mémoire en de instructiekaart geweldgebruik waarin de bevoegdheden tot het gebruik van geweld staan omschreven.⁶⁶ Het is de Commissie niet gebleken dat het Ministerie van Defensie gedurende de onderzoeksperiode consequent de geweldsinstructies ter beschikking heeft gesteld aan het Openbaar Ministerie te Arnhem. Vanwege het Openbaar Ministerie is aangegeven dat dit complicaties bij het onderzoek en in het

Noot 66 Deze noodzaak is verder vergroot door het arrest in de zaak Eric O. waarin het hof oordeelde dat indien voldaan is aan de wettelijke bepalingen inzake dienstvoorschriften, de Rules of engagement als dienstvoorschrift kunnen worden aangemerkt.

formuleren van de tenlastelegging heeft opgeleverd in situaties waarin er mogelijk sprake was van overtreding van een dienstvoorschrift als gevolg van geweldgebruik.

Uit de interviews is de Commissie verder gebleken dat reeds in 2002 door het Openbaar Ministerie binnen het Beleidsoverleg OM-Krijgsmacht aan het Ministerie van Defensie is verzocht de geweldsinstructies ter beschikking te stellen aan het Openbaar Ministerie te Arnhem. Ook later zijn er tussen het Openbaar Ministerie en Defensie gesprekken gevoerd over dit onderwerp. Defensie heeft daarin echter steeds aangegeven het verzoek niet te kunnen inwilligen vanwege internationale afspraken over geheimhouding van met name de Rules of engagement.

Het belang van bovengenoemd punt wordt geïllustreerd door de zaak Eric O. Het Openbaar Ministerie beschikte ten tijde van de melding van het incident niet over de geweldsinstructies. Mede daardoor heeft het Openbaar Ministerie er aanvankelijk voor gekozen commune delicten ten laste te leggen.

Ontwikkelingen

In de nasleep van de zaak Eric O. heeft Defensie in 2004 besloten de Rules of engagement, de aide-mémoire en de instructiekaart geweldgebruik aan de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht bij het Openbaar Ministerie te Arnhem ter beschikking te stellen. De officier van Justitie kan sindsdien inzage krijgen wanneer de situatie daartoe aanleiding geeft. Hoewel van de zijde van het Openbaar Ministerie wordt aangegeven dat de huidige situatie een duidelijke verbetering is, wordt deze nog niet als optimaal ervaren. Het Ministerie van Defensie verstrekt de geweldsinstructies namelijk op vrijwillige basis zodat er geen zekerheid bestaat dat het Openbaar Ministerie daar ook bij toekomstige militaire operaties over kan beschikken.⁶⁷ De Commissie acht het wenselijk dat ten aanzien van dit punt een formele procedure wordt vastgelegd (zie aanbeveling 8 in hoofdstuk 4).

Gebruik informatie huishoudelijk onderzoek in een strafrechtelijk onderzoek

Tijdens het onderzoek is vanwege Defensie naar voren gebracht dat de wijze waarop informatie uit een huishoudelijk onderzoek kan worden gebruikt in een strafrechtelijk onderzoek de rechtsbescherming van de militair aantast. Indien een niet-strafrechtelijk onderzoek uitmondt in een strafrechtelijk onderzoek, kan een militair die eerst in zijn hoedanigheid als militair ambtenaar een verklaring heeft afgelegd later als verdachte worden aangemerkt. Het is niet uitgesloten dat informatie uit zijn eerder afgelegde verklaring dan tegen hem wordt gebruikt. Omdat tijdens een niet-strafrechtelijk onderzoek niet de cautie wordt verleend, bestaat de kans dat de door de militair eerder verstrekte informatie in zijn nadeel wordt gebruikt, wanneer het onderzoek wordt gevolgd door een strafrechtelijk onderzoek. Er moet voor worden gewaakt dat deze gang van zaken niet in strijd komt met het EVRM (het *nemo tenetur* beginsel).⁶⁸

Noot 67 In een brief van de minister van Defensie van 9 juli 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer over de Nederlandse deelname aan vredesmissies bericht de minister: "De Nederlandstalige instructiekaart geweldgebruik wordt voorafgaand aan de eerste uitzending voor een nieuwe operatie, alsmede bij iedere daaropvolgende wijziging daarvan, aan het Openbaar Ministerie ter beschikking gesteld. Voor operaties waarbij tevens sprake is van een Nederlandstalige Aide-Memoire voor Commandanten geldt voor deze kaart hetzelfde." *TK 2003-2004, 29521, nr. 6*. In deze brief wordt niet over de Rules of engagement gesproken.

Noot 68 In het arrest Funke tegen Frankrijk, *EHRM 25 februari 1993*, heeft het EHRM bepaald dat het recht om niet mee te hoeven werken aan de eigen veroordeling onderdeel uitmaakt van het in artikel 6 EVRM neergelegde recht op een *fair trial*. Uit het EVRM vloeit voort dat een verklaring die onder dwang van bijvoorbeeld strafbedreiging is verkregen, niet in een strafproces als bewijs mag worden gebruikt tegen

Bovengenoemd punt wordt zijdelings geïllustreerd door de casus 'Chinook-ongeval'. De aard en toedracht van het incident werd door middel van een vliegveiligheidsonderzoek vanwege de commandant van het Operationeel Commando Luchtstrijdkrachten onderzocht. Tijdens dit onderzoek werden met alle betrokken militairen zonder dat hen de cautie werd verleend gesprekken gevoerd. Na afloop van het onderzoek werd het dossier ter beoordeling aan het Openbaar Ministerie voorgelegd. Hoewel het Openbaar Ministerie concludeerde dat er op grond van de uitkomsten van het onderzoek geen reden was om tot vervolging over te gaan, had het wel de beschikking gekregen over informatie die binnen een strafrechtelijk onderzoek mogelijk niet had kunnen worden verkregen, daargelaten of deze informatie bruikbaar zou zijn geweest bij een vervolging.

Ontwikkelingen

Vooralsnog heeft dit punt niet geleid tot maatregelen. De Commissie acht het wenselijk dat de rechtsbescherming van de militair tijdens huishoudelijke onderzoeken aandacht krijgt (zie aanbeveling 9 in hoofdstuk 4).

Bijeenkomst Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee voorafgaand aan een militaire operatie

De Commissie acht het van belang dat de verschillende actoren die gedurende de strafvordering in militaire zaken tijdens militaire operaties een rol spelen, kennis met elkaar maken en elkaars taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden over en weer toelichten. Tijdens het onderzoek is gebleken dat voorafgaand aan een militaire operatie de commandant, de officier van Justitie en de detachementscommandant Koninklijke Marechaussee doorgaans bijeenkomen. Ondanks het belang van deze bijeenkomst is deelname niet verplicht. Van de zijde van het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee is zorg geuit over de continuïteit van dit overleg.

De casus 'Een droge klap' geeft een voorbeeld van een situatie waarin door een gebrekkige afstemming vooraf onduidelijk bleef wie waarvoor verantwoordelijk was. Ook de casus 'Commotie na huiszoeking' illustreert het probleem van onvolledige afstemming. In deze casus was niet duidelijk wie met wie contact diende op te nemen.

In dit verband kan ook worden gewezen op een nota van 28 mei 1998 van het Openbaar Ministerie te Arnhem waarin is vastgelegd op welke wijze het Openbaar Ministerie invulling geeft aan het beleid inzake de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven en overtredingen ten aanzien van militairen.⁶⁹ Van de zijde van het Openbaar Ministerie is aangegeven dat de in de nota neergelegde aanwijzingen, mede gelet op de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen, dienen te worden herzien.

Noot 69

degene die de verklaring heeft afgelegd. In de uitspraak Saunders tegen het Verenigd Koninkrijk, *EHRM 17 december 1996*, heeft het EHRM de uitspraak in Funke enigszins genuanceerd. Het EHRM overwoog dat het nemo tenetur beginsel geen betrekking heeft op onder dwang verkregen materiaal dat los van de wil van de verdachte bestaat. In de zaak Saunders stelt het EHRM dat schending van artikel 6 EVRM ook mogelijk is indien de voor het bewijs gebezigde verklaringen zijn afgelegd op het moment dat er nog geen strafrechtelijke vervolging tegen de betrokkene is ingesteld. Ook in de zaak Allan tegen het Verenigd Koninkrijk, *EHRM 5 november 2002*, heeft het EHRM uitgesproken dat de werking van het nemo tenetur beginsel zich niet beperkt tot situaties van dwang tegen een reeds als verdachte aangemerkte persoon, maar zich eveneens uitstrekt tot gevallen waarin een strafvervolging tegen een persoon valt te verwachten. Nota van het Hoofd Militaire Zaken/Bijzondere Wetten bij het arrondissementsparket Arnhem van 28 mei 1998, betreffende aanwijzingen ten behoeve van de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven met militair aspect, kenmerk Ah.3304 20556/98.

Ontwikkelingen

In een brief van de minister van Defensie aan de Tweede Kamer wordt geconstateerd dat de bovengenoemde bijeenkomsten plaatsvinden, maar hieruit blijkt niet dat deelname verplicht is.⁷⁰ De Commissie acht het noodzakelijk dat voorafgaand aan reguliere militaire operaties dergelijke bijeenkomsten plaatsvinden en deelname verplicht is. Bovendien pleit zij ervoor de aanwijzing van 28 mei 1998 te herzien (zie aanbeveling 10 en 11 in hoofdstuk 4).

3.3.3 Toepassing procedures

Tijdens het onderzoek is niet alleen gekeken naar het wettelijk kader en de procedures binnen de strafvordering in militaire zaken, maar ook naar de toepassing daarvan. De Commissie is gebleken dat met betrekking tot dit onderwerp een aantal aandachtspunten naar voren komt.

3.3.3.1 Opsporingscapaciteit Koninklijke Marechaussee

In paragraaf 2.6 is aangegeven dat het ambitieniveau van de krijgsmacht onder meer bestaat uit deelname aan operaties in het hogere deel van het geweldsspectrum. Het vermoedelijke gevolg daarvan is dat het letaal bedoeld gebruik van vuurwapens en de toepassing van geweld overigens, zowel naar schaal, aard, intensiteit, duur en frequentie, zal toenemen. De toepassing van geweld zal niet langer incidenteel, maar, in het kader van te verrichten gevechtshandelingen, meer structureel voorkomen. In voor afzonderlijke militaire operaties gegeven richtlijnen voor de commandovoering wordt de commandant opgedragen elk gebruik van geweld aan de Koninklijke Marechaussee te melden. Voorts is in de Wet militair tuchtrecht bepaald dat de commandant die van oordeel is dat hem ter kennis gekomen gedragingen een strafbaar feit opleveren, verplicht is daarvan onverwijld aangifte te doen bij een opsporingsambtenaar. Tijdens militaire operaties zijn dat de in het operatiegebied aanwezige opsporingsambtenaren van de Koninklijke Marechaussee.

Ontwikkelingen

Omdat iedere melding van het gebruik van geweld in principe tot een onderzoek door de Koninklijke Marechaussee leidt, is van die zijde naar voren gebracht dat het gevaar dreigt dat het aantal te onderzoeken zaken de opsporingscapaciteit van de in het operatiegebied aanwezige opsporingsambtenaren te boven gaat. De Koninklijke Marechaussee heeft er daarom voor gepleit niet elk schietincident meer door de Koninklijke Marechaussee te laten onderzoeken. Het Openbaar Ministerie heeft met betrekking tot de militaire politietaak het gezag over de Koninklijke Marechaussee en bepaalt uiteindelijk welke zaken daadwerkelijk worden onderzocht. Een snelle en adequate screening van geweldstoepassing moet ertoe leiden dat de opsporingscapaciteit van de Koninklijke Marechaussee optimaal wordt benut. De Commissie heeft begrepen dat hierover overleg gevoerd wordt en gaat er vanuit dat tot een procedure wordt gekomen die er in voorziet dat niet elke geweldstoepassing tot een onderzoek van de Koninklijke Marechaussee leidt. Een dergelijke procedure biedt een oplossing voor een mogelijk tekort bij de Koninklijke Marechaussee aan opsporingscapaciteit.

Noot 70 Brief van de minister van Defensie van 9 juli 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer over de Nederlandse deelname aan vredesmissies. *TK 2003-2005, 29521, nr. 6.*

3.3.3.2 Kennis en kunde

Kwaliteit 'blauwe' Koninklijke Marechaussee

De Koninklijke Marechaussee voert in opdracht van het Openbaar Ministerie het strafrechtelijk onderzoek uit en kan in die hoedanigheid worden beschouwd als de militaire politie. Door verschillende geïnterviewden is de aandacht gevestigd op het feit dat het geleverde politiewerk van wisselende kwaliteit is. Van de zijde van het Openbaar Ministerie is naar voren gebracht dat de Koninklijke Marechaussee vaak kennis en ervaring ontbeert met betrekking tot het politiewerk en soms niet voldoende was voorbereid op het in een operatiegebied uitvoeren van militaire politietaken. Ook van de kant van de rechterlijke macht is erop gewezen dat het opsporingsonderzoek met name in grote zaken soms te kort schiet. De Koninklijke Marechaussee zou over een betere strafrechtelijke expertise moeten beschikken.

Het gebrek aan voorbereiding door de Koninklijke Marechaussee op een militaire operatie wordt door de geïnterviewden van Defensie bevestigd. Vanwege Defensie wordt er op gewezen dat met name de voorbereiding op de specifiek militaire omstandigheden te wensen overlaat. Het personeel van de Koninklijke Marechaussee zou onvoldoende militair zijn en onvoldoende kennis hebben van het strafrecht om de militaire politietaak gedurende een militaire operatie naar behoren te kunnen vervullen. In dat verband wijzen de binnen Defensie geïnterviewden op het belang van de aan een militaire operatie voorafgaande integratieoefening. Dit wordt door vele geïnterviewde functionarissen als de gelegenheid bij uitstek gezien om tot een gezamenlijk vertrekpunt te komen.

Verschillende in bijlage 5 opgenomen casus illustreren deze kwestie. In de zaak 'Slapende mariniers' heeft het Openbaar Ministerie de verantwoordelijke opsporingsambtenaren van de Koninklijke Marechaussee verzocht opnieuw proces-verbaal op te maken omdat de kwaliteit ervan onvoldoende was. Daarnaast was in de zaak 'Onrust op de basis in Banja Luka' het gerechtshof Arnhem van oordeel dat het opsporingsonderzoek door de Koninklijke Marechaussee te eenzijdig was gericht op het vaststellen van de schuld van de verdachte militair.

Ontwikkelingen

De Commissie heeft geconstateerd dat er door de Koninklijke Marechaussee de afgelopen jaren veel is geïnvesteerd in de verbetering van de kwaliteit van de militaire politietaak. Om de kwaliteit van de militaire basisvaardigheden en politievaardigheden van het uit te zenden personeel van de Koninklijke Marechaussee te vergroten is op 1 januari 2006 een district Landelijke en Buitenlandse Eenheden opgericht. Daarbinnen is sinds 1 april 2006 de van dit district deeluitmakende brigade Buitenlandmissies actief. Deze brigade is verantwoordelijk voor de uitvoering van de militaire politietaak tijdens militaire operaties. Het streven is dat de brigade Buitenlandmissies medio 2007 over een permanente uitzendpool van ongeveer 230 marechaussees beschikt. Iedereen die bij deze brigade wordt geplaatst, doorloopt een zogenaamd opwerktraject dat onder andere een missiegerichte opleiding omvat. Door het Korps Mariniers wordt een bijdrage aan de militaire vorming van het personeel van de Koninklijke Marechaussee geleverd door het ter beschikking stellen van instructeurs. Personeel van de Koninklijke Marechaussee dat wordt uitgezonden, neemt actief deel aan de integratieoefening voor de betreffende militaire operatie. Het personeel van de Koninklijke Marechaussee dat bij de brigade Buitenlandmissies is geplaatst zal permanent over de geweldsinstructies worden bijgeschoold. Alle in het buitenland te verrichten opsporingsonderzoeken worden door het district Landelijke en Buitenlandse Eenheden gedaan. Daartoe is bij dit district een recherche-eenheid geformeerd die waar ook ter wereld kan worden ingezet. Deze eenheden maken geen

deel uit van de uitgezonden eenheid, maar zijn vanuit Nederland oproepbaar om in uitzendgebieden onderzoek te doen. De Commissie is van oordeel dat de door de Koninklijke Marechaussee getroffen maatregelen een oplossing kunnen bieden voor voornoemde tekortkomingen maar acht het wenselijk dat de ontwikkelingen gevolgd worden (zie aanbeveling 12 in hoofdstuk 4).

Kennis en kunde van het Openbaar Ministerie

Het uitvoeren van militaire operaties wordt gekarakteriseerd door een complexe taakuitoefening onder zware omstandigheden. Het kunnen beoordelen van militaire (straf)zaken vereist om die reden speciale kennis bij het Openbaar Ministerie. Bij het doen van onderzoek, het nemen van de vervolgingsbeslissing en het opstellen van de tenlastelegging dient rekening te worden gehouden met de operationele omstandigheden, het operatiebevel en de voor de verdachte militair van toepassing zijnde geweldsinstructies. Uit het onderzoek komt naar voren dat met name van de zijde van Defensie en de deskundigen men van mening is dat kennis en kunde niet altijd in voldoende mate aanwezig is bij het Openbaar Ministerie te Arnhem. Beslissingen over aanhouding en vervolging zouden daarom soms te snel en onvoldoende weloverwogen worden genomen.⁷¹

De zaak Eric O. geeft volgens de geïnterviewden van Defensie en de geïnterviewde deskundigen een voorbeeld van onvoldoende *situational awareness* bij het Openbaar Ministerie. Het gerechtshof Arnhem heeft zich in de zaak Eric O. in vergelijkbare bewoordingen uitgelaten.

Ontwikkelingen

De Commissie constateert dat de kennis bij het Openbaar Ministerie van de omstandigheden tijdens militaire operaties gedurende de onderzoeksperiode is verbeterd.

- 1 De hoofdofficier van Justitie bij het Openbaar Ministerie te Arnhem heeft een 'Plan van aanpak versterking militaire (straf)rechtshandhaving voor het Openbaar Ministerie' opgesteld.⁷² Dit plan voorziet in de oprichting van een expertisecentrum militaire rechtshandhaving. Met dit expertisecentrum wil het Openbaar Ministerie te Arnhem verworven kennis, met name op het terrein van opsporing en vervolging van strafbare feiten, nog doelmatiger kunnen gebruiken. De taken en producten van het voorgestelde expertisecentrum moeten bestaan uit het verzamelen en toegankelijk maken van met betrekking tot militaire zaken relevante informatie. Daarnaast is het aanbieden van permanente educatie en instructie een belangrijk onderdeel, evenals de meer beleidsmatig gerichte ondersteuning. Tot slot zou het expertisecentrum ook een taak moeten krijgen als het gaat om gespecialiseerde persvoorlichting ten aanzien van militaire zaken. In het plan van aanpak wordt aangegeven hoe de officieren van Justitie en parketsecretarissen hun kennis van het militair straf- en strafprocesrecht op peil dienen te houden. Het Openbaar Ministerie zal zich bijvoorbeeld voorafgaand aan een militaire operatie laten briefen over de operationele aspecten van deze operatie en worden geïnformeerd

Noot 71 Zie ook Eiting in Carré: "Hoe kan een officier van Justitie zonder relevante militaire ervaring beoordelen of in een concreet geval de oorlogsrechtelijke strafuitsluitingsgrond 'militaire noodzaak' wel of niet van toepassing was? Hoe kan die officier van Justitie naar behoren de militair operationele omstandigheden wegen als schuld- en strafverzwarende of juist verzachtende omstandigheden?" Eiting, R.M, Een 'klok en klepel' discussie op verschillende golfnigten. Carré 2004-4/5, pp 36-41 en Carré 2004-6, pp. 32-35.

Noot 72 De Commissie beschikt over een aan het College van procureurs-generaal voorgelegd afschrift van dit plan van aanpak gedateerd 21 maart 2006. Het document is nog niet door het College vastgesteld.

over juridische aspecten daarvan, zoals de Rules of engagement.

- 2 Voorafgaand aan een militaire operatie vindt een oriënterend gesprek plaats met de commandant van de uit te zenden eenheid, de detachementscommandant Koninklijke Marechaussee en de officier van Justitie bij het Openbaar Ministerie te Arnhem. Bovendien worden, met name de laatste jaren, geregeld (werk)bezoeken door medewerkers van het Openbaar Ministerie aan operatiegebieden gebracht. Tenslotte stelt het Openbaar Ministerie dat (internationale) congressen worden bijgewoond en regelmatig werkbezoeken aan operatiegebieden worden gebracht.
- 3 Voor elk operatiegebied wordt een gebiedsofficier aangewezen; deze officier is het vaste aanspreekpunt voor de commandant in het operatiegebied en bezoekt het gebied tijdens elke roulatie. De piketofficier van Justitie weet wie de gebiedsofficier is en kan deze altijd raadplegen bij meldingen.
- 4 In de reeds enkele jaren in gebruik zijnde groene procedurekaart die aan de commandant wordt uitgereikt staan relevante telefoon- en faxnummers van het Openbaar Ministerie te Arnhem.

De Commissie is van mening dat de geconstateerde ontwikkelingen waarborgen dat de kennis en kunde van het Openbaar Ministerie van voldoende kwaliteit is om de strafvordering in militaire zaken naar behoren uit te voeren.

Juridische kennis commandant

Een strafrechtelijk onderzoek heeft vaak grote emotionele gevolgen voor de betrokken militairen. Om begrip op te kunnen brengen voor de noodzaak van het onderzoek en te voorkomen dat een strafrechtelijk onderzoek wordt beschouwd als een onrechtmatige inbreuk op operationele belangen, is het noodzakelijk dat de commandant kennis heeft van het strafprocesrecht en de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de Koninklijke Marechaussee en het Openbaar Ministerie.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de kennis van de commandant van het strafprocesrecht niet altijd in voldoende mate aanwezig is. Vanwege Defensie is naar voren gebracht dat deze kennis, met name na de herziening in 1991 van het militair straf- en tuchtrecht sterk is verminderd. Ook van de zijde van het Openbaar Ministerie, de rechterlijke macht en de deskundigen is aangegeven dat kennis over het strafprocesrecht niet altijd in voldoende mate bij commandanten aanwezig is. Geïnterviewden van het Openbaar Ministerie pleitten daarom voor meer betrokkenheid van de commandanten en een betere kennis van taken en verantwoordelijkheden van het Openbaar Ministerie. Bovendien werd door hen aangegeven dat het van groot belang is dat duidelijk naar de militairen wordt gecommuniceerd dat indien zij geweld gebruiken, zij daar verantwoording over af moeten leggen. De steun van de commandant is noodzakelijk om dit besef te bewerkstelligen. Door enkele deskundigen is opgemerkt dat er binnen het Ministerie van Defensie meer aandacht voor het militair straf- en tuchtrecht zou mogen zijn. In de zaak 'Commotie na huiszoeking' nam de commandant een besluit dat haaks stond op het advies van zijn juridisch adviseur. In de zaak 'Droge klap' bleek de commandant pas na herhaaldelijk aandringen bereid aangifte te doen, ondanks het feit dat het incident het vermoeden van een strafbaar feit opleverde. De commandant was echter van mening dat een strafrechtelijke veroordeling de reputatie van de militair zou schaden.

Ontwikkelingen

De Commissie is niet bekend met maatregelen gericht op het vergroten van de kennis van het militair strafprocesrecht bij commandanten. Wel is er geïnvesteerd in het verhogen van het kennisniveau van de militair juristen die in het operatiegebied als juridisch adviseur van de commandant optreden. In het voorjaar 2006 is de Militair Juridische Dienst Krijgsmacht opgericht waarbinnen, ongeveer naar het model van de daarvoor bestaande Militair Juridische Dienst van de Koninklijke Landmacht, alle militair juristen zijn verenigd. De Militair Juridische Dienst Krijgsmacht heeft tot doel de militair-juridische expertise te bundelen en te verhogen. De dienst draagt zorg voor het onderhouden van de juridische kwaliteit van de *legal advisors*. Het is daarnaast de bedoeling dat de dienst leden van het Openbaar Ministerie ruimschoots en regelmatig voorziet van informatie over de activiteiten van de krijgsmacht zowel tijdens nationale als internationale operaties. Voorts draagt de Militair Juridische Dienst Krijgsmacht bij aan opleidingen die aan uit te zenden personeel van de Koninklijke Marechaussee worden gegeven. Daarbij wordt aandacht besteed aan de juridische context van internationaal militair optreden, het mandaat, de Rules of engagement en de doorwerking daarvan naar de aide-mémoire en de instructiekaart geweldgebruik.

Ondanks maatregelen ter bevordering van de kwaliteit van de *legal advisor* constateert de Commissie dat de commandant niet in alle gevallen beschikt over adequate kennis van met name het strafprocesrecht. De Commissie acht het daarom noodzakelijk dat iedere commandant voorafgaand aan zijn deelname aan een operatie adequaat wordt geïnformeerd over het straf- en strafprocesrecht (zie aanbeveling 13 in hoofdstuk 4).

Positie en rol van de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht

De verbindingsofficier voor de Krijgsmacht bij het Openbaar Ministerie te Arnhem vormt een schakel tussen het Openbaar Ministerie en Defensie en faciliteert de communicatie tussen beide organisaties. Indien niet formeel is vastgelegd welke taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht heeft, bestaat het gevaar dat deze functionaris niet goed in staat is de beoogde communicatierol uit te oefenen. Vanwege Defensie en het Openbaar Ministerie is tijdens de interviews opgemerkt dat een formeel vastgestelde functieomschrijving voor de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht ontbreekt. Door Defensie wordt dit niet als een probleem ervaren omdat in een - zij het niet ondertekend - document staat beschreven wat de functie inhoudt. Van de zijde van het Openbaar Ministerie wordt de noodzaak van een geformaliseerde functieomschrijving benadrukt opdat te allen tijde duidelijk is welk beroep op de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht kan worden gedaan. Bovendien is het wenselijk dat in de functieomschrijving eisen worden gesteld ten aanzien van kennis van het straf- en strafprocesrecht.

Ontwikkelingen

Vooralsnog heeft dit punt niet geleid tot maatregelen. De Commissie acht het wenselijk dat de status van de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht formeel wordt vastgelegd (zie aanbeveling 14 en 15 in hoofdstuk 4).

Quick Reaction Teams

Het is onder operationele omstandigheden niet altijd mogelijk in een operatiegebied adequaat opsporingsonderzoek te verrichten. Mede om die reden is tijdens de

interviews van verschillende zijden geopperd zogenaamde Quick Reaction Teams in te stellen. Ook in de media is deze opvatting geuit.⁷³ Deze teams, die bij complexe strafzaken op locatie onderzoek verrichten, zouden kunnen bestaan uit een gespecialiseerde zaakofficier, een rechter-commissaris belast met militaire zaken en gespecialiseerde opsporingsambtenaren eventueel vergezeld van een of meer advocaten. De Commissie constateert dat bij Defensie en het Openbaar Ministerie zowel voor als tegenstanders voor het idee zijn te vinden, terwijl de rechterlijke macht en de Koninklijke Marechaussee het idee afwijzen.⁷⁴ Een argument tegen het instellen van een Quick Reaction Team is dat dit het gezag van het in het operatiegebied aanwezige detachement van de Koninklijke Marechaussee ondermijnt. Van de zijde van de Koninklijke Marechaussee is naar voren gebracht dat dergelijke teams een extra belasting van de commandant betekenen. Deze is namelijk verantwoordelijk voor de veiligheid van al het personeel inclusief externen.

Door deskundigen is naar voren gebracht dat een onafhankelijk Quick Reaction Team een rol zou kunnen spelen door zelfstandig een niet-strafrechtelijk onderzoek te verrichten. Hiervoor zou een protocol kunnen worden opgesteld. De Commissie onderschrijft het voorstel tot het instellen van Quick Reaction Teams niet. De Commissie meent dat alleen het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee, en niet de rechterlijke macht (rechter-commissaris) en advocatuur, aan een eventueel protocol gebonden zijn. Beide laatste zijn slechts gehouden aan de wet. Ook meent de Commissie dat de taken en functies van het Openbaar Ministerie, de Koninklijke Marechaussee, de rechterlijke macht en de advocatuur duidelijk van elkaar gescheiden moeten blijven. Verder meent de Commissie dat de aanwezigheid in het uitzendgebied van de officier van Justitie mogelijk zou kunnen leiden tot tunnelvisie tijdens het opsporingsonderzoek.

Ontwikkelingen

De Commissie constateert verder dat, voor zover de noodzaak tot het formeren van dergelijke multidisciplinaire teams al bestond, verschillende ontwikkelingen in de onderzoeksperiode de toegevoegde waarde van dergelijke teams hebben weggenomen.⁷⁵ In het bijzonder kan worden gewezen op het recent opgerichte district Landelijke en Buitenlandse Eenheden van de Koninklijke Marechaussee.

Noot 73 "Zowel Knoops als Van Kappen denken dat officieren van Justitie in de gelegenheid dienen te worden gesteld op locatie te gaan, om te ervaren onder welk omstandigheden militairen als Erik O. hun werk moeten doen. Er zou een specifiek systeem moeten komen dat zich helemaal richt op de berechting van mogelijke overtredingen van geweldsinstructies. (...) Zij maken zich hard voor een multidisciplinair Quick Reaction Team dat gebeurtenissen ter plekke beoordeelt, (...)". 'Alsjeblieft niet nog eens!' *De Telegraaf*, 10 januari 2004.

Noot 74 "In de systematiek van het openbaar ministerie waarbij met opsporingsambtenaren wordt gewerkt en een hulpofficier van Justitie en wij eigen militaire politie hebben die in het gebied permanent aanwezig is, aangevuld met bezoeken van het openbaar ministerie aan het gebied, briefings door ons, het van te voren bespreken van de geweldsinstructie, hebben wij alle waarborgen die nodig zijn waardoor het openbaar ministerie en de Koninklijke Marechaussee uitstekend in staat zijn om ervoor te zorgen dat het strafrechtelijk onderzoek goed wordt gedaan en een goed proces verbaal wordt opgemaakt en dat op een juiste manier door de officier van Justitie een vervolgingsbeslissing kan worden genomen." Minister Kamp op 25 november 2004 in de Tweede Kamer waarbij hij laat weten dat hij van mening is dat de huidige systematiek van het militaire strafprocesrecht voldoende waarborg biedt voor een goed verloop van de strafvordering in militaire zaken, *TK 2004-2005, Handelingen nr. 28, pp. 1987-1917*.

Noot 75 Zie bijvoorbeeld de eerder beschreven inspanningen van het Openbaar Ministerie de expertise te vergroten en het oprichten bij de Koninklijke Marechaussee van het district Landelijke en Buitenlandse Eenheden dat is gespecialiseerd in het verrichten van de militaire politietaak tijdens militaire operaties.

Bij dit district wordt tot gespecialiseerde recherche-eenheden gekomen die op afroep naar een operatiegebied kunnen worden ingevlogen om aldaar een opsporingsonderzoek te verrichten. Het formeren van nog andere gespecialiseerde onderzoeksteams is volgens de Commissie niet noodzakelijk. De Commissie acht investeringen in de kwaliteit van de hulpofficier van Justitie wel noodzakelijk.

Mobiele rechtbanken

De vaak grote afstand tussen het operatiegebied en Nederland kan van invloed zijn op de kwaliteit en de voortgang van de strafrechtspraak in militaire zaken. Het zou soms moeilijk zijn strafzaken snel af te doen. Er is voor gepleit voor bepaalde operatiegebieden de in de Wet militaire strafrechtspraak genoemde mobiele rechtbanken in te stellen. Een argument voor het instellen van mobiele rechtbanken is dat deze kunnen bijdragen aan de integriteit van de krijgsmacht. Verwacht wordt dat een mobiele rechtbank eerder uitspraak kan doen zodat ter plaatse direct het signaal wordt afgegeven dat bepaalde gedragingen niet worden getolereerd. Als argumenten tegen het instellen zijn genoemd de ongestoorde voortgang van de militaire operatie, veiligheidsaspecten en het ontbreken van de nodige distantie. Met betrekking tot het laatstgenoemde punt is van de zijde van de rechterlijke macht overigens opgemerkt dat de afstand tussen het operatiegebied en Nederland niet als hinderlijk wordt ervaren.

Ontwikkelingen

De Commissie constateert dat de opvattingen over de wenselijkheid mobiele rechtbanken in te stellen sterk verschillen. Niet gebleken is dat de strafrechtspraak tijdens militaire operaties onaanvaardbare vertraging oploopt. Ook is niet gebleken dat er bij de rechterlijke macht onvoldoende kennis is van de militaire omstandigheden waaronder strafbare feiten zijn begaan. De Commissie meent dat het instellen van mobiele rechtbanken beperkt moet blijven tot de buitengewone omstandigheden waarover in de memorie van toelichting bij de Wet militaire strafrechtspraak wordt gesproken (zie paragraaf 2.3).

Een militair in werkelijke dienst als officier van Justitie

De officier van Justitie leidt het strafrechtelijk onderzoek, ook in militaire zaken. Gelet op de specifieke omstandigheden waaronder militairen in een operatiegebied hun taken verrichten, hebben enkele geïnterviewden ervoor gepleit dat elke officier van Justitie in militaire zaken een militair in werkelijke dienst moet zijn. In de literatuur is geoordeeld dat een officier van Justitie in militaire zaken zonder relevante militaire ervaring, onvoldoende in staat is dergelijke zaken te behandelen.⁷⁶ De Commissie constateert dat alle geïnterviewden het erover eens zijn dat de officier van Justitie dient te beschikken over gedegen kennis van de militaire organisatie, het militair strafprocesrecht en de omstandigheden waaronder militaire operaties worden uitgevoerd. Van de zijde van Defensie wordt het wenselijk geacht dat de officier van Justitie in elk geval een militaire achtergrond heeft. Slechts enkele geïnterviewden zijn echter van mening dat de betreffende officier van Justitie een militair in werkelijke dienst moet zijn.

Noot 76 Zie Eiting, R.M. Een 'klok en klepel' discussie op verschillende golflengten. *Carre* 2004, afl. 4/5, pp. 36-41 en *Carre* 2004, afl. 6, pp. 32-35).

Ontwikkelingen

De Commissie constateert dat in de onderzoeksperiode veel inspanningen zijn verricht om de kennis en kunde van de zaakofficier die belast is met de militaire strafzaken tijdens militaire operaties, te verbeteren. De Commissie is voorts van mening dat het bij de eisen die aan de officier van Justitie dienen te worden gesteld niet zo zeer gaat om zijn achtergrond maar om een goede kennis van de militaire organisatie, het militair strafprocesrecht en de omstandigheden waaronder militaire operaties worden uitgevoerd.

De Commissie acht het niet noodzakelijk, en gelet op de vereiste onafhankelijkheid ook niet wenselijk, dat de officier van Justitie die met militaire zaken is belast een militair in werkelijke dienst is.

3.3.3.3 Communicatie en cultuur

Rol Defensie tijdens lopend onderzoek

Van de kant van het Openbaar Ministerie is aangegeven dat het soms hinder ondervindt van de wijze van benaderen door Defensie tijdens lopende strafzaken. Zo kan het voorkomen dat tijdens een onderzoek Defensie om zaakinhoudelijke informatie vraagt over het onderzoek of ongevraagd het Openbaar Ministerie van informatie voorziet.

Daarnaast is van de zijde van het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee naar voren gebracht dat informatie uit het strafrechtelijk onderzoek soms door Defensie zonder overleg intern en/of extern wordt verspreid. Een dergelijke gang van zaken kan de strafvordering bemoeilijken of bevorderen dat een strafzaak ongewenst onderwerp wordt van politiek debat.

In de zaak 'Mogelijke schending van het humanitaire oorlogsrecht' werd informatie, waarvan het Openbaar Ministerie had aangegeven dat deze strikt vertrouwelijk was, door middel van een interne memo binnen het Ministerie van Defensie verspreid.

Ontwikkelingen

De Commissie stelt vast dat het Ministerie van Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee in de onderzoeksperiode veel inspanningen hebben verricht om beter begrip te krijgen voor elkaars taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Ook veel van de eerder besproken ontwikkelingen hebben bijgedragen aan een verbetering van de situatie.

De Commissie oordeelt dat deze ontwikkelingen rechtvaardigen dat de rol van Defensie tijdens lopend onderzoek geen verdere maatregelen behoeft.

Publiciteit tijdens militaire strafzaken en de afstemming tussen de persvoorlichtingsdiensten van het Ministerie van Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee

Het vermoeden dat een aan een militaire operatie deelnemende militair een strafbaar feit heeft gepleegd kan tot veel publiciteit leiden. Zowel door Defensie, als door het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee is naar voren gebracht dat het storend kan zijn als zonder afstemming vooraf, door één of meerdere partijen informatie over militaire strafzaken naar buiten wordt gebracht. Het mogelijke gevolg is dat de pers en het publiek gebrekkig of niet volledig worden geïnformeerd. Het beeld dat daardoor van een militaire strafzaak ontstaat, kan er toe leiden dat de publieksuitingen die daarover door bijvoorbeeld politici, advocatuur, militaire deskundigen en militaire vakbonden worden gedaan, op onvolledig of gebrekkig

feitenmateriaal zijn gebaseerd. Het spreekt vanzelf dat de Commissie niet in de verantwoordelijkheden van deze actoren wenst te treden. De Commissie constateert slechts dat dergelijke uitingen daardoor soms voorbarig kunnen zijn.

De Commissie constateert dat de persvoorlichtingsdiensten van het Ministerie van Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee nog geen afspraken hebben gemaakt over de pers- en publieksvoorlichting over militaire strafzaken. Vanwege Defensie is gepleit voor een protocol waarin de persvoorlichting tussen het Ministerie van Defensie en het Openbaar Ministerie wordt afgestemd. Deze wens sluit aan bij de behoefte die van de zijde van de Koninklijke Marechaussee is geuit. Verwezen werd naar vergelijkbare afspraken die het Openbaar Ministerie met de politie heeft gemaakt over wie op welk moment naar buiten treedt met welke informatie. Daarbij werd ook opgemerkt dat het wenselijk is dat zodra de Koninklijke Marechaussee betrokken wordt bij het onderzoek, de detachementcommandant Koninklijke Marechaussee dit aan het Defensieoperatiecentrum meldt. De detachementscommandant zou daarbij moeten aangeven of verwacht wordt dat proces-verbaal wordt opgemaakt. Defensie zou in die gevallen zich dienen te onthouden van persvoorlichting en dit aan het Openbaar Ministerie moeten overlaten. Ook van de zijde van het Openbaar Ministerie wordt gevonden dat er afspraken over persvoorlichting gemaakt moeten worden. De strafvordering in militaire zaken zou niet zijn gebaat bij gebrekkige afstemming tussen persvoorlichtingsdiensten.

Van de casusstudie in bijlage 5 is met name de zaak Eric O. een duidelijk voorbeeld van een zaak waarbij niet is afgestemd tussen de persvoorlichtingsdiensten. De Commissie constateert dat in deze casus de persvoorlichtingsdienst van het Openbaar Ministerie duidelijk andere accenten heeft gelegd in de berichtgeving over dit incident dan de persvoorlichtingsdienst van het Ministerie van Defensie.

Ontwikkelingen

Vooralsnog heeft dit punt niet geleid tot maatregelen. De Commissie acht het noodzakelijk dat in bepaalde gevallen afstemming tussen de persvoorlichtingsdiensten plaatsvindt (zie aanbeveling 16 in hoofdstuk 4).

Het afleggen van verantwoording over geweldgebruik

Het gebruik van geweld tegen personen houdt in beginsel een inbreuk in op het recht op onaantastbaarheid van de lichamelijke integriteit. Indien een militair geweld gebruikt in de uitoefening van zijn functie, hoeft dit echter niet altijd tot vervolging te leiden. Het geweldgebruik zal in de meeste gevallen gerechtvaardigd zijn. Het Openbaar Ministerie is echter altijd bevoegd om verdenkingen van strafbare feiten door de Koninklijke Marechaussee te laten onderzoeken en, indien daartoe aanleiding bestaat, de militair te vervolgen.

De Commissie constateert dat de invalshoek van Defensie en het Openbaar Ministerie ten aanzien van het gebruik van geweld van elkaar verschilt. Vanuit militair oogpunt is gebruik van geweld geoorloofd, mits... Vanuit oogpunt van het Openbaar Ministerie is gebruik van geweld niet geoorloofd, tenzij... Bij militairen kan daarom het idee ontstaan dat verantwoording afleggen aan het Openbaar Ministerie vergelijkbaar is met schuldig zijn aan een strafbaar feit. Van de zijde van het Openbaar Ministerie is tijdens het onderzoek gepleit voor meer betrokkenheid van de commandant. Deze betrokkenheid bevordert het besef bij militairen dat het altijd noodzakelijk is over geweldgebruik verantwoording af te leggen. De casus 'Schietongeval zonder melding' laat zien dat militairen het niet altijd nodig achten vuurwapengebruik te

melden. De casus 'Schade veroorzaakt door een laag vliegende helikopter' getuigt, zij het vanuit een ander perspectief, van een vergelijkbare attitude. In dat geval vond de verdachte militair het onrechtvaardig dat hij strafrechtelijk werd vervolgd voor een incident dat hij tijdens de uitvoering van zijn taken als militair veroorzaakt had. In zijn visie was er sprake van een bedrijfsongeval.

Ontwikkelingen

Vooralsnog heeft dit punt niet tot maatregelen geleid. De Commissie acht het wenselijk dat het besef bij militairen dat iedereen die geweld gebruikt daarvoor verantwoording aflegt wordt vergroot (zie aanbeveling 17 in hoofdstuk 4).

Bejegening Koninklijke Marechaussee door militairen tijdens onderzoek

De Koninklijke Marechaussee is voor het uitvoeren van een (strafrechtelijk) onderzoek tijdens militaire operaties afhankelijk van de medewerking van de commandant van de militaire eenheid waarbij men is ingedeeld. Het verhoor door de Koninklijke Marechaussee van militairen kan onder operationele omstandigheden in de regel pas plaatsvinden na goedkeuring door de commandant. Ook is de Koninklijke Marechaussee vaak aangewezen op de faciliteiten van de eenheid waaraan zij is toegevoegd omdat zij niet altijd zelfstandig kan beschikken over faciliteiten als verbindingsmiddelen, voertuigen en voeding en huisvesting. De commandant is voor de Koninklijke Marechaussee verder van belang omdat op hem de aangifteplicht rust.

Tijdens het onderzoek is van de zijde van de rechterlijke macht opgemerkt dat commandanten soms onvoldoende beseffen dat zij hun medewerking aan het strafrechtelijk onderzoek dienen te verlenen. Daarnaast is vanwege de Koninklijke Marechaussee naar voren gebracht dat Defensie soms te zeer geneigd is incidenten intern op te lossen. Ook zouden commandanten niet altijd de in artikel 78 Wet militair tuchtrecht opgenomen aangifteplicht nakomen. Voorst is door een aantal geïnterviewden naar voren gebracht dat verschillen in rang tussen personeel van de Koninklijke Marechaussee en de andere in het operatiegebied aanwezige militairen niet bijdraagt aan het begrip voor de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de Koninklijke Marechaussee. Het komt voor dat leidinggevende officieren van de Koninklijke Marechaussee een rang bekleden die bij de andere krijgsmachtdelen tegenwoordig als een opleidingsrang wordt aangemerkt.

De Commissie constateert dat van de kant van het Openbaar Ministerie naar voren is gebracht dat men bij Defensie over het algemeen bereid is melding te doen van incidenten maar dat er wel verschillen bestaan tussen de krijgsmachtdelen. Met name bij het Korps Mariniers lijkt de meldingsdiscipline geringer dan elders binnen Defensie. Volgens Defensie wordt thans overigens wel altijd melding gemaakt van incidenten en verlenen commandanten in principe altijd hun medewerking aan door de Koninklijke Marechaussee uitgevoerde onderzoeken.

De zaak Eric O. illustreert het punt van aangifte- en medewerkingsbereidheid. De commandant meldde het incident pas na enkele uren waardoor bewijsmateriaal verloren is gegaan. Daarnaast werd de Koninklijke Marechaussee tijdens het onderzoek in eerste instantie niet de gelegenheid geboden de betrokken militairen naar behoren te verhoren.

Ontwikkelingen

De Commissie stelt vast dat Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee in de onderzoeksperiode veel inspanningen hebben verricht om beter

begrip te krijgen voor elkaars taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Veel van de eerder besproken ontwikkelingen hebben bijgedragen aan een verbeterde situatie. De Commissie oordeelt dat ondanks alle positieve ontwikkelingen de bejegening van de Koninklijke Marechaussee door militairen nog aandacht behoeft (zie aanbeveling 18 en 19 in hoofdstuk 4).

Effectiviteit driehoeksoverleg

Naar aanleiding van het in november 1999 verschenen rapport 'De opsporing in de militaire politietaak: een evaluatie van de theorie en de praktijk van de opsporingsfunctie van de Koninklijke Marechaussee bij de uitvoering van de militaire politietaak' is de Bestuursraad Koninklijke Marechaussee ingesteld en daaronder een aantal taakveldberaden.⁷⁷ Eén daarvan is het Taakveldberaad Militaire Politietaak onder voorzitterschap van de hoofdofficier van Justitie te Arnhem. Op lager niveau bestaat een aantal driehoeksoverleggen, zoals het Beleidsoverleg OM-Krijgsmacht (BOK) en de regionale driehoeksoverleggen (per district van de Koninklijke Marechaussee).

De Commissie heeft de verslagen van de verschillende driehoeksoverleggen ingezien en geconstateerd dat elk driehoeksoverleg fungeert als een voorportaal voor het naasthogere driehoeksoverleg. Onderwerpen of knelpunten met betrekking tot bijvoorbeeld procedures, die in een driehoeksoverleg niet worden opgelost, worden in het naasthogere driehoeksoverleg besproken. Uit de verslagen van de Bestuursraad Koninklijke Marechaussee blijkt dat vooral beheersmatige aspecten op de agenda staan; de meer beleidsinhoudelijke onderwerpen, zoals procedures met betrekking tot de toepassing van het militair strafprocesrecht tijdens militaire operaties komen in het daaronder functionerende taakveldberaad militaire politietaak aan de orde. Uit de interviews is de Commissie gebleken dat knelpunten, zoals op dit vlak, niet altijd voldoende worden besproken en opgelost.

Ontwikkelingen

De Commissie verwacht dat de vorming van het district Landelijke en Buitenlandse Eenheden van de Koninklijke Marechaussee er toe zal leiden dat de knelpunten in de toepassing van de strafvordering in militaire zaken aan de orde komen in het driehoeksoverleg van dit district. De Commissie gaat ervan uit dat dit driehoeksoverleg voorstellen doet voor afspraken tussen het Openbaar Ministerie, Koninklijke Marechaussee en de overige krijgsmachtdelen (en het Ministerie van Defensie) met betrekking tot (de knelpunten in) de toepassing van procedures. De voorgestelde afspraken kunnen dan op hoger niveau worden geformaliseerd (zie aanbeveling 20 in hoofdstuk 4).

Verstrekking onderzoeksinformatie door Koninklijke Marechaussee aan commandant

Bij brief van 8 mei 2001 heeft de hoofdofficier van Justitie te Arnhem de Koninklijke Marechaussee gemachtigd de commandant informatie te verstrekken omtrent

Noot 77 De opsporing in de militaire politietaak: Een evaluatie van de theorie en de praktijk van de opsporingsfunctie van de Koninklijke marechaussee bij de uitvoering van de militaire politietaak. Den Haag, november 1999 (hierna: de Opsporing in de Militaire Politietaak). Aangeboden bij brief van de minister van Justitie en de minister van Defensie van 25 november 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. TK 1999-2000, 26237 en 26122, nr. 6.

strafrechtelijke aangelegenheden.⁷⁸ Voorts is in een operationele instructie van de Koninklijke Marechaussee een hoofdstuk gewijd aan het verstrekken van informatie aan commandanten betreffende het onder hun bevel gesteld personeel inzake feiten waarvan de kennisneming noodzakelijk is voor het goed functioneren van de eenheid.⁷⁹ Uit het onderzoek is gebleken dat niet voor iedereen duidelijk is welke informatie mag worden verstrekt. Voorts is gebleken dat ook niet iedereen goed op de hoogte is in welke fase van het onderzoek informatie mag worden gegeven. Tijdens de interviews werd vanwege Defensie opgemerkt dat het van belang is dat de commandant altijd door de Koninklijke Marechaussee wordt geïnformeerd dat jegens een onder zijn bevel staande militair een opsporingsonderzoek gaande is of wordt gestart. Bovendien zou de commandant globaal over de voortgang van het onderzoek op de hoogte moeten worden gehouden omdat dit mogelijk gevolgen kan hebben voor de voortgang van de operatie en de veiligheid van de deelnemende militairen. Het niet informeren van de commandant kan een gezagsondermijnend effect tot gevolg hebben omdat bij de militairen de indruk kan ontstaan dat hun leidinggevende wordt gepasseerd door de Koninklijke Marechaussee en het Openbaar Ministerie. De Commissie constateert dat de knelpunten met name worden veroorzaakt door onbekendheid met de geldende regelgeving.

Van de zijde van het Openbaar Ministerie is daarnaast aangegeven dat het niet altijd mogelijk is informatie te verstrekken terwijl dat voor het verloop van de strafvordering in militaire zaken en voor de relatie met Defensie wel wenselijk kan zijn. Ook de privacywetgeving beperkt de mogelijkheden.

Ontwikkelingen

Vooralsnog heeft dit punt niet geleid tot maatregelen. De Commissie acht het wenselijk dat duidelijkheid komt over de procedures rondom het verstrekken van onderzoeksinformatie door de Koninklijke Marechaussee aan de commandant (zie aanbeveling 21 in hoofdstuk 4).

3.4 Samenvatting

De resultaten van het onderzoek wijzen uit dat het wettelijk kader waarbinnen de strafvordering in militaire zaken plaatsvindt in beginsel volstaat. Wel bestaat er discussie over de term 'tijd van oorlog' in het Wetboek van Militair Strafrecht en de juridische aspecten die daarmee samenhangen. Daarnaast heeft de Commissie geconstateerd dat de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies vragen oproept. De Commissie doet dan ook in het volgende hoofdstuk aanbevelingen die betrekking hebben op deze punten.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de procedures tijdens de strafvordering in militaire zaken niet altijd volledig aansluiten bij de wensen van de betrokken partijen of dat bepaalde procedures ontbreken. Zo is niet vastgelegd dat aan elke militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie een instructiekaart geweldgebruik wordt uitgereikt. Ook is niet formeel voorzien in de verstrekking door Defensie aan het Openbaar Ministerie van de geweldsinstructies, noch in een procedure die voorziet in de afstemming tussen Defensie en het Openbaar Ministerie in het geval de officier van Justitie overweegt een militair over te laten brengen naar

Noot 78 Brief van de hoofdofficier van Justitie bij het arrondissementsparket te Arnhem van 8 mei 2001, aan de Koninklijke Marechaussee over het verschaffen van informatie aan de commandant over strafrechtelijke aangelegenheden, nr. 2400.00 20238/01.

Noot 79 Operationele instructie van de Koninklijke Marechaussee inzake informatieverstrekking, 11 januari 2006, nummer III – 20 – a.

Nederland. Daarnaast is de rol van de commandant tijdens het strafrechtelijk onderzoek te beperkt. Voorts is de Commissie gebleken dat, ter wille van de rechtsbescherming van militairen, de afbakening tussen het huishoudelijk en het strafrechtelijk onderzoek blijvend aandacht behoeft. De Commissie doet in het volgende hoofdstuk een aantal aanbevelingen ter verbetering van de geldende procedures.

De Commissie constateert verder dat bij de toepassing van de procedures een aantal aandachtspunten naar voren komt. In de eerste plaats is tijdens het onderzoek zorg geuit over het feit dat de Koninklijke Marechaussee op termijn mogelijk niet meer over voldoende opsporingscapaciteit beschikt. De Commissie constateert dat de kennis en kunde van zowel Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee niet altijd van voldoende niveau is geweest voor een goed verloop van de strafvordering. De Commissie stelt echter vast dat tijdens de onderzoeksperiode met name ten aanzien van dit onderwerp verbeteringen hebben plaatsgevonden en dat de meeste aandachtspunten die aan het begin van de onderzoeksperiode aan de orde waren niet meer opportuun zijn. Desalniettemin doet de Commissie in het volgende hoofdstuk enkele aanbevelingen.

Punt van aandacht blijft de communicatie tussen Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee. De Commissie stelt vast dat gedurende de onderzoeksperiode bij tijd en wijle onvoldoende begrip voor elkaars taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden aanwezig was en dat als gevolg daarvan soms sprake was van gebrekkige afstemming. Voorts stelt de Commissie vast dat ten aanzien van de communicatie er gedurende de onderzoeksperiode zichtbare verbeteringen hebben plaatsgevonden. Ter verdere verbetering doet de Commissie in het volgende hoofdstuk enkele aanbevelingen.

4 Beoordelingskader, conclusies en aanbevelingen

4.1 Inleiding

Op 20 december 2005 hebben de ministers van Justitie en Defensie de Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen ingesteld.

De Commissie kreeg tot taak te onderzoeken:

- 1 welke procedures gelden binnen het huidige stelsel van militair strafprocesrecht;
- 2 op welke wijze de geldende procedures in de praktijk worden gehanteerd;
- 3 aan welke criteria de procedures zouden moeten voldoen;
- 4 of de procedures en de hantering daarvan bij uitzending van Nederlandse militairen naar risicogebieden voldoen;
- 5 of er bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk zijn en zo ja, welke.⁸⁰

Het antwoord op de eerste twee onderzoeksvragen levert een beschrijving op van het juridisch kader en de feitelijke invulling van het proces van de strafvordering in militaire zaken. Deze beschrijving is in de hoofdstukken 2 en 3 van deze rapportage gegeven. In dit laatste hoofdstuk worden de resterende drie onderzoeksvragen beantwoord. In de volgende paragraaf zal de Commissie eerst de derde onderzoeksvraag beantwoorden door de criteria te beschrijven waaraan de procedures en hantering daarvan dienen te voldoen. Dit leidt tot een beoordelingskader waarmee de Commissie, op basis van de onderzoeksresultaten uit de voorgaande hoofdstukken, kan vaststellen in hoeverre de gehanteerde procedures voldoen en aanvulling behoeven. De conclusies en aanbevelingen die het resultaat zijn van deze beoordeling worden in paragraaf 4.3 gegeven. Zij vormen het antwoord op de laatste twee onderzoeksvragen.

4.2 Beoordelingskader

De Commissie meent dat Nederlandse militairen de Nederlandse Staat vertegenwoordigen, dat hun gedragingen dienen te passen bij de opgedragen taken, niet in strijd mogen zijn met het recht en voor het overige waar mogelijk de Nederlandse waarden moeten representeren.

Militairen die in verband met militaire operaties naar een operatiegebied worden gezonden vervullen complexe taken onder zware omstandigheden. Bij deelname aan een gewapend conflict ligt de nadruk op de toepassing van militair geweld, hetzij ter zelfverdediging, hetzij ter handhaving en herstel van de internationale rechtsorde. Bij deelname aan crisisbeheersingsoperaties ligt de nadruk op het bijdragen aan het herstel van de lokale rechtsorde en hulp bij sociale, economische en infrastructurele wederopbouw. Het toepassen van militair geweld ligt hier meer op de achtergrond. Militairen die naar dergelijke gebieden worden uitgezonden moeten er echter permanent rekening mee houden dat jegens hen de zwaarste vormen van geweld worden gebruikt of dat zij die zelf moeten toepassen. Dat kan het gevolg zijn van offensieve operaties, mijnengevaar, terrorisme, woelingen en ander geweld.

Noot 80 Besluit van de minister van Justitie en de minister van Defensie van 20 december 2005, nr. 5393454/505. Instelling Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen. *Stcrt.* 23 december 2005, nr. 250, p.19.

In die omstandigheden is vrijwel nimmer tijd voor beraad. Geweld moet vaak onmiddellijk met ander geweld worden beantwoord en de gevolgen daarvan zijn meestal niet goed te overzien. Iedereen die deel uit maakt van de Nederlandse rechtsorde en geweld uitoefent moet zich daar in beginsel voor verantwoorden. Dat geldt ook voor militairen die in het kader van de uitoefening van de door de overheid opgedragen taken het hierboven bedoelde geweld moeten toepassen. Dit bijzondere aspect, de militaire organisatie als zwaarmacht van de overheid, schept de zwaarwegende verplichting militairen die functioneel geweld uitoefenen een zo groot mogelijke rechtszekerheid te bieden. De militair moet er op kunnen vertrouwen dat wanneer hij zich houdt aan de dienstvoorschriften, dienstbevelen en geweldsinstructies hij in beginsel niet strafrechtelijk zal worden vervolgd.

Het belang van effectief opererende krijgsmachtdelen vergt dat militairen, in tegenstelling tot andere Nederlandse burgers, subject zijn van onder meer de disciplinerende instrumenten van het militair straf- en tuchtrecht. Wanneer Nederlandse militairen strafbare feiten begaan, zal als regel, waar ook ter wereld, onder leiding van het Openbaar Ministerie, de Koninklijke Marechaussee een opsporingsonderzoek starten.

Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee moeten tijdens uitzendingen goed met elkaar samen werken om steeds de juiste keuzen te kunnen maken bij de toepassing van het militair straf- en tuchtrecht. Zij dienen voldoende kennis van elkaars rol en verantwoordelijkheden te hebben en erop te vertrouwen dat ieder zijn taken op professionele en zorgvuldige wijze uitvoert. Ze dienen elkaar daar ook toe in staat te stellen. Dat betekent onder andere dat het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee door commandanten in de gelegenheid gesteld moeten worden informatie te verzamelen in het kader van het strafrechtelijk onderzoek. Anderzijds behoort de commandant zoveel mogelijk op de hoogte te worden gehouden over de voortgang en uitkomsten van het strafrechtelijk onderzoek.

Het bovenstaande leidt samengevat tot het navolgende normenkader:

- 1 Nederlandse militairen vertegenwoordigen de Nederlandse Staat. Hun gedragingen dienen te passen bij de opgedragen taken, mogen niet in strijd zijn met het recht en representeren voor het overige waar mogelijk de Nederlandse waarden.
- 2 De militair die functioneel geweld toepast dient een zo groot mogelijke rechtszekerheid te worden geboden.
- 3 De militair moet er op kunnen vertrouwen dat wanneer hij zich houdt aan de dienstvoorschriften, dienstbevelen en geweldsinstructies, hij in beginsel niet strafrechtelijk zal worden vervolgd.
- 4 Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee kunnen er over en weer op vertrouwen dat ieder zijn verantwoordelijkheden neemt en de opgedragen taken op professionele en zorgvuldige wijze uitvoert.
- 5 Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee stellen elkaar over en weer in staat de respectieve verantwoordelijkheden te nemen en de opgedragen taken naar behoren uit te voeren.

4.3 Conclusies en aanbevelingen

4.3.1 Wettelijk kader

Conclusie ‘tijd van oorlog’, ‘tijd van gewapend conflict’

De Commissie is van oordeel dat het wettelijk kader als zodanig geen onvolkomenheden bevat of problemen oplevert voor het strafrechtelijk afdoen van incidenten waarbij Nederlandse militairen betrokken zijn. Een belangrijk punt van aandacht binnen het wettelijk kader is evenwel het gebruik van het verouderde begrip ‘tijd van oorlog’ in het Wetboek van Militair Strafrecht en de juridische aspecten die daarmee samenhangen.

De Commissie heeft geconstateerd dat een reparatiewet zal voorzien in een aanvulling in het Wetboek van Militair Strafrecht met het begrip ‘gewapend conflict’ op het begrip ‘oorlog’. Crisisbeheersingsoperaties die ontaarden in een situatie waarbij sprake is van min of meer structureel gebruik van geweld, kunnen onder omstandigheden als gewapend conflict worden aangemerkt. In die gevallen is na de voorgenomen wetwijziging voor de betrokken militairen de strafuitsluitingsgrond van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht van toepassing. Door de voorgestelde wijziging zal de in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht neergelegde strafuitsluitingsgrond een groter toepassingsbereik krijgen. Tegelijkertijd zal er, indien een operatie als gewapend conflict kan worden aangemerkt, ten aanzien van een aantal delicten in het Wetboek van Militair Strafrecht sprake zijn van hogere strafbedreiging.

In het licht van het onderscheid – in aard en naar geweldgebruik – tussen enerzijds gewapende conflicten en crisisbeheersingsoperaties anderzijds, is de voorgestelde wetwijziging begrijpelijk. De Commissie vraagt zich echter af of met deze wijziging kan worden volstaan. Gelet op de volkenrechtelijke eisen die aan een gewapend conflict worden gesteld, kan de Commissie zich militaire operaties voorstellen waarbij militairen regelmatig geweld zullen moeten gebruiken, maar waarop de strafuitsluitingsgrond genoemd in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (ook na de wetwijziging) niet van toepassing is. De Commissie begrijpt dat in die situaties voor de militair zonodig een beroep op de strafuitsluitingsgronden uit het commune Wetboek van Strafrecht openstaat. Echter, het wettelijk verankeren van de inzet van Nederlandse militairen tijdens crisisbeheersingsoperaties middels een verdergaande verruiming van het – specifiek op militairen toegesneden – artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht laat zich ook denken. Naar het oordeel van de Commissie verdient het aanbeveling om de specifiek op militairen gerichte strafuitsluitingsgrond genoemd in artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht zich te laten uitstrekken tot de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen. De Commissie realiseert zich dat een verdergaande wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht mogelijk gevolgen heeft voor andere wettelijke bepalingen en de systematiek van de wet. De Commissie heeft hier geen uitputtend onderzoek naar gedaan. Dit weerhoudt de Commissie echter niet van het doen van een aanbeveling op dit punt.

Conclusie geweldsinstructies

De uitspraak van het gerechtshof Arnhem in de zaak Eric O. heeft niet alle juridische vragen met betrekking tot de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies beantwoord. De meningen over de strafrechtelijke status van geweldsinstructies lopen in de literatuur uiteen. Ook tijdens de interviews zijn op dit punt verschillende

zienswijzen naar voren gebracht. De uitspraak in de zaak Eric O. en de reacties van deskundigen daarop hebben bij Defensie geleid tot het aanpassen van de wijze waarop de geweldsinstructies worden vastgesteld en doorgegeven. Volgens het Ministerie van Defensie wordt op deze wijze thans geborgd dat de voor Nederlandse eenheden geldende Rules of engagement, en de daarvan afgeleide aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik voldoen aan de vereisten van dienstvoorschrift in de zin van artikel 135 Wetboek van Militair Strafrecht én ambtelijk bevel in de zin van artikel 43 Wetboek van Strafrecht. De Commissie is voorts gebleken dat er tussen het Openbaar Ministerie en het Ministerie van Defensie overleg is geweest over het te voeren vervolgingsbeleid ten aanzien van onrechtmatig geweldgebruik door militairen tijdens militaire operaties. De Commissie begrijpt dat de intentie is dit overleg te laten resulteren in een formeel vastgesteld vervolgingsbeleid.

De Commissie meent dat, gelet op de literatuur en jurisprudentie, de conclusie gerechtvaardigd is dat de Rules of engagement, de aide-mémoire en instructiekaart geweldgebruik zoals die thans door de commandant der Strijdkrachten worden vastgesteld, voldoen aan de vereisten van dienstvoorschrift in de zin van artikel 135 Wetboek van Militair Strafrecht én ambtelijk bevel in de zin van artikel 43 Wetboek van Strafrecht. Het bestaande stelsel van strafuitsluitingsgronden biedt voldoende rechtsbescherming voor de militair die stelt conform zijn geweldsinstructies te hebben gehandeld. In dit verband dient ook het hier niet nader besproken inherente recht op zelfverdediging (noodweer) mede in beschouwing te worden genomen.

In een concrete strafzaak ligt het finale oordeel bij de rechter. De rechter zal altijd toetsen welke geweldsinstructies in het betreffende geval van toepassing zijn en in hoeverre zij, gelet op alle feiten en omstandigheden, strafuitsluitend kunnen werken. De Commissie beseft dat gelet op de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit een beroep op de geweldsinstructies nooit op voorhand absoluut strafuitsluitend zal kunnen werken.

Niettemin deelt de Commissie de mening van de geïnterviewden die op dit punt vanuit de gedachte dat de militair een zo groot mogelijke rechtszekerheid dient te worden geboden – in aanvulling op de bestaande wettelijke mogelijkheden tot strafuitsluiting – een meer op de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen toegesneden specifieke wettelijke bepaling voorstaan. De Commissie acht – in samenhang met de conclusie van de Commissie ten aanzien van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht – een nader onderzoek door de wetgever naar de mogelijkheden hiertoe gewenst.

Aanbevelingen wettelijk kader

- 1 Informeer militairen altijd voldoende over de context waarin zij opereren en de mogelijke juridische gevolgen daarvan (toepasselijkheid van de strafuitsluitingsgrond van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht én van strafverzwaringen). Dit houdt in dat elke uit te zenden militair voorafgaand aan en tijdens deelname aan militaire operaties frequent wordt geïnformeerd over de aard en het doel van de militaire operatie en over relevante bepalingen in de daarvoor vastgestelde Rules of engagement.
- 2 In het vervolgingsbeleid – dat in overleg tussen het Openbaar Ministerie en Defensie tot stand komt – terzake geweldgebruik tijdens militaire operaties, wordt de strafuitsluitende werking van geweldsinstructies opgenomen als grond om van vervolging af te zien. Dit impliceert dat voorafgaand aan elke militaire operatie duidelijkheid bestaat over de inhoud van de geweldsinstructies en het kader waarbinnen de vervolgingsbeslissing wordt genomen.

- 3 De wetgever onderzoekt op welke wijze – in aanvulling op het bestaande wettelijk kader – kan worden voorzien in een op de huidige en toekomstige vormen van inzet van Nederlandse militairen toegesneden specifieke wettelijke bepaling waarin de legitimatie van geweldgebruik conform de geweldsinstructies wordt opgenomen. In het onderzoek wordt het navolgende voorstel voor een wettelijke bepaling in overweging genomen: “Niet strafbaar is de militair die geweld gebruikt in de rechtmatige uitoefening van zijn taak tot handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde en in overeenstemming met de regels die voor de uitvoering van deze taak zijn vastgesteld wanneer het daarmee beoogde doel dit, mede gelet op de aan het gebruik van geweld verbonden gevaren, rechtvaardigt en dat doel niet op een andere wijze kan worden bereikt.”

4.3.2 Procedures

De Commissie heeft geconstateerd dat de toepassing van de procedures binnen de strafvordering in militaire zaken tijdens de onderzoeksperiode zijn verbeterd. Zo wordt de militair die tijdens de uitoefening van zijn taken geweld aanwendt in eerste instantie niet langer gehoord als verdachte maar als getuige. Ook de commandant wordt gedurende een strafrechtelijk onderzoek steeds vaker gehoord. Voorts vinden tegenwoordig voorafgaand aan internationale militaire operaties bijeenkomsten plaats tussen Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee. Niet alle verbeteringen zijn echter geformaliseerd waardoor een waarborg ontbreekt dat zij ook in de toekomst zullen gelden. De Commissie is daarom van oordeel dat de procedures die binnen het huidige stelsel van het militaire strafrecht bij operaties van Nederlandse militairen naar risicogebieden gelden op een aantal punten nog niet voldoen aan de normen die de Commissie bij haar beoordeling hanteert. In concreto betreft het de volgende punten:

- Bij Defensie is niet formeel geregeld dat een militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie, een instructiekaart geweldgebruik krijgt uitgereikt. Dit kan ertoe leiden dat een militair, zonder dat hij over een dergelijke kaart beschikt, deelneemt aan gevechtshandelingen.
- Indien een aan een militaire operatie deelnemende militair wordt verdacht van een (ernstig) strafbaar feit, gepleegd tijdens de uitvoering van militaire taken, is er geen verplichting de commandant van de militair gedurende het opsporingsonderzoek als getuige te horen. Hierdoor wordt mogelijk geen gebruik gemaakt van voorhanden zijnde kennis van operationele omstandigheden. Deze kennis kan – naar het oordeel van de Commissie – waardevol zijn voor afwegingen in het strafrechtelijk onderzoek. De commandant kan namelijk verklaren over de grondslag en het doel van de operatie, het operatiegebied, de couleur locale, het dreigingsbeeld, de mate van stress, de aard en omvang van de opdracht die aan de eenheid waarvan de militair deel uitmaakt was gegeven, de samenstelling van de eenheid, welke middelen ter beschikking stonden en welke geweldsinstructies van toepassing waren. Voorts kan de commandant verklaren over de persoon van de militair en zijn staat van dienst. Deze informatie kan van belang zijn voor de vervolgingsbeslissing van het Openbaar Ministerie. Daarnaast kan het horen van de commandant leiden tot meer begrip van die zijde voor het opsporingsonderzoek. De commandant heeft tot taak de eventueel heersende gevoelens van ongenoegen over een strafrechtelijk onderzoek binnen zijn eenheid in goede banen te leiden.
- Defensie is bevoegd te besluiten dat een van een strafbaar feit verdachte militair terugkeert naar Nederland. De Koninklijke Marechaussee en de officier van

Justitie zijn bevoegd een verdachte aan te (laten) houden en over te (doen) brengen naar een plaats voor verhoor, al dan niet in het operatiegebied. Overbrenging naar Nederland op last van de officier van Justitie kan – bij ernstige strafbare feiten – na aanhouding aan de orde zijn in het belang van het onderzoek of voor (een doelmatige) toepassing van de voorlopige hechtenis. Het naar Nederland laten terugkeren van een militair kan onder omstandigheden mogelijk ongewenste gevolgen hebben voor de voortgang van de militaire operatie. Het in een operatiegebied horen van een verdachte militair kan nadelige gevolgen hebben voor het opsporingsonderzoek. Een en ander kan leiden tot conflicterende belangen tussen Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee.

- Het Openbaar Ministerie dient over alle van toepassing zijnde geweldsinstructies te kunnen beschikken. Defensie heeft voorafgaand aan de laatste operaties geweldsinstructies beschikbaar gesteld aan het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht bij het Openbaar Ministerie te Arnhem. Dit beschikbaar stellen is echter niet geformaliseerd waardoor geen garantie bestaat dat dit in de toekomst ook zal gebeuren.
- Indien een huishoudelijk onderzoek wordt gevolgd door een strafrechtelijk onderzoek, kan een militair die eerst in zijn hoedanigheid van militair ambtenaar een verklaring heeft afgelegd later als verdachte worden aangemerkt. De kans bestaat dat de militair tijdens het voorafgaande huishoudelijk onderzoek een voor zichzelf strafrechtelijk belastende verklaring aflegt. Er moet voor worden gewaakt dat deze gang van zaken niet in strijd komt met het EVRM (het *nemo tenetur* beginsel).
- Voorafgaand aan een militaire operatie hebben de commandant, de officier van Justitie en de detachementscommandant Koninklijke Marechaussee doorgaans bijeenkomsten. Ondanks het belang van een dergelijke bijeenkomst is deelname niet verplicht.
- De in de nota van 28 mei 1998 van het Openbaar Ministerie te Arnhem neergelegde aanwijzingen ten behoeve van de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven met militair aspect zijn, in het licht van de huidige en toekomstige vormen van operationele inzet van Nederlandse militairen, aan herziening toe.

Aanbevelingen procedures

Op grond van bovenstaande conclusies doet de Commissie de volgende aanbevelingen.

- 4 Defensie stelt een formele regeling op waarin wordt voorzien dat een militair, voorafgaand aan zijn deelname aan een militaire operatie een instructiekaart geweldgebruik krijgt uitgereikt met daarop in klare taal de voor hem geldende bepalingen over het gebruik van geweld.
- 5 De commandant van de militair wordt in het opsporingsonderzoek als getuige gehoord indien, gedurende een militaire operatie, een militair van zijn eenheid tijdens de uitvoering van militaire taken handelingen verricht die een vermoeden van een ernstig strafbaar feit opleveren.

- 6 De officier van Justitie overlegt persoonlijk, voorafgaand aan zijn besluit een van een strafbaar feit verdachte militair naar Nederland over te laten brengen, met de commandant van de militair.
- 7 Indien de officier van Justitie het noodzakelijk vindt dat een verdachte militair in het belang van het opsporingsonderzoek en/of de uitvoering van de (voortgezette) vrijheidsbeneming naar Nederland terugkeert en de commandant van de militair niet bereid is daaraan mee te werken, neemt de officier van Justitie contact op met de hoofdofficier van Justitie. De hoofdofficier bespreekt de terugkeer met de directeur Operaties bij de commandant der Strijdkrachten. Indien Defensie ook daarna niet bereid is aan de terugkeer mee te werken, kan de officier van Justitie niettemin - gebruikmakend van zijn bevoegdheid - opdracht geven tot overbrenging.
- 8 De afspraak tussen Defensie en het Openbaar Ministerie te Arnhem dat het Openbaar Ministerie te Arnhem op snelle en eenvoudige wijze over geweldsinstructies kan beschikken, wordt geformaliseerd. Rules of engagement zijn daarbij inbegrepen.
- 9 Tijdens een huishoudelijk onderzoek wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de bijzondere positie van de betrokken militair als bron van informatie in relatie tot een mogelijk later in te stellen strafrechtelijk onderzoek.
- 10 Voorafgaand aan een militaire operatie worden in een formeel overleg tussen de commandant, de detachementscommandant Koninklijke Marechaussee en de officier van Justitie, afspraken gemaakt over de wijze waarop, door wie, en wanneer gedurende de operatie wordt gecommuniceerd.
- 11 De nota van 28 mei 1998 van het Openbaar Ministerie te Arnhem betreffende aanwijzingen ten behoeve van de opsporing en behandeling van militaire en commune misdrijven met militair aspect, wordt herzien.

4.3.3 Toepassing procedures

De Commissie heeft geconstateerd dat er mede naar aanleiding van de zaak Eric O. veel maatregelen zijn getroffen om de hantering van de procedures en voorschriften in de praktijk te verbeteren. In de eerste plaats kan worden vermeld dat de Koninklijke Marechaussee met ingang van 1 januari 2006 een district Landelijke en Buitenlandse Eenheden heeft opgericht. Recent is daarbinnen de brigade Buitenlandsmisseries actief. Deze brigade is bij alle militaire operaties verantwoordelijk voor de uitvoering van de militaire politietaken waardoor de kennis en vaardigheden op dat gebied aldaar worden geconcentreerd. Ten tweede verwacht de Commissie dat de Koninklijke Marechaussee in de toekomst niet iedere vorm van geweldstoepassing zal hoeven te onderzoeken.

Ook het Openbaar Ministerie heeft gedurende de onderzoeksperiode inspanningen verricht om de kennis en vaardigheden te verbeteren. Zo wordt momenteel de laatste hand gelegd aan een 'Plan van aanpak versterking militaire (straf)rechtshandhaving voor het Openbaar Ministerie' en is voor elk operatiegebied een gebiedsofficier aangewezen die het vaste aanspreekpunt is voor de commandant.

Defensie heeft een Militair Juridische Dienst Krijgsmacht opgericht waarbinnen alle militair juristen zijn verenigd. De Militair Juridische Dienst Krijgsmacht heeft tot doel de militair-juridische expertise te bundelen en te verhogen.

Ondanks deze ontwikkelingen meent de Commissie dat de kennis en kunde, bij Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee, die vereist zijn om de taken naar behoren te vervullen, nog niet altijd toereikend zijn. Bovendien laat de samenwerking en communicatie tussen de verschillende betrokken organisaties soms te wensen over. Voor een belangrijk deel is dit terug te voeren op cultuurverschillen en gebrek aan begrip voor elkaars taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden.

Het thema 'toepassing procedures' wordt in twee subthema's besproken, te weten:

- 1 kennis en kunde;
- 2 communicatie en cultuur.

4.3.3.1 Kennis en kunde

Conclusie kennis en kunde

Blijvende aandacht verdient het verhogen van het kennisniveau en het uitbreiden van de ervaring bij de opsporingsambtenaren van de Koninklijke Marechaussee. In het bijzonder kan hieraan door het district Landelijke en Buitenlandse Eenheden worden vorm gegeven. Daarnaast vraagt het kennisniveau van het straf- en strafprocesrecht van commandanten aandacht. Uit het onderzoek is de Commissie gebleken dat dit niet altijd voldoende is. Dit kan de strafvordering in militaire zaken belemmeren. Ook dient speciale aandacht te worden gegeven aan de taken, bevoegdheden en functie-eisen van de functionarissen bij het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht bij het Openbaar Ministerie te Arnhem. De verbindingsofficier voor de Krijgsmacht vormt een schakel tussen het Openbaar Ministerie en Defensie en is bedoeld voor het ondersteunen van een goede afstemming tussen beide organisaties. Een voor betrokken partijen effectieve uitvoering van deze liaisonfunctie is gebaat bij een door het Openbaar Ministerie en Defensie formeel vastgestelde functiebeschrijving. Deze is thans niet beschikbaar.

Aanbevelingen kennis en kunde

- 12 De commandant Koninklijke Marechaussee maakt zichtbaar op welke wijze, tot welk niveau, met welke voorzieningen en in welke fasering hij de kwaliteit van de opsporingsonderzoeken en het ervaringsniveau van de opsporingsambtenaren verbetert.
- 13 De militair die als commandant zal deelnemen aan een militaire operatie in het buitenland, neemt voorafgaand daaraan deel aan een nader door Defensie te bepalen cursus straf- en strafprocesrecht.
- 14 De taken, verantwoordelijkheden, bevoegdheden en de opleidings- en ervaringseisen van de bij het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht werkzame functionarissen worden door Defensie en de hoofdofficier te Arnhem geëvalueerd en vervolgens gezamenlijk (opnieuw) vastgesteld. De functie-informatieformulieren worden vastgesteld. Het vastgestelde functie-informatieformulier wordt aan de gedetacheerde militair uitgereikt.
- 15 Alvorens de functie verbindingsofficier voor de Krijgsmacht aan een militair toe te wijzen, wordt de hoofdofficier te Arnhem tijdig in de gelegenheid gesteld daarover een advies aan Defensie uit te brengen.

4.3.3.2 Communicatie en cultuur

Conclusies communicatie en cultuur

Ook ten aanzien van de afstemming en communicatie tussen de betrokken organisaties wordt een aantal belangrijke verbeteringen gerealiseerd. Hierbij moet niet alleen worden gedacht aan het overleg tussen Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee voorafgaand aan militaire operaties, maar ook aan de werkbezoeken van de zaaksofficieren aan operatiegebieden. Samen met initiatieven gericht op het verhogen van kennis en kunde zullen deze activiteiten naar het oordeel van de Commissie er toe bijdragen dat het begrip voor elkaars taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden bij Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee wordt vergroot.

Dit komt evenzeer ten goede aan de kwaliteit van de toepassing van procedures. Ten aanzien van de verdere verbetering van de communicatie en afstemming behoeven de volgende aspecten nadere aandacht:

- Na incidenten stemmen Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee onderling te weinig af waardoor er soms te weinig gecoördineerd met de pers wordt gecommuniceerd. Door het ontbreken van concrete afspraken tussen de afzonderlijke persvoorlichtingsdiensten kan ontijdig gevoelige opsporingsinformatie bij de pers belanden en de beeldvorming in de media kleuren. Dit is hinderlijk voor de strafvordering in militaire zaken.
- Militairen beseffen soms onvoldoende dat iedereen die geweld gebruikt zich daarvoor dient te verantwoorden. Vanuit militair oogpunt is gebruik van geweld geoorloofd, mits... Vanuit oogpunt van het Openbaar Ministerie is gebruik van geweld niet geoorloofd, tenzij... Bij militairen leeft daarom eerder de gedachte dat verantwoording afleggen in het kader van een strafrechtelijk onderzoek, gelijk is aan het schuldig zijn aan een strafbaar feit.
- Militairen hebben soms onvoldoende begrip voor de taken en verantwoordelijkheden van de Koninklijke Marechaussee. De Koninklijke Marechaussee stuit in de uitoefening van haar militaire politietaken soms op onbegrip bij de operationele militaire eenheden waaraan zij is toegevoegd. Dit wordt versterkt door het feit dat de leidinggevende officieren van de Koninklijke Marechaussee vaak een rang hebben die bij andere krijgsmachtdelen tegenwoordig als opleidingsrang wordt beschouwd. Eén en ander kan ertoe leiden dat de commandant en zijn kaderleden de taak van de Koninklijke Marechaussee minder juist waarderen. Ook kunnen de als vergaand geziene bevoegdheden van met name de hulpofficier van Justitie (waaronder de bevoegdheid tot in verzekeringstelling) in relatie tot de militaire rang van de hulpofficier (vaak een onderofficier), tot onbegrip en moeizame communicatie aanleiding geven.
- In een brief van 8 mei 2001 van de hoofdofficier van Justitie te Arnhem is de Koninklijke Marechaussee gemachtigd de commandant informatie te verschaffen omtrent strafrechtelijke aangelegenheden. Voorts is in een operationele instructie van de Koninklijke Marechaussee een hoofdstuk gewijd aan het verstrekken van informatie aan commandanten. Het is echter niet altijd duidelijk welke informatie verstrekt mag worden. Bovendien is de Commissie gebleken dat ook niet iedereen altijd goed weet in *welke fase* van het onderzoek informatie mag worden gegeven.

Aanbevelingen communicatie en cultuur

- 16 Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee stellen een protocol op met betrekking tot het informeren van de pers en het publiek over publiciteitsgevoelige incidenten.
- 17 Het besef bij militairen dat iedereen die geweld gebruikt daarvoor verantwoording dient af te leggen wordt door Defensie vergroot.
- 18 Het begrip bij militairen voor de uitvoering door de Koninklijke Marechaussee van de militaire politietaak wordt door Defensie vergroot.
- 19 Bij grotere militaire operaties of als dit om andere reden geraden lijkt, is de rang van de van het detachement van de Koninklijke Marechaussee deeluitmakende hulpofficier van Justitie tenminste kapitein.
- 20 Ter verdere verbetering van de communicatie en afstemming tussen Openbaar Ministerie, Koninklijke Marechaussee en Defensie vindt bij militaire operaties op structurele basis overleg plaats tussen de procureur-generaal, de commandant der Strijdkrachten en de commandant Koninklijke Marechaussee. Dit overleg wordt mede gevoed door informatie en voorstellen afkomstig uit de driehoeksoverleggen op lager niveau.
- 21 Het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee maken inzichtelijk welke informatie, in welke gevallen mag worden verstrekt aan de commandant.

Tot slot

- 22 Tot slot beveelt de Commissie aan twee jaar na inwerkingtreding van de aanbevelingen een evaluatie te doen uitvoeren die tot doel heeft vast te stellen op welke wijze invulling is gegeven aan de aanbevelingen en wat daarvan de effecten zijn geweest.

Bijlagen

Bijlage 1 Instellingsbesluit

JU, DEF

Instelling Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen

Besluit van de Minister van Justitie en de Minister van Defensie van 20 december 2005, nr. 5393454/505, houdende de instelling Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen

De Minister van Justitie en de Minister van Defensie,

Gezien de door de Tweede Kamer aangenomen motie van de leden Van Baalen en Eijssink met het verzoek door onafhankelijke deskundigen een onderzoek te laten doen naar zowel de structuur, als de werkwijze en de procedures die bij de vervolging van uitgezonden militairen aan de orde zijn¹;

Overwegende:

- dat gedurende de afgelopen vijf jaren een aantal uitzendingen heeft plaatsgevonden van Nederlandse militairen naar risicogebieden;
- dat tijdens deze uitzendingen Nederlandse militairen zijn verdacht van en vervolgd voor strafbare feiten;
- dat het wenselijk is te onderzoeken of de organisatorische inbedding van het militaire strafprocesrecht, de gevolgde werkwijze en de procedures voldoende tegemoet komen aan de hoge eisen en specifieke omstandigheden van militaire operaties in risicogebieden;

Besluiten:

Artikel 1

1. In te stellen een onafhankelijke Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen.
2. De Commissie heeft tot taak te onderzoeken:
 - welke procedures gelden binnen het huidige stelsel van militair strafprocesrecht;
 - op welke wijze de geldende procedures in de praktijk worden gehanteerd;
 - aan welke criteria de procedures zouden moeten voldoen;
 - of de procedures en hantering daarvan bij uitzending van Nederlandse militairen naar risicogebieden voldoende;
 - of er bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk zijn en zo ja, welke.

Artikel 2

1. De commissie richt het onderzoek in overeenkomstig de door de Minister van Justitie en Defensie vastgestelde onderzoeksovereenkomst.
2. De commissie kan adviezen van derden inwinnen.

Artikel 3

In de Commissie hebben zitting:

- a. als lid, tevens voorzitter: mr. H.C.J.L. Borghouts;
- b. als leden:
 - mr. G.C. Gillissen;
 - mr. R.D.E. Daverschot.

Artikel 4

1. De Ministers van Justitie en Defensie stellen de commissie alle benodigde middelen en ondersteuning ter beschikking.
2. Een ieder die werkzaam is voor de commissie is voor de uitoefening van zijn taak terzake uitsluitend verantwoordelijk verschuldigd aan de commissie.

Artikel 5

1. De Commissie brengt zo spoedig mogelijk, en uiterlijk op 1 juni 2006, haar rapport uit aan de Minister van Justitie en de Minister van Defensie.
2. De Commissie zal aan de Minister van Justitie en de Minister van Defensie advies uitbrengen met betrekking tot de in artikel 1, tweede lid, vermelde onderwerpen, en indien haar onderzoek daartoe aanleiding geeft, andere onderwerpen die geregeld moeten worden in verband met militaire operaties in risicogebieden.

Artikel 6

De archiefbescheiden van de Commissie worden na haar opheffing of, zo de omstandigheden daartoe eerder aanleiding geven, zoveel eerder, overgebracht naar het archief van het Ministerie van Justitie.

Artikel 7

De leden van de Commissie ontvangen vacatiegelden op basis van het Vacatiegeldenbesluit 1988 en de daarop voor het Ministerie van Justitie geldende bepalingen, waarbij de Commissie als 'zwaar' in de zin van het Vacatiegeldenbesluit 1988 wordt aangemerkt. Daarnaast hebben de leden van de Commissie recht op vergoeding wegens reiskosten en verblijfskosten overeenkomstig het Reisbesluit binnenland.

Artikel 8

Dit besluit treedt in werking met ingang van de tweede dag na dagtekening van de Staatscourant waarin het wordt geplaatst en vervalt een jaar na plaatsing in de Staatscourant.

Artikel 9

Dit besluit kan worden aangehaald als: Besluit instelling Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen.

Dit besluit wordt in de Staatscourant gepubliceerd.

*Den Haag, 20 december 2005.
De Minister van Justitie,
J.P.H. Donner.
De Minister van Defensie,
H.G.J. Kamp.*

¹ Kamerstukken II, 2004–2005, 29800X, nr. 51.

Toelichting

In de afgelopen jaren hebben een aantal uitzendingen plaatsgevonden van Nederlandse militairen naar risicogebieden. Tijdens deze uitzendingen zijn er Nederlandse militairen verdacht van en vervolgd voor strafbare feiten. Mede naar aanleiding van de strafzaak tegen een marinier naar aanleiding van een schietincident in Irak in december 2003 is de vraag gerezen of de procedures die in dat soort gevallen gelden en de wijze waarop deze worden gehanteerd voldoende zijn toegespitst op de hoge eisen en de specifieke omstandigheden van militaire operaties in risicogebieden.

Naar aanleiding van de in het besluit aangehaalde motie, ingediend door de Tweede Kamerleden Van Baalen en Eijssink, is besloten onder voorzitterschap van mr. H.C.J.L. Borghouts een commissie in te stellen. Vanuit hun specifieke kennis en ervaring zijn als lid benoemd respectievelijk mr. G.C. Gillissen en mr. R.D.E. Daverschot.

Doel van het onderzoek is om antwoord te krijgen op de volgende vragen:

- welke procedures gelden binnen het huidige stelsel van militair strafprocesrecht;
- op welke wijze worden de geldende procedures in de praktijk gehanteerd;
- aan welke criteria de procedures zouden moeten voldoen;
- voldoen de procedures en hantering daarvan bij uitzending van Nederlandse militairen naar risicogebieden;
- zijn er bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk en zo ja, welke.

Het streven is erop gericht dat de Commissie uiterlijk 1 juni 2006 haar rapport met betrekking tot de in artikel 1, tweede lid, opgedragen taken aan de Minister van Justitie en de Minister van Defensie zal aanbieden.

*De Minister van Justitie,
J.P.H. Donner.
De Minister van Defensie,
H.G.J. Kamp.*

Uit: Staatscourant 23 december 2005, nr. 250 / pag. 19

Bijlage 2 Samenstelling Commissie en ondersteuning

Op 20 december 2005 hebben de minister van Justitie en de minister van Defensie de Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen ingesteld. In deze Commissie werden benoemd:

mr. H.C.J.L. (Harry) Borghouts (voorzitter)

mr. R.D.E. (Ruud) Daverschot (lid)

mr. G.C. (Gerard) Gillissen (lid)

De Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen is in haar onderzoekswerkzaamheden ondersteund door een secretariaat. De volgende leden maakten hier deel van uit:

mr. M.J. (Marnix) Alink (adjunct-secretaris)

drs. J.P.A. (Jacco) Kiemel (adjunct-secretaris)

drs. M. (Maarten) Koopman (adjunct-secretaris)

mr. I.V. (Ivo) Ottens (secretaris)

mr. M.J. (Margot) Suijkerbuijk (secretariaat-medewerker)

Voor de inbreng van onderzoeksmethodologie zijn twee onderzoekers van onderzoeks- en adviesbureau DSP-groep aangetrokken:

drs. A.G. (Bram) van Dijk

drs. O. (Oberon) Nauta

Bijlage 3 Verantwoording van de onderzoeksmethoden

De minister van Justitie en de minister van Defensie hebben op 20 december 2005 de Commissie evaluatie toepassing militair strafprocesrecht bij uitzendingen ingesteld. De Commissie heeft tot taak gekregen te onderzoeken:

- 1 welke procedures gelden binnen het huidige stelsel van militair strafprocesrecht;
- 2 op welke wijze de geldende procedures in de praktijk worden gehanteerd;
- 3 aan welke criteria de procedures zouden moeten voldoen;
- 4 of de procedures en de hantering daarvan bij uitzending van Nederlandse militairen naar risicogebieden voldoen;
- 5 of er bijzondere (aanvullende) voorzieningen noodzakelijk zijn en zo ja, welke.

Om deze vragen te beantwoorden zijn drie verschillende onderzoeksmethoden toegepast:

- 1 bestudering schriftelijke bronnen;
- 2 bestudering individuele militaire strafdossiers;
- 3 interviews sleutelfunctionarissen en deskundigen.

Bestudering schriftelijke bronnen

Tijdens het onderzoek is een groot aantal wetenschappelijke publicaties, berichten in de media, aanwijzingen en wet- en regelgeving geraadpleegd. De informatie daaruit is gebruikt om in hoofdstuk 2 en 3 een theoretisch kader op te stellen en heeft als bron gediend voor het opstellen van interviewvragen. De geraadpleegde schriftelijke bronnen zijn in bijlage 4 opgenomen.

Bestudering individuele militaire strafdossiers

Tijdens het onderzoek zijn strafdossiers bestudeerd die betrekking hebben op het strafrechtelijk onderzoek en de vervolging van Nederlandse militairen die gedurende de periode waarover het onderzoek zich uitstrekte, tijdens militaire operaties verdacht werden van het plegen van strafbare feiten. Voor de onderzoeksperiode zijn 306 parketnummers van dergelijke zaken bekend. Uit tabel B.3.1 blijkt dat in iets minder dan de helft van de zaken is vervolgd op basis van het Wetboek van Strafrecht. In minder dan de helft is vervolgd op basis van het Wetboek van Militair Strafrecht. De rest betreft delicten uit andere wetten. Uit tabel B.3.2 blijkt verder dat de meeste dossiers betrekking hebben op strafbare feiten gepleegd in Bosnië-Herzegovina. Afghanistan en Irak volgen op de tweede en derde plaats.

Tabel B.3.1 Ingeschreven strafzaken uitgesplitst naar wet(boek)

Wet(boek)	aantal strafzaken
Wegenverkeerswet 1994	12
Wetboek van Militair Strafrecht	133
Wetboek van Strafrecht	158
Opiumwet	2
Wet Wapens en Munitie	1
Totaal	306

Tabel B.3.2 Ingeschreven strafzaken uitgesplitst naar operatiegebied

Operatiegebied	aantal strafzaken
Afghanistan	41
Bosnië-Herzegovina	165
Cyprus	9
Eritrea	4
Ethiopië	10
Federale Republiek Joegoslavië	7
Irak	36
Kroatië	13
Macedonië	14
Oekraïne	1
Oman	1
Senegal	2
Singapore	2
Verenigde Arabische Emiraten	1
Totaal	306

Ten behoeve van het onderzoek heeft de Commissie Defensie en het Openbaar Ministerie verzocht aan te geven welke van de 306 zaken voor het onderzoek relevant kunnen worden geacht doordat deze voldeden aan één of meer van de volgende criteria:

- 1 knelpunten in de gehanteerde procedures;
- 2 een (mogelijke) politiek gevoelige lading;
- 3 toepassing van functioneel geweld.

Uit het totaal van 306 zaken zijn er door het Openbaar Ministerie 30 aangedragen die aan één of meer van deze criteria voldeden. Defensie heeft de Commissie op 2 zaken geattendeerd. De Commissie heeft binnen deze aangedragen zaken een verdere selectie gemaakt en uiteindelijk van 14 zaken de strafdossiers bestudeerd. Hiervoor is inzage gekregen in al het onderzoeksmateriaal dat bij het Openbaar Ministerie te Arnhem ligt opgeslagen. De hieruit verkregen informatie is verwerkt in deze rapportage en gebruikt om interviewvragen op te stellen. In bijlage 5 zijn de samenvattingen opgenomen van de afzonderlijke casus.

Interviews sleutelfunctionarissen en deskundigen

De Commissie heeft 30 interviews afgenomen met 39 militair strafrecht deskundigen en vertegenwoordigers van Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee.

De te interviewen functionarissen zijn verdeeld in de volgende functiegroepen: Deskundigen (i.c. wetenschap, advocatuur en rechterlijke macht); militairen en officieren van Justitie in uitvoerende functies, een hoofdofficier van Justitie, vlag- en opperofficieren en andere hogere ambtenaren. Bij het afnemen van de interviews is zoveel mogelijk getracht deze volgorde aan te houden. Op deze wijze kon bij latere interviews van de resultaten van de eerdere interviews gebruik worden gemaakt.

Voorafgaand aan elk interview werd contact opgenomen met de te interviewen functionaris en werd hem gevraagd welke onderwerpen hij aan de orde wenste te stellen. Tijdens het interview werden er zodoende naast de door de Commissie bepaalde onderwerpen ook onderwerpen besproken die door de te interviewen functionaris waren ingebracht. Het interview werd steeds zoveel mogelijk afgenomen door ten minste twee Commissieleden en vond mondeling plaats. De verslaglegging werd door het secretariaat verzorgd. Na goedkeuring door de geïnterviewde van het verslag werd dit door de voorzitter van de Commissie vastgesteld. In bijlage 6 is een lijst met geïnterviewde personen opgenomen.

Bijlage 4 Geraadpleegde schriftelijke bronnen

B 4.1 Parlementaire stukken

- Brief van de minister van Justitie en de minister van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Nota over een nieuw militair strafprocesrecht. *TK 1965-1966, nr. 8706*.
- Nota over een nieuw militair strafprocesrecht. Vraagpunten. *TK 1965-1966, 8706 nr. 3, p. 27*.
- Memorie van toelichting bij het wetsontwerp inzake de nieuwe regels van de militaire strafrechtspraak. *TK 1982-1983, 17804 (R 1228), nr. 5*.
- Brief van de minister van Justitie en de minister van Defensie van 25 november 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Aanbieding van het rapport: De opsporing in de militaire politietaak: Een evaluatie van de theorie en de praktijk van de opsporingsfunctie van de Koninklijke marechaussee bij de uitvoering van de militaire politietaak. *TK 1999-2000, 26237 en 26122, nr. 6*.
- Brief van de minister van Buitenlandse Zaken a.i. en van Defensie van 19 januari 2001 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal inzake actuele situatie en inzake besluit tot stationering van Apache-helicopters in Djibouti. *TK 22831, nr. 19*.
- Brief van de minister van Defensie van 27 juni 2002 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de stand van zaken van de Nederlandse bijdrage aan de operatie Enduring Freedom. *TK 2001-2002, 27925, nr. 63*.
- Brief van de minister van Defensie en de Staatssecretaris van Defensie van 30 juni 2003 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de omvang en samenstelling van de krijgsmacht. *TK 2002-2003, 28600 X, nr. 49*.
- Brief van de minister van Defensie en de Staatssecretaris van Defensie van 16 september 2003 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal; Prinsjesdagbrief, Op weg naar een nieuw evenwicht: De krijgsmacht in de komende jaren. *TK 2003-2004, 29200 X, nr. 4*.
- Brief van de minister van Defensie van 6 januari 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal naar aanleiding van een schietincident in de provincie Al Muthanna in Irak op 27 december 2003 waarbij een Iraakse man dodelijk gewond was geraakt. *TK 2003-2004, 23432, nr. 145 herdruk*.
- Brief van de minister van Defensie, de minister van Justitie en de Minister van Buitenlandse zaken van 26 februari 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de geweldsinstructies voor Nederlandse militairen in Irak. *TK 2003-2004, 23432, nr. 150*.
- Verslag van een algemeen overleg van de vaste commissie voor Defensie, de vaste commissie voor Justitie en de vaste commissie voor Buitenlandse zaken op 27 februari 2004 met de minister van Defensie, de minister van Justitie en de Minister van Buitenlandse Zaken over de brief van deze ministers van 26 februari 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de geweldsinstructies voor Nederlandse militairen in Irak. *TK 2003-2004, 23432, nr. 152*.
- Brief van de minister van Justitie van 30 maart 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de militaire expertise bij het Openbaar Ministerie. *TK 2003-2004, 29200 VI, nr. 130*.
- Brief van de minister van Defensie van 28 april 2004 aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal over juridische aspecten bij uitzendingen van militairen. *EK 2003-2004, 29200 X, C*.

- Brief van de minister van Justitie van 9 juni 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over vertrouwelijke correspondentie tussen bewindspersonen. *TK 2003-2004, 29200X, nr. 84.*
- Brief van de minister van Defensie van 9 juli 2004 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de Nederlandse deelname aan vredesmissies. *TK 2003-2004, 29521, nr. 6.*
- Behandeling op 24 november 2004 van de begroting van Defensie (29800X) voor het jaar 2005, TK 2004-2005. *Handelingen nr. 27, pp. 1736-1753.*
- Behandeling op 24 november 2004 van de begroting van Defensie (29800 X) voor het jaar 2005. *TK 2004-2005. Handelingen nr. 27, pp. 1736-1753.*
- Voortzetting op 25 november 2004 van de behandeling van de begroting van Defensie (29800 X) voor het jaar 2005. *TK 2004-2005, Handelingen nr. 28, pp. 1875-1917.*
- Brief van de Minister Van Defensie en de Minister van Buitenlandse zaken van 25 februari 2005 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het besluit van de regering om een taakgroep met "Special Forces" (SF) van ongeveer 165 militairen en een helikopterdetachement van ongeveer 85 militairen ter beschikking te stellen voor operatie Enduring Freedom in Afghanistan. *TK 2004-2005, 27925, nr. 159.*
- Verslag van een algemeen overleg op 10 maart 2005 van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken en de vaste commissie voor Defensie met de Minister van Buitenlandse Zaken, de minister van Defensie en de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking. *TK 2004-2005, 27925, nr. 167.*
- Brief van de minister van Defensie van 22 april 2005 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de toepassing van artikel 71 van het Wetboek van Militair Strafrecht en de aankondiging dat een wijzigingsvoorstel voor dit artikel in voorbereiding is. *TK 2004-2005, 27925, nr. 172.*
- Brief van de minister van Defensie van 13 juni 2005 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de verbetermaatregelen van de opleiding en training van personeel van de Koninklijke Marechaussee ter voorbereiding op uitzendingen. *TK 2004-2005, 29800 X, nr. 103.*
- Beleidsdebat op 10 mei 2005 over de Defensiebegroting 2005. *EK 2004-2005, Handelingen nr. 25, pp. 1069-1087.*
- Voortzetting beleidsdebat op 10 mei 2005 over de Defensiebegroting 2005. *EK 2004-2005, Handelingen nr. 25, pp. 1104-1134.*
- Brief van de minister van Defensie en de Staatssecretaris van Defensie van 28 oktober 2005 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal: Op weg naar een nieuw evenwicht. Tussenbalans. *TK 2005-2006, 30300X, nr. 15.*
- Brief van de minister van Defensie van 25 november 2005 aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal over de juridische aspecten van vredesoperaties. *EK 2005-2006, 30300 X, A.*
- Brief van de minister van Defensie van 1 februari 2006 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal naar aanleiding van de hoorzitting van de heer prof. dr. mr. G.J.J. Knoops op maandag 30 januari 2006 ter voorbereiding op de voorgenomen missie in Uruzgan. *TK 2005-2006, 27925, nr. 202.*
- Brief van de minister van Defensie en de Staatssecretaris van Defensie van 2 juni 2006 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over de actualisering van de Prinsjesdagbrief. *TK 2005-2006, 30300X, nr. 107.*

B 4.2 Boeken, artikelen en rapporten

- Burg, F.H. van der. Militair strafrecht zonder nucleaire paraplu. *Nederlands Juristenblad* 2004, afl. 33, pp. 1736-1739.
- Boddens Hosang, J.F.R. Bevelen en voorschriften in het strafrecht: het arrest in de zaak Erik O. is geen grondslag voor aanpassing van het militaire strafrecht. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 9, pp. 335-342.
- Coolen, G.L. De Nederlandse strafwet is op de militair van toepassing waar ter wereld hij zich ook bevindt. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 1992, afl. 1, pp. 1-4.
- Coolen, G.L. Tijd van oorlog, een verouderd begrip. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2000, afl. 7, pp. 270-274.
- Coolen, G.L. Een streep door de scherpe scheiding. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2000, afl. 7, pp. 275-280.
- Coolen, G.L. Dienstvoorschriften en dienstvoorschriften. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2001, afl. 3, pp. 107-111.
- Coolen, G.L. Overzicht jurisprudentie Wetboek van Militair Strafrecht. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2002, afl. 7, pp. 276-287.
- Coolen, G.L. *Militair straf- en strafprocesrecht*. Kluwer, 2004.
- Coolen, G.L. De Rijkswet geweldgebruik bewakers militaire objecten. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2004, afl. 3, pp. 89-96.
- Coolen, G.L. Gebruik van geweld in strijd met de regels. *Militair Rechtelijk Tijdschrift*, 2004, afl. 6, pp. 306.
- Coolen, G.L. Het OM en de krijgsmacht. *Ars Aequi* 54 (2005) 5, pp. 358-360.
- Coolen, G.L. Oorlog in Afghanistan. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 6, pp. 232-233.
- Coolen, G.L. Geoorloofd naar de regels van het oorlogsrecht. Artikel 38 WvMS nader beschouwd. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 9, pp. 362-364.
- Coolen, G.L. De individuele militair in het veld moet weten waar hij aan toe is. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2006, afl. 1, pp. 10-12.
- *De opsporing in de militaire politietaak: Een evaluatie van de theorie en de praktijk van de opsporingsfunctie van de Koninklijke marechaussee bij de uitvoering van de militaire politietaak*. Den Haag, november 1999. Aangeboden bij brief van de minister van Justitie en de minister van Defensie van 25 november 1999 aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (TK 1999-2000, 26237 en 26122, nr. 6).
- Dieben, J.D. en Dieben Th. *When does war become crime? Aspects of the criminal case against Eric O.* Wolf Legal Publishers 2005.
- Dolman, M.M., Ducheine, P.A.L., Gill, T.D., Walgemoed, G.F. Functioneel geweldgebruik in internationale operaties: een spiegel van rechtspraktijk en praktijk. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 10, pp. 369-420.
- Dörenberg, A.J.T. International Society for Military Law and the Law of War: Seminar on Military Jurisdiction. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2001, afl. 10, pp. 378-381.
- Ducheine, P.A.L. Geweldgebruik in het kader van vredesoperaties, verslag van het symposium ter gelegenheid van 100 jaar Militair Rechtelijk Tijdschrift. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2003, afl. 6, pp. 204-212.
- Ducheine, P.A.L., Walgemoed G.F. Militairen na 'rake zaken': de strafrechtelijke positie van militairen na functioneel geweldgebruik. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2004, afl. 7, pp. 309-324.
- Ducheine P.A.L. Militair functioneel geweld en de positie van militairen na "rake zaken". *Militaire Spectator* 2005, nr. 2, pp. 48-67. Ook verschenen in het *Marineblad februari* 2005, pp. 38-56.
- Eiting, R.M. Een 'klok en klepel' discussie op verschillende golflengten. *Carré* 2004, afl. 4/5, pp. 36-41 en *Carré* 2004, afl. 6, pp. 32-35.

- Fink, M.D. Ontwikkelingen rondom het militaire strafrecht naar aanleiding van het strafproces tegen Eric O. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 7, pp. 237- 244.
- Gill, T.D. Voordracht op 10 april 2006 ter gelegenheid van de oprichting van de Militair Juridische Dienst Krijgsmacht.
- Gonzales, I.E.W. De Nederlandse militair, waar ook ter wereld, en het beklagrecht ex art 12 Sv. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2006, afl. 5, pp. 145-153.
- Gossiaux, C. Les règles d'engagement: Norme Juridique nouvelle? *The Military Law and the Law of War Review* 2001, afl. 1-2, pp. 160-179.
- Horvat, S. Geweld door peace-keepers: een Belgisch etiologisch onderzoek. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2001, afl. 4, pp. 133- 148.
- Huisman, N. Tijd van oorlog in Afghanistan. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2006 , afl. 1, pp.1-9.
- Jofriet, J.R.G. *De evaluatiewetgeving van het militair straf- en tuchtrecht*. Gouda Quint, 2001.
- Klappe, B. Pilots Pills and Proportionality, Disciplinaire afhandeling van een 'friendly fire' incident in Afghanistan. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 1, pp. 1-12.
- Knoops, G.G.J. De (inter)nationaal strafrechtelijke betekenis en implicaties van geweldsinstructies voor buitenlandse militaire missies. *Delict en Delinquent* 2004, afl. 6/45, pp. 602-621.
- Knoops, G.G.J. De internationalisering van militair-strafrechtelijke aansprakelijkheden na Eric. O. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 9, pp. 317-334.
- Knoops, Geert-Jan Alexander. *Het tweede schot. Het ware verhaal over Eric O.* Bruna 2006.
- Langemeijer, F.F. De hercodificatie van het militaire straf-, strafproces- en tuchtrecht. *Themis* 1992, afl. 5, pp. 203-217.
- Lindner, G.L. *Parlementaire geschiedenis van het militaire straf-, strafproces- en tuchtrecht: deel II, militair strafrecht*. Gouda Quint 1992.
- Lindner, G.L. *Parlementaire geschiedenis van het militaire straf-, strafproces- en tuchtrecht: deel III, militair strafprocesrecht*. Gouda Quint 1992.
- Naert, F. De binding van NAVO- en EU-strijdkrachten aan mensenrechten bij operaties tegen terrorisme. *NJCM-Bulletin* 2005, afl. 7, pp. 909-919.
- Nolte, Georg (ed.). *European Military Law Systems*. Berlin 2003.
- Roos, Th. A. de. Naschrift bij het arrest van het gerechtshof te Arnhem, Militaire kamer van 4 mei 2005 in de zaak Eric O. (arrest gepubliceerd in *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 6, p. 213-224). *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2005, afl. 7, pp. 258-260.
- Schoten, van – Van der Meer, J. *Oorlog en vrede*. Getuigend Staatsrecht: liber amicorum A.K. Koekkoek, Leenknecht, Janse de Jonge, Hirsch Ballin (red.). Wolf Legal Publishers 2005.
- Schrijver N.J. Kroniek van het internationaal publiekrecht. *Nederlands Juristenblad*, 4 maart 2005, p. 487.
- Spijk, J.P., Gorp, A.M. van. Verslag van het XVle congress van de International Society for Military Law and the Law of War. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2003, afl. 6, pp. 213-218.
- Stafford, W.A. 'How to Keep Military Personnel from going to Jail for Doing the Right Thing: Jurisdiction, ROE & the Rules of deadly force'. *The Army Lawyer*, November 2000, pp. 1-25.
- Thomas, F. VN 'Rules of engagement'. *Een strafrechtelijke benadering*. Rede en Recht: Opstellen ter gelegenheid van het afscheid van prof. mr. N. Keijzer van de Katholieke Universiteit Brabant. Gouda Quint 2000.
- Timmer, Jaap. *Politiegeweld. Geweldgebruik van en tegen de politie in Nederland*. Kluwer 2005.
- Van den Bosch, c.s. *Militair straf- en tuchtrecht*. Kluwer losbladige uitgave.

- Veld, R. in het. Voordracht op 10 april 2006 ter gelegenheid van de oprichting van de Militair Juridische Dienst Krijgsmacht.
- Voetelink, J. Inzet van Nederlandse militairen en de Rules of Engagement. *Carré 2005, afl. 5, pp. 13-17.*
- Voetelink, J. Juridische consequenties van het MOU, De zaak Erik O. *Militair Rechtelijk Tijdschrift 2005, afl. 9, pp. 343-350.*
- Voetelink, J. Rechtmatigheid van geweldgebruik tussen staten in de 21e eeuw: Een momentopname. *Militair Rechtelijk Tijdschrift 2006, afl. 3, pp. 81-93.*
- Wolusky, G.A. Combat Crime, Rules of Engagement in Military Courts-Martial. *The Military Law and the Law of War Review, editie XXXVIII-1999, afl. 1, pp. 93-113.*
- Ybema, S.B. Voordracht op 10 april 2006 ter gelegenheid van de oprichting van de Militair Juridische Dienst Krijgsmacht.

B 4.3 Aanwijzingen, besluiten en instructies

- Taakveldberaad Koninklijke Marechaussee Militaire Politietak. *Instellingsbesluit van 9 april 2002 van de minister van Defensie, nr. 2002001013*
- Bestuursraad Koninklijke Marechaussee. *Instellingsbesluit van 16 juli 2001 van de minister van Defensie, nr. 2001002320*
- Algemeen organisatiebesluit Defensie 2005.
- Subtaakbesluit dienstonderdeel SG 2005.
- Contacten met publiciteitsmedia. *Aanwijzing van 6 oktober 1992 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/848.*
- Eenvormige procedure voor het instellen van huishoudelijke onderzoeken. *Aanwijzing van 14 november 2000 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/868.*
- Besturing Koninklijke Marechaussee. *Aanwijzing van 22 augustus 2005 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/904.*
- Melding bijzondere gebeurtenissen. *Aanwijzing van 2 november 2005 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/906.*
- Externe contacten. *Aanwijzing van 19 november 2005 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/907.*
- Militair Juridische Dienst Krijgsmacht. *Aanwijzing van 28 maart 2006 van de secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie, nr. A/910.*
- Handleiding behandeling gevoelige zaken. *Aanwijzing van het College van procureurs-generaal van 15 juni 2001.*
- Positie van militairen bij geweldsaanwending. *Aanwijzing van 28 oktober 2004 van het College van procureurs-generaal, nr. PaG/BJZ/7612, aan de hoofdofficier van Justitie te Arnhem.*
- Subtaakbesluit Defensiestaf 2005.
- Voortijdige terugkeer bij uitzendingen. *Aanwijzing van 15 december 2005 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-123.*
- Contacten met de media. *Aanwijzing van 15 december 2005 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-155.*
- Aansturing van Militaire Operaties. *Aanwijzing van 15 december 2005 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-300.*
- Informatievoorziening en rapportages bij vredesoperaties. *Aanwijzing van 15 december 2005 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-301.*
- Black-Hole procedure. *Aanwijzing van 7 februari 2006 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-303.*
- Calamiteiten en ongevallenmanagement bij Defensie. *Aanwijzing van 15 december 2005 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-344.*

- Melding van (mogelijke) schendingen van het humanitaire oorlogsrecht. *Aanwijzing van 26 september 2003 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-1100.*
- Rechtsmacht over Nederlandse militairen tijdens oefeningen en/of operaties in het buitenland. *Aanwijzing van 26 september 2003 van de commandant der Strijdkrachten, nr. A-1101.*
- Informatieverstrekking. *Operationele Instructie Koninklijke Marechaussee, van 11 januari 2006, nr. II-20-a.*

B 4.4 Jurisprudentie

- Wetboek van Militair Strafrecht geen *lex specialis* ten opzichte van het commune strafrecht. *Hoge Raad der Nederlanden 23 december 1980. Militair Rechtelijk Tijdschrift 1981, p. 300, m.nt. W.H.V.*
- Funke tegen Frankrijk. *EHRM 25 februari 1993.*
- Murray tegen het Verenigd Koninkrijk. *EHRM 8 februari 1996.*
- Saunders tegen het Verenigd Koninkrijk. *EHRM 17 december 1996.*
- Loizidou tegen Turkije. *EHRM 18 december 1996.*
- Andronicou en Constantinou tegen Cyprus. *EHRM 9 oktober 1997.*
- Kaya tegen Turkije. *EHRM 19 februari 1998.*
- Gulec tegen Turkije. *EHRM 27 juli 1998.*
- Ergi tegen Turkije. *EHRM 28 juli 1998.*
- Ihan tegen Turkije. *EHRM 27 juni 2000.*
- Gul tegen Turkije. *EHRM 14 december 2000.*
- Berktaş tegen Turkije. *EHRM 1 maart 2001.*
- Hugh Jordan tegen het Verenigd Koninkrijk. *EHRM 14 mei 2001.*
- Bankovich e.a. tegen België e.a. *EHRM 12 december 2001. Bulletin van het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten 2002, p. 631 e.v., m.nt. Kamminga.*
- Allan tegen het Verenigd Koninkrijk. *EHRM 5 november 2002.*
- Slapen op post. Rechtbank te Arnhem, *militaire kamer 1 maart 2004. Militair Rechtelijk Tijdschrift 2004, afl. 4, pp. 148-154, m.nt. G.L.C.*
- Slapen op post. Gerechtshof te Arnhem, *militaire kamer 8 september 2004, nr. 21-001521-04.*
- Eric O. Rechtbank te Arnhem, *militaire kamer 18 oktober 2004. Militair Rechtelijk Tijdschrift 2004, afl. 10, pp. 443-459.*
- Issa tegen Turkije. *EHRM 16 november 2004.*
- Eric O. Gerechtshof te Arnhem, *militaire kamer 4 mei 2004, Militair Rechtelijk Tijdschrift 2005, afl. 6, pp. 213-224.*
- Nachova tegen Bulgarije. *EHRM 6 juli 2005.*
- McCann e.a. tegen het Verenigd Koninkrijk. *EHRM 27 september 2005.*
- Slapen op post. *Hoge Raad der Nederlanden 11 oktober 2005. Militair Rechtelijk Tijdschrift 2006, afl. 5, pp. 157-170, m.nt. M.M.D.*
- Hussein tegen Albanië. *EHRM 14 maart 2006.*
- McBride tegen het Verenigd Koninkrijk. *EHRM 9 mei 2006.*

B 4.5 Symposia

Geweldgebruik in het kader van vredesoperaties, thema's en bijdragen. *Militair Rechtelijk Tijdschrift* 2003, afl. 9.

Thema 1: Vredesoperaties en humanitair oorlogsrecht, pp. 331-353.
Bijdragen van Gill, T.D. en Bakker, J.T.

Thema 2: Rules of engagement in vredesoperaties.
Boddens Hosang, J.F.R. Rules of engagement: Het politiek-juridische struikelblok voor de militaire commandant. pp. 354-370.

Diepenbrugge, J.A. van. Leidt de integratie van politieke, juridische en operationele aspecten in de Rules of engagement in het kader van vredesoperaties tot vage en multi-interpretabele regels? pp. 371-375.

Thema 3: Geweldsinstructies vanuit strafrechtelijk perspectief.
Coolen, G.L. Geweldsinstructies vanuit strafrechtelijk oogpunt gezien. pp. 376-390.

Jörg, N. Een opmerking over de reikwijdte van het beroep op ambtelijk bevel en een opmerking over de delictskeuze van de officier van Justitie in militaribus. pp. 390-392.

Ducheine, P.A.L. Nabeschouwing. pp. 393-396.

The Rule of Law in Peace Operations. General Report by the International Society for Military Law and the Law of War. XVIIth Congress of the International Society for Military Law and the Law of War. Scheveningen, 16-21 May 2006.

Bijlage 5 Casus

B 5.1 Inleiding

Teneinde een beeld te krijgen van de strafzaken die gedurende de onderzoeksperiode ter beoordeling aan de afdeling militaire zaken van het Openbaar Ministerie te Arnhem zijn voorgelegd, heeft de Commissie een studie uitgevoerd naar strafdossiers. Daarbij is een drietal criteria geformuleerd waaraan een zaak in ieder geval diende te voldoen wilde deze worden meegenomen in het onderzoek, te weten:

- 1 aanwezigheid van knelpunten in de gehanteerde procedures;
- 2 een (mogelijke) politiek gevoelige lading;
- 3 toepassing van functioneel geweld.

Uit een totaal van 306 zaken zijn door het Openbaar Ministerie 30 aangedragen die aan deze criteria voldeden. Daarnaast is aan het Ministerie van Defensie gevraagd of er zaken waren die zij relevant achtten. Verder is gezien of de interviews aanleiding vormden bepaalde zaken te bestuderen. De onderstaande 14 zaken waren naar het oordeel van de Commissie het meest relevant voor het onderzoek. Mede gelet op de privacy van de betrokken militairen zijn de samenvattingen geanonimiseerd en heeft elke zaak een titel gekregen die de lading dekt. Alleen de zaak van de sergeant-majoor der mariniers Eric O. heeft een dermate grote bekendheid gekregen dat de Commissie heeft besloten om de zaak onder deze naam aan te duiden. In chronologische volgorde betreft het de volgende strafdossiers:

- Schade veroorzaakt door een laag vliegende helikopter;
- Tankongeval met dodelijke afloop;
- Een onderzoek naar mogelijke schending van het oorlogsrecht (proces-verbaal in 2003);
- Onrust op de basis in Banja Luka;
- Slapende mariniers;
- Sergeant-majoor der mariniers Eric O.;
- Vier schietincidenten in Irak;
- Schietongeval zonder melding;
- Droge klap;
- Commotie na een huiszoeking;
- Chinook-ongeval in Afghanistan.

In verband met deze 14 zaken is aan het ministerie van Justitie en het ministerie van Defensie gevraagd de Commissie andere dan zich in het strafdossier bevindende stukken in te laten zien of te overleggen. De bevindingen van de Commissie uit deze stukken zijn meegenomen in de onderstaande samenvattingen.

De bedoeling van de samenvattingen is te beschrijven welke problematiek zich in relatie tot de onderzoeksvragen heeft voorgedaan. Ter wille van de leesbaarheid en de privacy van betrokkenen heeft de Commissie ervoor gekozen de casus zo veel mogelijk in eigen bewoordingen te beschrijven.

B 5.2 Schade veroorzaakt door een laag vliegende helikopter

Op 1 mei 2001 omstreeks 15.00 uur werd door een sergeant-majoor melding gemaakt bij de Koninklijke Marechaussee van het feit dat er zich bij hem een Nederlandse soldaat had gevoegd. Deze soldaat was ooggetuige geweest van het veroorzaken van schade aan een autowasplaats direct buiten de basis van de *Stabilisation Force* (SFOR) te Banja Luka in Bosnië-Herzegovina. De schade zou zijn ontstaan door de downwash (de neerwaarts gerichte, krachtige luchtverplaatsing veroorzaakt door de rotorbladen van een helikopter) van een laag overgevlogen Nederlandse helikopter. Om schade door downwash te voorkomen was in een aanwijzing vastgelegd dat niet te laag mocht worden gevlogen. Door de Koninklijke Marechaussee werd besloten direct ter plaatse te gaan.

Achteraf werd vastgesteld dat, waarschijnlijk doordat de helikopter zo laag over de wasplaats was overgevlogen, downwash was veroorzaakt. Op 3 mei 2001 werd er naar aanleiding van de getuigenverhoren contact gezocht met de officier van Justitie te Arnhem. Door hem werd opdracht gegeven beide bemanningsleden van de helikopter te horen als verdachte van het plegen van overtreding van artikel 136, 137, 168 en 169 van het Wetboek van Militair Strafrecht. Uiteindelijk werd alleen de vlieger door de officier van Justitie als verdachte aangemerkt.

In eerste instantie werd de vlieger (pilot flying) door het Openbaar Ministerie een transactie aangeboden. Deze transactie werd niet door de vlieger geaccepteerd aangezien hij zich niet kon verenigen met het feit dat een bedrijfsongeval tot zijn strafrechtelijke vervolging zou leiden. Hij was allereerst van oordeel dat een dergelijk incident tuchtrechtelijk diende te worden afgedaan. Daarnaast deed hij een beroep op het zogenaamde crewconcept aangezien hij van oordeel was dat, indien het Openbaar Ministerie tot vervolging zou overgaan, de gehele bemanning zou moeten worden vervolgd. Het Openbaar Ministerie was echter van oordeel dat de wetgever, blijkens de memorie van toelichting bij artikel 168 van het Wetboek van Militair Strafrecht, bewust de mogelijkheid had geschapen ook één lid van de bemanning te vervolgen. In hoger beroep honoreerde het gerechtshof in zoverre het beroep op het voornoemde crewconcept dat zij aannemelijk achtte dat de gezagvoerder en de pilot flying zo gelijkwaardig waren dat zij ook strafrechtelijk gelijk verantwoordelijk waren. Voor het andere crewlid, de loadmaster, lag dit naar oordeel van het hof anders. Het hof verklaarde de vlieger schuldig zonder oplegging van straf.

B 5.3 Tankongeval met dodelijke afloop

Op 8 mei 2001 vond tijdens een oefening in Bugojno in Bosnië-Herzegovina een ongeval plaats waarbij een militair om het leven kwam en drie militairen gewond raakten. Het ongeval gebeurde toen een Crowd and Riot Control-peloton van de 14e Afdeling Veldartillerie een zogenaamde doorschrijding, het doorbreken van een barricade met behulp van een bergingstank, beoefende.

Crowd and Riot Control (CRC) is militair optreden dat primair is gericht op het in bedwang houden van een massa of menigte, met als doel burgers af te schrikken, of te verhinderen dat zij de openbare orde verstoren.

De Chef Defensiestaf (thans de commandant der Strijdkrachten) was verantwoordelijk voor de coördinatie van het beleid ten aanzien van CRC en voor de planning en uitvoering van CRC-optreden in uitzendgebieden. Door hem werd besloten voor de uitvoering van de taak in Bosnië-Herzegovina Nederlandse militairen op te leiden voor de Crowd and Riot Control. De opleidingen op dit gebied werden door de Koninklijke Marechaussee verzorgd. Blijkens verschillende rapporten en verklaringen

was de opleiding van CRC-eenheden van de Koninklijke Landmacht in de periode 1997-2001 niet optimaal verlopen. De Koninklijke Marechaussee was daarnaast door capaciteitsgebrek niet altijd in staat geweest de gevraagde opleidingen te verzorgen.

In het voorjaar van 2001 werd besloten het CRC-peloton van de 14e Afdeling Veldartillerie naar Bosnië-Herzegovina te zenden. Door omstandigheden had niet al het personeel van het CRC-peloton de volledige opleiding bij de Koninklijke Marechaussee kunnen volgen. Na hun aankomst in Bosnië-Herzegovina werd er door de twee secties van het CRC-peloton een doorschrijding geoefend. Achteraf werd vastgesteld dat:

- de sectiecommandant van de tweede sectie de doorschrijding nooit eerder zelf had beoefend;
- de bemanning van de bergingstank niet was opgeleid voor CRC-optreden en de doorschrijding nooit had beoefend;
- de bestuurder onder pantserluik zat en daardoor een beperkt uitzicht had;
- de bestuurder van de bergingstank weinig ervaring had met het besturen van de bergingstank terwijl hij onder pantser zat;
- de weg waarop de doorschrijding plaatsvond smaller was dan de wegen waarop men in Nederland had geoefend;
- de sectiecommandant zelf aan de oefening had toegevoegd dat de motor van de bergingstank, tijdens het openen van de linies, een hoog toerental moest maken.

Gelet op de complexiteit van de oefening, de mate van geoefendheid van de deelnemers en de situatie ter plaatse werd achteraf, ondermeer door de Inspecteur-generaal der Krijgsmacht, geoordeeld dat de keuze dit scenario niet stapsgewijs te beoefenen als niet adequaat kon worden aangemerkt.

Na het ongeval werd door de Koninklijke Marechaussee een strafrechtelijk onderzoek ingesteld. Het proces-verbaal werd aangeboden aan het Openbaar Ministerie te Arnhem. Het ongeval zelf was op video vastgelegd. Het proces-verbaal gaf in eerste instantie niet voldoende duidelijkheid. Derhalve werd door de officier van Justitie om een aanvullend onderzoek verzocht. Uiteindelijk zag de officier van Justitie geen aanleiding om vervolging in te stellen.

B 5.4 Een onderzoek naar een mogelijke schending van het oorlogsrecht

In 2003 werd door een ex-vriendin van een marinier melding gemaakt bij de Koninklijke Marechaussee van het feit dat zij van haar ex-vriend had vernomen dat Nederlandse mariniers in Eritrea leden van de lokale bevolking om het leven hadden gebracht. Er werd een onderzoek gestart naar de door haar geuite beschuldigingen. De mariniers zouden in 2001 uitgezonden zijn geweest naar Eritrea. Allereerst werd er door het Openbaar Ministerie contact opgenomen met de afdeling Juridische Zaken bij de Marinestaf om na te gaan of deze mariniers daadwerkelijk in Eritrea waren geweest. Blijkens een briefwisseling tussen de officier van Justitie en het hoofd van de afdeling Juridische Zaken bij de Marinestaf verliep de communicatie niet bevredigend. Daarnaast werd een memo binnen de Koninklijke Marine verspreid met informatie waarvan de Openbaar Ministerie uitdrukkelijk had gesteld dat het 'strikt vertrouwelijk' was.

Vervolgens werd onderzoek gedaan naar een mogelijke schending van het humanitair oorlogsrecht. Ondanks het feit dat het Openbaar Ministerie van mening was dat op stafniveau niet de nodige medewerking was verleend, werd door de Koninklijke Marechaussee aangegeven dat zij tijdens het onderzoek geen verstoringen of

tegenwerkingen hadden ondervonden van de zijde van de Koninklijke Marine en dat de bereidheid tot medewerking optimaal was. In de periode van 12 april 2003 tot en met 31 mei 2004 werden 33 mariniers en 2 burgers, die werkzaam waren geweest in het operatiegebied, als getuige gehoord. In het onderzoek werden geen aanwijzingen gevonden die erop wezen dat de mariniers het humanitair oorlogsrecht hadden geschonden.

B 5.5 Onrust op de basis in Banja Luka

Op zondag 23 februari 2003 omstreeks 06.00 uur werd er een hevig bloedende en geheel naakte sergeant-majoor van de Koninklijke Luchtmacht aangetroffen voor een van de slaapvertrekken op de militaire basis van de 'European Force' te Banja Luka in Bosnië-Herzegovina. Uit de verklaringen werd opgemaakt dat de sergeant-majoor naakt bij een collega militair (korporaal) van de Koninklijke Landmacht in bed was gestapt. Deze militair werd er op zijn beurt van verdacht samen met zijn kamergenoot (eveneens een korporaal van Koninklijke Landmacht) de sergeant-majoor ernstig te hebben mishandeld en hem vervolgens met grof geweld uit het slaapvertrek te hebben verwijderd.

Blijkens het proces-verbaal was de Britse ordedienst als eerste ter plaatse en door deze werd de plaats delict afgezet. Korte tijd later arriveerden drie leden van de Koninklijke Marechaussee.

Rond het middaguur van 23 februari 2003 werd door de leden van de Koninklijke Marechaussee contact opgenomen met de officier van Justitie te Arnhem. Op zijn last werden de verdachten van voornoemde mishandeling op 23 februari 2003 omstreeks 16.00 uur buiten heterdaad aangehouden door het personeel van de Koninklijke Marechaussee.

In verband met het ontbreken van faciliteiten ter plaatse in Banja Luka, werd door de officier van Justitie tevens bevolen dat de verdachten naar Nederland dienden te worden overgebracht om aldaar in verzekering te worden gesteld. In overleg met de officier van Justitie werd vervolgens de eerstvolgende vlucht geboekt, te weten op 24 februari 2003. Beide verdachten werden onder begeleiding van de Koninklijke Marechaussee vanuit Zagreb naar Amsterdam overgebracht en diezelfde dag omstreeks 14.00 uur in verzekering gesteld.

Op maandag 24 februari 2003 werd het personeel van de technische recherche vanuit het district Koninklijke Marechaussee Gelderland-Overijssel-Flevoland in opdracht van de officier van Justitie naar Bosnië-Herzegovina gevlogen teneinde een technisch sporenonderzoek in te stellen op de plaats delict.

Achteraf is gebleken dat het opsporingsonderzoek niet helemaal goed en zorgvuldig is uitgevoerd. De twee militairen die van mishandeling werden verdacht zijn niet afgezonderd neergezet waardoor hen de mogelijkheid werd gegeven de verklaringen op elkaar af te stemmen. Tevens werd hen de gelegenheid geboden te gaan douchen, terwijl reeds bekend was dat er mogelijk ook sprake was van een seksueel delict. Tenslotte werd de plaats delict niet goed afgezet waardoor een aantal sporen verloren is gegaan. Ook is uit het dossier gebleken dat één van de leden van de Koninklijke Marechaussee, die belast was met het verhoren van onder meer de verdachten, de avond vóór het incident uit was gegaan met het slachtoffer.

In eerste aanleg werden de beide verdachten door de militaire kamer van de rechtbank veroordeeld. De militaire kamer van het gerechtshof te Arnhem was echter

van oordeel dat het opsporingsonderzoek door de Koninklijke Marechaussee te eenzijdig op het vaststellen van de schuld van de verdachte (korporaal) was gericht. Volgens het hof was in het opsporingsonderzoek volstrekt onvoldoende aandacht besteed aan de reeds in een zeer vroeg stadium afgelegde verklaring van verdachte dat hij door de sergeant-majoor seksueel zou zijn benaderd. Het hof oordeelde dat, ondanks het feit dat het onderzoek ter plaatse onder moeilijke omstandigheden was uitgevoerd, het niet zozeer ging om de breedte (kwantiteit) van het onderzoek als wel om de diepte (kwaliteit) daarvan. Het hof erkende dat de verdachte de grenzen van proportionaliteit en subsidiariteit en daarmee de grenzen van de noodzakelijke verdediging had overschreden, doch was van oordeel dat er was gehandeld op grond van een nog aanwezige gemoedsbeweging (angst of radeloosheid) die direct door de bedoelde aanranding werd veroorzaakt. Om die reden kwam het hof tot de conclusie dat de verdachte niet strafbaar was aangezien hij had gehandeld in de situatie van noodweerexces als bedoeld in artikel 41, lid 2, van het Wetboek van Strafrecht. De kamergenoot, in eerste aanleg veroordeeld ter zake van mishandeling, zwaar lichamelijk letsel tot gevolg hebbend, werd in hoger beroep vrijgesproken aangezien hij volgens het hof geen mishandelende gedraging had verricht en evenmin als medepleger kon worden aangemerkt.

B 5.6 Slapende mariniers

Op 22 augustus 2003 werd namens de commandant van *Stabilization Force Iraq 1* (SFIR1) aangifte gedaan van het feit dat twee mariniers op 15 augustus 2003 tijdens de wachtdienst op een observatiepost (wachtpost 5 op "Camp Smitty") te As Samawah in Irak in slaap waren gevallen. Door de ter plaatse aanwezige Koninklijke Marechaussee werd contact opgenomen met de officier van Justitie te Arnhem. Blijkens een mailwisseling tussen twee behandelende officieren van Justitie van het Openbaar Ministerie te Arnhem was de kwaliteit van het proces-verbaal dusdanig onder de maat dat het noodzakelijk werd geacht de Koninklijke Marechaussee bij het Openbaar Ministerie te Arnhem te ontbieden en een nieuw proces-verbaal te laten opmaken.

De officier van Justitie heeft de zaak aangegrepen om een proefproces te voeren met als doel meer duidelijkheid te krijgen over het toepassingsbereik van het begrip 'tijd van oorlog'. In de tenlastelegging werd daarom 'tijd van oorlog' als bestanddeel opgevoerd, zij het dat dit niet als strafverzwarende omstandigheid werd aangewend: de eis voor zowel het primair (met het bestanddeel 'tijd van oorlog'- als het subsidiair (zonder dit bestanddeel) tenlastegelegde feit was gelijk. De rechtbank en het gerechtshof waren van oordeel dat 'tijd van oorlog' in Irak niet aanwezig was. Dit mede omdat:

- er in casu niet kon worden gesproken van oorlog in volkenrechtelijke zin gelet op het bepaalde in artikel 87 Wetboek van Strafrecht en artikel 96 Grondwet;
- de voor toepasselijkheid van het in artikel 71 Wetboek van Militair Strafrechtrecht vermelde vereiste bekendmaking niet had plaatsgehad;
- deelname aan vredes- en veiligheidsoperaties in internationaal verband niet zonder meer als oorlog of als feitelijke oorlogsomstandigheden kon worden geclassificeerd;
- er slechts sprake was van een lage dreiging en een lage alert-status.

Door de rechtbank werd ook opgemerkt dat de huidige terminologie (tijd van oorlog) in het Wetboek van Militair Strafrecht onvoldoende aansluiting vond bij de veranderende operationele omstandigheden Defensie haar internationale taken moet verrichten.

B 5.7 Sergeant-majoor der mariniers Eric O.⁸¹

Op zaterdag 27 december 2003 omstreeks 16.20 uur werd de Koninklijke Marechaussee bij de *Stabilization Force Iraq 2* (SFIR2) door de opvolgend commandant van het 2e mariniersbataljon van SFIR2 (hierna: de opvolgend commandant) geïnformeerd dat er die middag omstreeks 13.50 uur een schietincident had plaatsgevonden op de Main Supply Route Jackson in de provincie Al Muthana te Irak.

Volgens de opvolgend commandant had een sergeant-majoor van de mariniers van de *Quick Reaction Force* tijdens een optreden van deze eenheid geschoten en was een Irakees dodelijk getroffen. De identiteit van de Irakees was volgens de opvolgend commandant bekend bij de commandant van de in Al Khidr gelegerde 23e infanteriecompagnie. Het stoffelijk overschot zou zich in het ziekenhuis te Al Khidr bevinden doch later werd medegedeeld dat dit was overgebracht naar het ziekenhuis te As Samawah. Aldaar bleek de Koninklijke Marechaussee dat het aan de familie was meegegeven. De Koninklijke Marechaussee kreeg geen toestemming het lichaam op te graven. Het was derhalve niet meer mogelijk het stoffelijk overschot te (laten) onderzoeken of daarvan foto's te nemen.

Naar aanleiding van de melding door de opvolgend commandant werd door de Koninklijke Marechaussee contact opgenomen met de dienstdoende piketofficier van het Openbaar Ministerie te Arnhem. De officier van Justitie gaf de Koninklijke Marechaussee rond 19.00 uur (Irakese tijd) opdracht het incident nader te onderzoeken.

Uit het strafdossier is gebleken dat eerder genoemde sergeant-majoor, genaamd Eric O., commandant was van de *Quick Reaction Force* en dat hij omstreeks 15.15 uur, kort voor terugkeer op de Nederlandse compound te As Samawah, buiten de poort een debriefing had gehouden. De Koninklijke Marechaussee was toen nog niet op de hoogte van het incident. Later die middag kon de Koninklijke Marechaussee een technisch onderzoek doen op de plaats van het incident. Daar werden onder meer op de grond een patroonhuls en bloedvlekken aangetroffen, op een onderlinge afstand van ongeveer 100 meter.

In een proces-verbaal van 30 december 2003 werd aangegeven dat de sfeer op de compound te As Samawah grimmig was. Als voorbeeld werd gegeven dat aanwezige mariniers demonstratief de gemeenschappelijke eetzaal verlieten zodra deze door personeel van de Koninklijke Marechaussee werd betreden.

Op 30 december 2003 werd het Ministerie van Defensie door het Openbaar Ministerie geïnformeerd over het voornemen sergeant-majoor O. aan te houden en over de wenselijkheid hem naar Nederland te laten terugkeren. Blijkens een interne notitie van het Openbaar Ministerie reageerde Defensie in eerste instantie positief, maar later die dag werd medegedeeld dat Defensie niet voornemens was sergeant-majoor

Noot 81 In een radio-uitzending op 31 maart 2006 (VPRO-Argos) en een tv-uitzending op 11 april 2006 (Netwerk) is bekend geworden dat sergeant-majoor Eric O. in december 1997 heeft deelgenomen aan operatie Amber Star, waarbij in Bosnië-Herzegovina personen zijn gearresteerd die verdacht werden van oorlogsmisdaden. Daarbij is een gewonde gevallen. Zie ook Timmer, Jaap. *Politiegeweld. Geweldgebruik van en tegen de politie in Nederland*. Kluwer 2005, pp. 463-466. De Commissie heeft inzage gekregen in het dossier maar geoordeeld dat deze zaak buiten dit onderzoek blijft. Daar zijn twee redenen voor. In de eerste plaats valt de gebeurtenis van 1997 ruim buiten de opgedragen onderzoeksperiode. In de tweede plaats zijn er ten aanzien van het onderzoek naar de aard en toedracht van het betreffende schietincident, geen bijzonderheden te melden. De zaak is derhalve niet illustratief voor eventuele aandachtspunten binnen de strafvordering.

O. naar Nederland te laten terugkeren. Er is daarna nog tot op hoog niveau overleg gevoerd over deze aanhouding en overbrenging.

Op 31 december 2003 werd sergeant-majoor O. op last van het Openbaar Ministerie door de Koninklijke Marechaussee aangehouden. Dit op verdenking van moord of doodslag dan wel dood door schuld. Hij werd naar Nederland overgebracht en in verzekering gesteld. De reden daarvoor was ondermeer dat vervolgtappen in het operatiegebied en het niet overbrengen naar Nederland, veel praktische problemen zou opleveren, bijvoorbeeld met betrekking tot de inverzekeringstelling, de rechtsbijstand en de toetsing van de vrijheidsbeneming door een rechter-commissaris.

Op 1 januari 2004 werd het onderzoek overgenomen door een rechercheteam van de brigade Koninklijke Marechaussee Soesterberg. Van 24 januari 2004 tot 4 februari 2004 werd door dit onderzoeksteam nader onderzoek gedaan in Irak. Tevens blijkt uit een intern verslag dat er volgens de leider van het opsporingsteam geen uitvoering werd gegeven aan de door de commandant van het 2e mariniersbataljon van SFIR2 (hierna: de commandant) gedane toezegging tot volledige medewerking aan dit onderzoek.

Ondanks het feit dat de opvolgend commandant wel meerdere malen (als getuige) werd gehoord, is uit het proces-verbaal niet gebleken dat ook de commandant (als getuige) werd gehoord.

Blijkens briefwisselingen was het Openbaar Ministerie van oordeel dat door Defensie onvoldoende medewerking werd verleend. Het Openbaar Ministerie verzocht bijvoorbeeld meerdere malen om de Rules of engagement, de aide-mémoire voor SFIR commandanten, de instructiekaart geweldgebruik en om situatierapporten. Uiteindelijk zijn deze stukken, behoudens de situatierapporten, successievelijk aan het Openbaar Ministerie verstrekt.

Deze gebeurtenis heeft veel publieke aandacht gekregen. Uit de stukken is niet gebleken dat tussen Defensie, het Openbaar Ministerie en de Koninklijke Marechaussee in deze zaak afspraken zijn gemaakt over een gecoördineerde aanpak van de pers- en publieksvoorlichting.

Op 18 oktober 2004 werd sergeant-majoor O. door de militaire kamer van de rechtbank te Arnhem vrijgesproken van de hem ten laste gelegde feiten. Door het Openbaar Ministerie werd besloten tegen de uitspraak van de rechtbank in hoger beroep te gaan. Op 4 mei 2005 werd door de militaire kamer van het gerechtshof te Arnhem arrest gewezen.

Evenals de militaire kamer van de rechtbank werd sergeant-majoor O. door het gerechtshof vrijgesproken van het hem ten lastengelegde: (primair en subsidiair) het opzettelijk overtreden van dienstvoorschriften en (meer subsidiair) het veroorzaken van de dood dan wel zwaar lichamelijk letsel door schuld. Door het hof werden de door de minister van Defensie namens Nederland vastgestelde Rules of engagement aangemerkt als dienstvoorschrift in de zin van artikel 135 van het Wetboek van Militair Strafrecht. De daarvan afgeleide instructies van de Chef Defensiestaf, de aide-mémoire en de soldierscard, waren naar het oordeel van het hof in zoverre ondergeschikt aan de Rules of engagement, dat het toepassen van niet in de aide-mémoire of de instructiekaart geweldgebruik voorzien geweld géén overtreding van een dienstvoorschrift opleverde, voor zover daarbij binnen de grenzen van de Rules of engagement werd geopereerd.

Bij de beoordeling van de gebeurtenissen ter plaatse werd door het hof overwogen dat sergeant-majoor O. met de beide door hem afgegeven waarschuwingsschoten was gebleven binnen de hem door de Rules of engagement gegeven bevoegdheden, gelet op de *commanders intent* met betrekking tot de *force property* (het tegengaan van plunderingen) en de vereisten van *force protection* (de eigen veiligheid) bij de dreigende doorbreking van de 'rondombeveiliging' door oplopende groepen uit de lokale bevolking.

B 5.8 Vier schietincidenten in Irak

In de periode april 2004-augustus 2004 vonden er meerdere schietincidenten in Irak plaats waarbij Nederlandse militairen waren betrokken. Vier incidenten worden nader beschreven. Van deze vier incidenten werd door de Koninklijke Marechaussee een afzonderlijk proces-verbaal opgemaakt.

Op 17 april 2004 werden vier patrouillerende Nederlandse militairen nabij het stadion in As Samawah door twee Irakese mannen beschoten. De Nederlandse militairen beantwoordden dit vuur. Hierbij raakte een Irakees zwaar gewond.

Op 21 april 2004, vonden kort na elkaar twee schietincidenten plaats bij een voertuigcontrolepunt van het Iraqi Civil Defence Corps (ICDC). Door de ICDC en door een lid van de Nederlandse patrouille werd vervolgens het vuur geopend op een auto. Vervolgens werd door de Nederlandse militairen op de auto geschoten. Hierbij kwam één van de inzittenden om het leven.

Bij het derde incident, dat plaatsvond op 25 april 2004, reed de bestuurder van een Irakese auto met zeer hoge snelheid dicht langs een opgeworpen wegblokkering. Door de bestuurder van de Irakese auto werd niet gereageerd op lichtsignalen om te stoppen. Eén van de inzittenden van de auto werd door Nederlandse militairen getroffen en overleed ter plaatse.

Bij een vierde schietincident, dat plaatsvond op 19 augustus 2004 te As Samawah, kwam een bestuurder van een Irakese auto een patrouille van Nederlandse militairen tegemoet. De bestuurder van de auto knipperde met zijn lichten en claxonneerde. Bij een checkpoint van de Irakese politie draaide de bestuurder zijn auto en kwam met hoge snelheid achter de Nederlandse patrouille aanrijden. Er werd door de Irakese politie geschoten op de auto (dus ook in de richting van de Nederlandse patrouille). De bestuurder van de auto reageerde niet op stoptekens en vervolgens werd door de Nederlandse militairen op de auto geschoten. De auto kwam in de berm tot stilstand. Bij het schietincident kwamen twee Irakese mannen om het leven. Achteraf was niet vast te stellen of de Irakezen door Nederlands of Irakees vuur om het leven waren gekomen. De Irakese politie nam de lichamen, de auto en de papieren van de overledenen onder zich en wenste geen inmenging van de Nederlandse militairen.

Het Openbaar Ministerie oordeelde in alle vier de zaken dat de Nederlandse militairen uit noodweer hadden geschoten en/of dat er conform de geweldsinstructie was gehandeld. Er werd dan ook in geen van de zaken vervolging ingesteld.

B 5.9 Schietongeval zonder melding

Op 21 februari 2005 werd door de commandant van de C-compagnie van het 13^e Luchtmobiele Brigade Bataljon aangifte gedaan van een mogelijk strafbaar feit, te weten het onjuist ontladen van een pistool van het type Glock, waarbij een schot was

gelost. Het incident had medio augustus 2004 plaatsgevonden te As Samawah in Irak. Het 13^e Luchtmobiele Brigade Bataljon was toen op uitzending als *Stabilization Force Iraq 4*.

Tijdens een dienst van drie dagen was een pistool, door een sergeant niet op de juiste manier ontladen, waardoor een schot werd gelost. De kogel was gaan ketsen waardoor een soldaat in zijn been werd geraakt. Deze soldaat werd ter plaatse behandeld. Van dit incident werd door de betrokkenen geen melding gemaakt. Het ongeval kwam pas aan het licht toen de soldaat zich in Nederland onder doktersbehandeling diende te stellen aangezien hij last had van zijn been. Door de behandelend arts werd een stukje metaal uit zijn been verwijderd. Blijkens het proces-verbaal werd toen pas door de soldaat verklaard dat hij deze verwonding had opgelopen door een schietongeval.

In zijn verklaring werd door de sergeant het volgende aangegeven: "Het incident, waarover ik zojuist heb verklaard, wordt gezien als een veiligheidsincident. Ik, als kaderlid, had hier melding van moeten maken aan mijn commandant. Ik was wel voornemens om aan het einde van de uitzending of eventueel bij terugkomst in Nederland hiervan melding te doen. Ik heb het tijdens de uitzending niet gedaan omdat ik bang was teruggestuurd te worden naar Nederland. Ik vond dat ik op dat moment meer nodig was als groepscommandant. Ik neem het mijzelf nu kwalijk dat ik het niet bij mijn commandant heb gemeld."

B 5.10 Droge klap

Op 17 september 2005 was er een feest voor de Nederlandse militairen van de 'European Force' in Bosnië-Herzegovina. Na het feest zou een Nederlandse militair met de rang van adjudant, behorende tot de *Integrated Police Units*, op het terras van het Nederlandse contingentscommando een bardame een klap in het gezicht hebben gegeven en haar pols hebben verdraaid. De *Integrated Police Units* vormt een samenwerkingsverband tussen de Europese lidstaten. De *Integrated Police Units* was bevoegd executieve bewapende politietaken uit te voeren onder civiel gezag. Behalve het uitvoeren van patrouilles, het inwinnen van informatie en het handhaven van de openbare orde, waren de operationele politie-eenheden in staat ook andere, meer specialistische politietaken uit te voeren. Ook leden van de Koninklijke Marechaussee waren werkzaam als *Integrated Police Units*-functionaris. Zij maakten echter geen deel uit van het detachement van de Koninklijke Marechaussee dat zich bezighield met de Algemene Politiedienst ten aanzien van alle Nederlandse militairen.

Op 19 september 2005 werd door de betreffende bardame melding gemaakt van het incident bij de contingentscommandant. In overleg met de Koninklijke Marechaussee werd besloten de zaak door middel van bemiddeling tussen de bardame en de adjudant af te doen.

Door de *legal advisor* van de contingentscommandant werd, aangezien hij zich niet met de gang van zaken kon verenigen, op 20 september 2005 contact opgenomen met het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht bij het Openbaar Ministerie te Arnhem. De verbindingsofficier voor de Krijgsmacht was van oordeel dat allereerst de strafrechtelijke mogelijkheden dienden te worden gezien. In zijn visie was de commandant verplicht aangifte te doen op grond van artikel 78 Wet militair tuchtrecht aangezien er een vermoeden was van een strafbaar feit.

Een week later werd een aantal hoorzittingen in Sarajevo gehouden in het kader van een mogelijke voortijdige terugkeer naar Nederland van de adjudant. Blijkens een

verslag van het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht zouden voor, tijdens en na de hoorzittingen diverse functionarissen, waaronder de *legal advisor* van de contingentscommandant, tegenover de contingentscommandant hebben aangegeven het niet eens te zijn met de gang van zaken. Blijkens een intern verslag van het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht werd aan de *legal advisor* (nogmaals) geadviseerd te trachten de contingentscommandant er toe te bewegen allereerst de strafrechtelijke wegen te behandelen en 'af te vinken' alvorens er een beslissing tot repatriëring zou worden genomen. Dit aangezien hoorzittingen een eventueel in te stellen strafrechtelijk onderzoek zouden kunnen 'besmetten'.

Op 27 september 2005 keerde de adjudant voortijdig terug naar Nederland. Kort daarna werd ter plaatse door ondermeer de officier van Justitie en de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht een werkbezoek afgelegd. Door zowel de officier van Justitie als door de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht werd blijkens de stukken toen meerdere malen aangegeven dat er aangifte gedaan diende te worden.

Te Banja Luka vond er een gesprek plaats tussen de contingentscommandant, de officier van Justitie en de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht. De contingentscommandant gaf aan vanaf het begin over de zaak te hebben overlegd met de Koninklijke Marechaussee en dat de Koninklijke Marechaussee niet onverkort had aangegeven dat het een strafbaar feit betrof. De contingentscommandant was van mening dat het een grensgeval betrof en dat hij wilde voorkomen dat de, volgens hem overigens uitstekend functionerende, adjudant ook strafrechtelijk zou worden bejegend.

De zaak werd op beleidsgronden geseponeerd vanwege het feit dat de adjudant inmiddels voortijdig naar Nederland was teruggekeerd. Het bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht was van oordeel dat, indien de zaak tijdig en op een normale manier was aangemeld, de zaak 'lik op stuk' had kunnen worden afgedaan.

B 5.11 Commotie na een huiszoeking

Eind augustus 2005 werd door Nederlandse militairen van de European Force (EUFOR) in Bosnië-Herzegovina, deel uitmakend van de *Normal Framework Operations Company* (NFO Coy), een zogeheten harvest-operatie uitgevoerd waarvan het doel de in beslagname van wapens van de lokale bevolking was. Tijdens een huiszoeking werd in een woning een kist met munitie aangetroffen. Op 26 augustus 2005 werd door de eigenaar van de woning bij de lokale politie te Livno aangifte gedaan van diefstal van een geldbedrag van 52.000 Konvertibilna Marka (26.000 euro) uit het pand waar de huiszoeking was verricht.

Door de politie van Livno werden de verklaringen van de aangever en twee getuigen (zijn ouders) opgenomen. Aangezien er Nederlandse militairen bij de operatie betrokken waren, werden de stukken voor nader onderzoek aan de Koninklijke Marechaussee overhandigd. De Nederlandse militairen ontkenden betrokken te zijn bij de diefstal. Vervolgens werd door de Koninklijke Marechaussee een voorlopig proces-verbaal naar het Openbaar Ministerie te Arnhem gefaxt. Besloten werd dat de aangever en zijn moeder nader dienden te worden gehoord in verband met tegenstrijdigheden in de door hen afgelegde verklaringen. Het nader horen zou aan de politie van Livno worden verzocht. Daartoe zouden tevens de afgelegde verklaringen van de Nederlandse militairen worden overhandigd. Met de *legal advisor* van de contingentscommandant werd afgesproken dat de processen-verbaal zouden worden geschoond van operationele informatie.

Door de *provost-marshall* en de *legal advisor* werd echter aan het Openbaar Ministerie te Arnhem aangegeven dat de Britse commandant van oordeel was dat er geen stukken mochten worden overgedragen aan de lokale politie. Hij zou dat in zijn visie mogen bepalen, omdat het een internationaal onderzoek betrof onder leiding van de *provost-marshall*. Tevens werd aangegeven dat de zaak binnen de lokale media en EUFOR grote aandacht had.

Op 1 oktober 2005 werd de zaak, tijdens een werkbezoek afgelegd door ondermeer de officier van Justitie en de verbindingsofficier voor de Krijgsmacht aan het uitzendgebied, met de Koninklijke Marechaussee te Bugojno besproken in het bijzijn de *legal advisor* van de contingentscommandant. De officier van Justitie gaf tijdens het werkbezoek aan, na daartoe te zijn voorgelicht door de Koninklijke Marechaussee, dat de nadere verklaringen nodig waren om op een verantwoorde wijze de zaak af te kunnen ronden. De officier van Justitie wilde de zaak echter ook goed communiceren met de Britse commandant van het hoofdkwartier en de zaak vervolgens spoedig afronden. De *legal advisor* van de contingentscommandant belde vervolgens de contingentscommandant met het verzoek van de officier van Justitie diens argumenten over te brengen aan de Britse commandant.

De contingentscommandant gaf echter aan alleen naar het hoofdkwartier te gaan na een directe opdracht hiertoe van het Defensieoperatiecentrum. Vervolgens is een (groot) aantal gesprekken tussen de verschillende partijen gevoerd, waarna uiteindelijk de zaak niet heeft geleid tot vervolging.

B 5.12 Chinook-ongeval in Afghanistan

Op 31 oktober 2005 deed zich nabij Kabul (Afghanistan) een ongeval voor met een Chinook CH-47D helikopter, afkomstig van het 298 Squadron. Tijdens het overvliegen van het Hindu Kush-gebergte verloor de bemanning de controle over het toestel, waarna de helikopter op een hoogte van ruim 13000 ft op de grond tot stilstand kwam. De zes bemanningsleden en de 11 passagiers werden door een Amerikaanse CSAR-helikopter uit het terrein geëvacueerd. Door de Koninklijke Marechaussee werd direct na het ongeval contact opgenomen met de officier van Justitie te Arnhem. Tijdens dat gesprek werd vastgesteld dat de Koninklijke Marechaussee niet de benodigde specifieke expertise in huis had die voor het doen van een (technisch) onderzoek noodzakelijk was. Er werd derhalve geen proces-verbaal door de Koninklijke Marechaussee opgemaakt.

Naar aanleiding van dit ongeval werd door de commandant Luchtstrijdkrachten een Commissie van Onderzoek ingesteld om de toedracht en de oorzaak van dit luchtvaartongeval te onderzoeken. De onderzoeksopdracht kende de volgende doelen:

- het achterhalen van de directe en indirecte oorzaken van het voorval;
- het achterhalen en onderzoeken van andere factoren die hebben bijgedragen aan het creëren van een situatie waarin het gerapporteerde voorval kon plaatsvinden;
- het in kaart brengen van de human factors, die een rol hebben gespeeld bij de totstandkoming van het voorval;
- het naar aanleiding van de bevindingen adviseren over verbeteringen en veranderingen die een herhaling van soortgelijke voorvallen of vergelijkbare gevallen kunnen voorkomen.

De Commissie deed ondermeer onderzoek op de ongevalslocatie. Daarbij werd geconstateerd dat de helikopter tweemaal de grond had geraakt, voordat hij tot

stilstand was gekomen. Daarnaast werden door de Commissie zowel met de betrokkenen als met de commandant gesprekken gevoerd. Achteraf werd vastgesteld dat de vlieger was afgeweken van de van tevoren geplande route.

Het onderzoeksrapport werd op 14 maart 2006 aan de opdrachtgever aangeboden en vertrouwelijk ter hand gesteld aan het Openbaar Ministerie. Dit om te bezien of strafrechtelijk onderzoek opportuun was. Voor de beoordeling van de zaak werd door de officier van Justitie gebruik gemaakt van het rapport dat was samengesteld door de voornoemde Commissie van Onderzoek.

Door de officier van Justitie werd op basis van het rapport geconcludeerd dat het starten van een strafrechtelijk onderzoek niet opportuun was, alhoewel er sprake was van een zekere mate van – met name – onzorgvuldigheid. De bijzondere aard van het ongeval en de omstandigheden speelden daarbij een belangrijke rol.

Bijlage 6 Lijst met geïnterviewde personen

Defensie

luitenant-generaal A.P.P.M. van Baal	Inspecteur-Generaal der Krijgsmacht, tevens Inspecteur der Veteranen
generaal D.L. Berlijn	Commandant der Strijdkrachten
luitenant-kolonel mr. G.L.C. van den Bosch	Voormalig verbindingsofficier voor de Krijgsmacht bij het arrondissementsparket te Arnhem
generaal-majoor J.L.H. Eikelboom	Directeur Operaties bij de commandant der Strijdkrachten
luitenant-generaal J.H. de Jong	Commandant Luchtstrijdkrachten
vice-admiraal J.W. Kelder	Commandant Zeestrijdkrachten
luitenant-kolonel C.J. Matthijssen	Voormalig commandant van Stabilization Force Iraq 4
luitenant-kolonel der mariniers mr. R.G. Oppelaar	Voormalig commandant van Stabilization Force Iraq 2
kapitein mr. M.P.R. Ruperti	Medewerker bureau Verbindingsofficieren voor de Krijgsmacht bij het arrondissementsparket Arnhem
kolonel mr. J.P.M. Schwillens	Voormalig verbindingsofficier voor de Krijgsmacht bij het arrondissementsparket Arnhem
luitenant-generaal P.J.M. van Uhm	Commandant Landstrijdkrachten
dr. S.B. Ybema	Directeur Juridische Zaken bij het Ministerie van Defensie (tot 1 augustus 2006)
generaal-majoor der mariniers R.L. Zuiderwijk	Plaatsvervangend commandant Zeestrijdkrachten, tevens commandant van het Korps Mariniers

Openbaar Ministerie

mr. H.J. Bolhaar	Lid van het College van procureurs-generaal, onder meer belast met militaire zaken
mr. E. van Dusschoten	Officier van Justitie bij het arrondissementsparket te Arnhem
mr. drs. I.E.W. Gonzales	Advocaat-generaal bij het ressortsparket Arnhem
mr. J.A. Hulsenbek	Voormalig lid van het College van procureurs-generaal
mr. A.O. van der Kerk	Hoofdofficier, hoofd van het arrondissementsparket Arnhem
mr. I.V. Monsma	Officier van Justitie bij het arrondissementsparket Arnhem
mr. W.M. Weerkamp	Voormalig hoofd van de sectie Militaire Zaken bij het arrondissementsparket te Arnhem.
prof. mr. J.L. de Wijkerslooth de Weerdesteijn	Voormalig voorzitter van het College van procureurs-generaal

Koninklijke Marechaussee

luitenant-generaal M.A. Beuving	Commandant Koninklijke Marechaussee
kolonel P.L.J. Klijn	Commandant van het district Landelijke en Buitenlandse Eenheden KMar
1e luitenant J. Moolenaar	Officier van de Koninklijke Marechaussee, voormalig leider van een opsporingsteam in Irak
generaal-majoor b.d. C.N.J. Neisingh	Voormalig bevelhebber, tevens commandant Koninklijke Marechaussee
1e luitenant D.A. Prins	Officier van de Koninklijke Marechaussee, voormalig detachementscommandant tijdens militaire operatie Bosnië.

Rechterlijke macht

kolonel mr. A.M. van Gorp	Militair lid van de militaire kamer van de rechtbank Arnhem
mr. R. van den Heuvel	Voorzitter militaire kamer gerechtshof Arnhem

Deskundigen

prof. mr. G.L. Coolen	Emiritus hoogleraar militair recht aan de Universiteit van Amsterdam
luitenant-kolonel mr. drs. P.A.L. Ducheine	Docent krijgsmacht & staatsrecht aan de Universiteit van Amsterdam
prof. dr. T.D. Gill,	Hoogleraar militair recht aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Nederlandse Defensie Academie

brigade-generaal mr. R. In het Veld
prof. mr. dr. G.G.J. Knoops
prof. mr. T.A. de Roos
mr. G.F. Walgemoed

Hoofd Militair Juridische Dienst Krijgsmacht
Hoogleraar strafrecht en strafprocesrecht aan het Willem Pompe Instituut te Utrecht
Hoogleraar strafrecht en strafprocesrecht aan de Universiteit van Tilburg
Docent militair straf- en tuchtrecht aan de Universiteit van Amsterdam

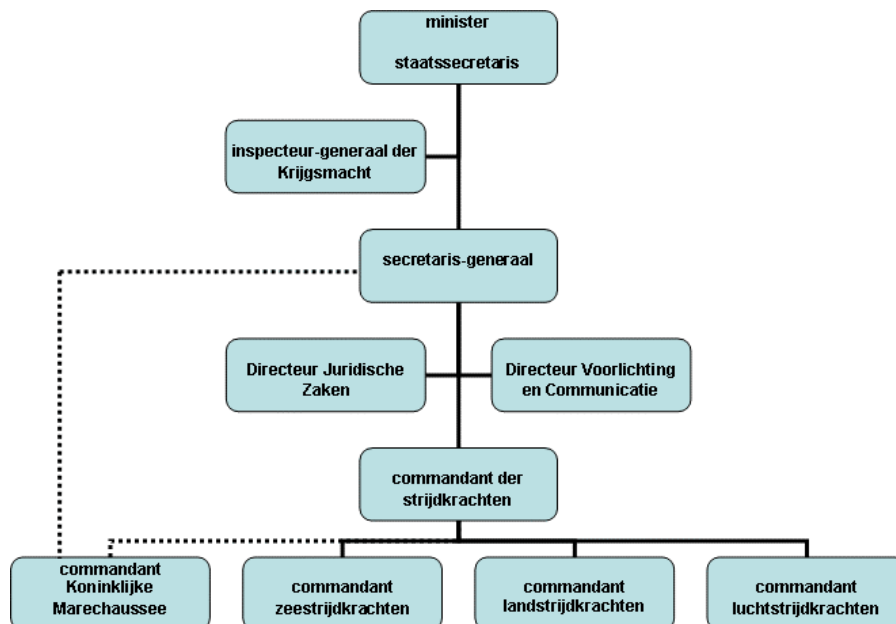
Vakbonden

J. Debie
W. van den Burg
J. Kleian
kapitein-luitenant ter zee drs. H. Pleijsier

Voorzitter Vakbond voor Defensiepersoneel
Voorzitter Algemene Federatie van Militair Personeel
Voorzitter Algemene Christelijke Organisatie van Militairen
Voorzitter Koninklijke Vereniging van Marineofficieren

Bijlage 7 Organogrammen

DEFENSIE

OPENBAAR MINISTERIE

